

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**-(A/I)r BİÇİMBİRİMİNİN BETİMLENMESİNDE KURAM VE
YABANCILARA ÖĞRETİLMESİNDE YÖNTEM SORUNLARI**

Halil GÜÇER

İZMİR

2010

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**-(A/I)r BİÇİMBİRİMİNİN BETİMLENMESİNDE KURAM VE
YABANCILARA ÖĞRETİLMESİNDE YÖNTEM SORUNLARI**

Halil GÜÇER

**Danışman
Doç. Dr. Talat AKASLAN**

İZMİR

2010

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “*-(A/T)r* **Biçimbiriminin Betimlenmesinde Kuram ve Yabancılara Öğretilmesinde Yöntem Sorunları**” adlı çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, onurumla onaylarım.

02.12.2010
Halil GÜÇER

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼ne

İşbu alışma, j¼rimiz tarafından Yabancı Dil Olarak T¼rke Öğretimi
Anabilim Dalı Yabancı Dil Olarak T¼rke Öğretimi Bilim Dalında Y¼KSEK
LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. V. Doğan G¼NAY.....

¼ye: Doç. Dr. Talat AKASLAN.....

¼ye: Yrd. Doç. Dr. Caner KERİMOğLU.....

Onay

Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim ¼yelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2010

Prof. Dr. İbrahim ATALAY
Enstit¼ M¼d¼r¼

T.C.
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	389537
Yazar Adı / Soyadı	HALİL GÜÇER
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 32978271908
Telefon / Cep Telefonu	05334668488 05058619002
e-Posta	halil.gucer@deu.edu.tr
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	-(A/I)r Biçimbiriminin Betimlenmesinde Kuram ve Yabancılar Öğretmesinde Yöntem Sorunları
Tezin Tercümesi	The Theoretical Problems in Defining and Methodological Problems in Teaching of -(A/I)r Morpheme to Foreigners
Konu Başlıkları	Eğitim ve Öğretim Dilbilim
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Yabancı Dil Olarak Türkçe Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2010
Sayfa	124
Tez Danışmanları	Doç. Dr. TALAT AKASLAN
Dizin Terimleri	Dil öğretimi=Language teaching Yabancı dil eğitimi=Foreign language education Yabancı dil öğrenimi=Foreign study of languages Dilbilgisi=Grammar Dil=Language Dil eğitimi=Language education
Önerilen Dizin Terimleri	
Yayımlama İzni	☐ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☒ Ertelenmesini istiyorum [3 Yıl]

b. Tezimin Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından çoğaltılması veya yayımının **26.12.2013** tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezime ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.
NOT: (Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.)

02.01.2011
İmza:.....

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın en başından itibaren benden bilimsel ve moral desteğini esirgemeyen, çalışmanın ilerlemesini engin bilgisiyle destekleyen; hoşgörüsü ve sabrıyla izleyen, her aşamada ayrıntılı katkılar sağlayan ve ilerideki akademik çalışmalarımda her zaman örnek alacağım danışman hocam sayın **Doç. Dr. Talat AKASLAN'** a çok teşekkür ediyorum.

Lisans eğitimimden itibaren beni değerli deneyim ve görüşleriyle yönlendiren, güler yüzüyle desteğini her zaman yanımda hissettiğim Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Anabilim Dalı Başkanı sayın **Prof. Dr. V. Doğan GÜNAY'** a teşekkürlerimi sunuyorum.

Her ne olursa olsun sevgi ve desteklerini her zaman hissettiğim, uzak şehirlerde bile olsak bana yardım etmek için her türlü fedakârlığı yapan, en umutsuz anlarımda yolumu aydınlatan çok değerli **aileme** şükranlarımı sunuyorum.

Çalışmalarımın dolaylı evlilik öncesi hazırlıklarda kendisini istemeyerek yalnız bırakmama karşın benden hoşgörüsünü esirgemeyen ve evliliğimizin ilk günlerini ders çalışarak geçirmeme sabırla yaklaşan, beni her zaman seven ve destekleyen çok sevgili eşime, **Ayça GÜÇER'e** teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU	ii
TEŞEKKÜR	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLO LİSTESİ	ix
ÖZET.....	x
ABSTRACT.....	xi

I. BÖLÜM

GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	2
1.2. Amaç ve Önem.....	2
1.3. Problem Cümlesi	2
1.4. Alt Problemler	2
1.5. Sayıtlar	3
1.6. Sınırlılıklar	3
1.7 Kısaltmalar	3

II. BÖLÜM

İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR.....	5
2.1. Geleneksel Dilbilgisi Çerçevesinde Yapılan Çalışmalarda $-(A/I)r$	6
2.1.1. $-(A/I)r'$ in Yapısı	6
2.1.2. $-(A/I)r'$ in Çekimsel Özellikleri.....	9
2.1.3. $-(A/I)r'$ in Kullanımları	10
2.1.4 Geleneksel Dilbilgisi Çalışmalarının Değerlendirilmesi	15
2.2. Dilbilim Bakış Açısıyla Yapılan Çalışmalarda $-(A/I)r$	18
2.2.1. $-(A/R)r$ Tek İşlevli Bir Ektir	19
2.2.1.1. Uzun (1998a; 1998b)	19
2.2.1.2. Uzun ve Emeksiz (2002).....	22
2.2.2. $-(A/R)r$ Çok İşlevli Bir Ektir	27
2.2.2.1. $-(A/R)r'$ ı Zaman, Görünüş ve Kip Eki Kabul Eden Çalışmalar	27

2.2.2.1.1. Erkman-Akerson ve Ozil (1998); Erkman-Akerson (2000)..	27
2.2.2.1.2. Yavuz, Balcı ve Turan (2004).....	30
2.2.2.2. $-(A/R)r^2$ 'ı Görünüş ve Kip Olarak Kabul Eden Çalışmalar	32
2.2.2.2.1. Yavaş (1982).....	32
2.2.2.2.2. Savaşır (1986).....	35
2.2.2.2.3. Nilsson (1991).....	36
2.2.2.2.4. Göksel ve Kerlake (2005).....	37
2.2.2.3. $-(A/R)r^2$ 'ı Zaman-Görünüş Eki Olarak Kabul Eden Çalışmalar..	42
2.2.2.3.1 Kornfilt (1997).....	42
2.2.3. Özet Tablolar.....	45
2.2.4. Bazin (1987).....	47
2.3. Dilbilimsel Çalışmaların Değerlendirilmesi	48

III. BÖLÜM

YÖNTEM.....	50
3.1. Araştırma Modeli	50
3.2. Evren ve Örneklem	50
3.3. Verilerin Toplanması	50
3.4 Veri Çözümlemesi.....	50

IV. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR:

$-(A/I)R$ VE ZAMAN-KİP-GÖRÜNÜŞ	51
4.1. $-(A/I)r$ ve Zaman	51
4.1.1. Geçmiş Zamanlı Sözcelerde $-(A/I)r$	52
4.1.2. Şimdiki Zamanlı Sözcelerde $-(A/I)r$	55
4.1.3. Gelecek Zamanlı Sözcelerde $-(A/I)r$	57
4.1.4. “Geniş Zamanlı” Sözcelerde $-(A/I)r$	58
4.1.5. Toparlama ve Sonuç.....	61
4.2. $-(A/I)r$ ve Kip	63
4.2.1. $-(A/I)r^2$ 'ın Kullanıldığı Metin Türleri.....	63
4.2.1.1. Bilimsel Çalışmalarda $-(A/I)r$	63
4.2.1.2. Denemelerde $-(A/I)r$	64

4.2.1.3. Otobiyografilerde $-(A/I)r$	65
4.2.1.4. Atasözlerinde $-(A/I)r$	67
4.2.1.5. Yemek Tariflerinde $-(A/I)r$	67
4.2.1.6. Yasalar ve Yönetmeliklerde $-(A/I)r$	68
4.2.1.7. Dinsel Metinlerde $-(A/I)r$	69
4.2.1.8. Romanlarda $-(A/I)r$	73
4.2.1.9. Şiirlerde $-(A/I)r$	75
4.2.1.10. Hikayelerde $-(A/I)r$	76
4.2.1.11. Masallarda $-(A/I)r$	79
4.2.1.12. Film Tanıtımlarında $-(A/I)r$	80
4.2.2. $-(A/I)r$ Biçimbiriminin Anlamsal Değerleri - İşlevleri.....	81
4.2.2.1. Genelleştirme	81
4.2.2.2. Tekrar	81
4.2.2.3. Kural Koyma, Yasaklama	82
4.2.2.4. Teklifte Bulunma	82
4.2.2.5. Ricada Bulunma	83
4.2.2.6. Niyet İfade Etme	84
4.2.2.7. Tahmin ve Olasılık Belirtme	85
4.2.2.8. Koşul, Varsayımda Bulunma	86
4.2.2.9. Yetenek, Nitelik, Özellik vb. Durumlar	86
4.2.2.10. Sözedimler	87
4.2.2.11. Sonuç.....	87
4.3. $-(A/I)r$ ve Görünüş.....	88
4.3.1. $-(A/I)r$ ve Bitmişlik Görünüşü (Perfective Aspect).....	88
4.3.2. $-(A/I)r$ ve Bitmemişlik Görünüşü (Imperfective Aspect).....	89
4.3.3. Sonuç.....	90

V. BÖLÜM

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİM KİTAPLARINDAKİ -	
$(A/I)r$ BİÇİMBİRİMİ ÖĞRETİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	91
5.1 Turkofoni Serisi (1999).....	91
5.2. Turkuaz Türkçe Yolu Cümleler (2001).....	92

5.3. Turkuaz Türkçe Konuşalım 2 (2001).....	93
5.4. Hitit 1 (2002).....	94
5.5. Adım Adım Türkçe Dilbilgisi 1 (2005)	94
5.6. Sonuç.....	95

VI. BÖLÜM

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	97
--	-----------

KAYNAKÇA	100
-----------------------	------------

EKLER.....	105
-------------------	------------

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. $-(A/I)r'$ in Fiil Çekimlerinde Aldığı Biçimler	8
Tablo 2. $-(A/I)r'$ la Çekimlenen Fiillerin İstatistiksel Bilgileri	9
Tablo 3. Dilbilgisi Kaynaklarında $-(A/I)r$ Biçimbiriminin Olumlu, Olumsuz, Soru ve Olumsuz Soru Çekimlerinde Aldığı Biçimler	10
Tablo 4. Geleneksel Dilbilgisini Benimseyen Dilcilerin Görüşleri	14
Tablo 5. Uzun'un $-(A/I)r$ biçimbirimi değerlendirmesi	21
Tablo 6. Dilbilimcilerin $-(A/I)r$ Biçimbirimi Hakkındaki Görüşlerine Göre Dağılımı	45
Tablo 7. $-(A/I)r$ Biçimbiriminin Zaman-Kip-Görünüş Değerlerinin Dağılımı	46

ÖZET

-(A/I)r biçimbirimi üzerine yapılan bu çalışmanın temelde iki boyutu bulunmaktadır. İlk olarak -(A/I)r'in geleneksel dilbilgisi ve dilbilimsel çalışmalardaki yapısal ve işlevsel özellikleri açıklanmaktadır. Bu çalışmalarda saptanan kuramsal sorunlar belirlendikten sonra -(A/I)r'in fiilcil ek olarak kullanıldığı farklı metin türleri ve anlamsal değerler zaman-kip-görünüş kavramları açısından incelenerek geleneksel dilbilgisi ve dilbilimsel çalışmalarda değinilmeyen anlamsal özellikler belirlenip kuramsal betimleme boyutunda sorunlar belirlenmiştir.

Çalışmanın ikinci boyutunda yapılan betimleme çalışmasına bağlı olarak yabancı dil olarak Türkçe öğretim sürecinde -(A/I)r biçimbiriminin işlevlerinin nasıl öğretildiği incelenmiş ve bu alandaki sorunlar tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: -(A/I)r biçimbirimi, zaman-kip-görünüş, yabancı dil öğretimi

ABSTRACT

This study which focuses on *-(A/I)r* morpheme has two dimensions. First of all, the structural and functional features of *-(A/I)r* are explained in terms of traditional grammar and linguistic studies. After theoretical problems are determined in these studies, the different text types and semantical values in which *-(A/I)r* is used as a suffix after the verbs are examined according to tense-mood-aspect in order to define semantical features which are not pointed out in traditional grammar and linguistic studies. And according to these studies the theoretical problems are determined.

In the second dimension of this study it is examined how functions of *-(A/I)r* morpheme are taught in the process of teaching Turkish as a foreign language depending on description study. And the problems of teaching are found out.

Key Words: *-(A/I)r* morpheme, tense-mood-aspect, foreign language teaching

I. BÖLÜM

GİRİŞ

Dilsel yapıların ve olguların etkili bir biçimde öğretilmesi için öncelikli olarak dilin gerçekliğine uygun olarak betimlenmesi gerekir. Zira bir öğrenme nesnesinin ya da konusunun iyice öğrenilmesi her şeyden önce doğru olarak tanımlanmasına ve açıklanmasına; neyi ifade ettiğinin bilinmesine bağlıdır. Türkçede yaygın olarak “geniş zaman kipi” olarak bilinen $-(A/I)r$ biçimbirimine ilişkin genelgeçer bilgilere, bu biçimbirim üzerine daha önce yapılmış açıklamalara, önerilmiş yorumlara (“geniş zaman kipi” eki olması, “alışkanlık görünüşü” belirtmesi, “bilgi kipi” ya da “isteme kipi” eki olması), yani gerek betimlemeler gerekse de dil öğretimindeki sunuşlarına bakıldığında bu biçimbirime ilişkin her şeyin çözülmüş olduğu; işlevinin ne olduğunun belirlendiği, pek bir sorun kalmadığı izlenimi edinilmektedir. Bu çalışmanın amacı, $-(A/I)r$ biçimbirimine ilişkin olarak şimdiye kadar yapılmış olan değerlendirmelerin gerçekten de her şeyi açıklayıp açıklamadığını, bu biçimbiriminin betimlenmesinde kuramsal açıdan ve yabancılara öğretilmesinde yöntem açısından eksiklikler ya da sorunlar olup olmadığını belirlemeye ve varsa bunların neler olduğunu göstermeye çalışmaktır.

Çalışmanın Giriş bölümünde $-(A/I)r$ biçimbiriminin kuramsal ve yöntemsel sorunlarının belirlenmesinin amacı ve bu çalışmanın fikrini veren sorunlar açıklanacaktır. II. bölümde hem geleneksel dilbilgisi bakış açısıyla hem de dilbilimsel araştırmalarda $-(A/I)r$ 'ın nasıl ele alındığı değerlendirilerek yeterlilikleri tartışılacaktır. III. bölümde çalışma yöntemi belirlenecektir. Bulguları ve yorumları içeren IV. bölümde ise farklı metinler ve bağlamlarda fiilcil ek olarak yer alan $-(A/I)r$ 'ın kullanım sorunları zaman-kip-görünüş bakımından ortaya konacaktır. Ardından V. bölümde $-(A/I)r$ biçimbiriminin yabancılara öğretildiği öğretim malzemelerindeki yöntemsel sorunlar ve eksiklikler belirlenecektir. Sonuç, tartışma ve önerileri içeren VI. bölüm tüm bu incelemeler sonucunda belirlenen kuramsal ve yöntemsel sorunların sıralanmasına ayrılacaktır.

1.1. Problem Durumu

Türkçede $-(A/I)r$ biçimbirimini ele alan hem geleneksel dilbilgisi hem de dilbilimsel yaklaşımlarda bu biçimin betimlenmesinde ve yabancılar öğretilmesinde sorunlar ve eksiklikler bulunmaktadır. Bu sorunlar ve eksiklikler belirlenmelidir.

1.2. Amaç ve Önem

Bu çalışmanın amacı dilbilgisi çalışmalarında ve dilbilimsel çalışmalarda $-(A/I)r$ 'ın betimlenmesinde beliren kuramsal sorunlar ve eksiklikler ile yabancılar öğretilmesinde saptanan yöntemle ilgili sorunları ve eksiklikleri belirlemektir.

1.3. Problem Cümlesi

Bu çalışmada yanıt aranacak sorular şu şekilde sıralanmaktadır:

- Dilbilgisel ve dilbilimsel olarak $-(A/I)r$ biçimbiriminin yapısal ve işlevsel özellikleri nasıl betimlenmektedir? Bu betimlemelerdeki kuramsal sorunlar ve eksiklikler nelerdir?
- $-(A/I)r$ biçimbirimin zaman-kip-görünüş değerlerinin belirlenmesinde sorunlar var mıdır?
- $-(A/I)r$ biçimbirimi hangi metin türlerinde kullanılmaktadır? Bu metin türlerinde hangi anlamsal değerleri almaktadır?
- Yabancı dil olarak Türkçe öğretim sürecinde $-(A/I)r$ hangi yönden (biçimsel olarak mı yoksa işlevsel özellikleriyle mi ?) öğretilmektedir?
- Yabancılar $-(A/I)r$ biçimbirimini öğretmek amacıyla hazırlanan malzemelerin sorunları ve eksiklikleri nelerdir?

Bu soruları arttırmak mümkündür. Ancak bu çalışma temelde yukarıdaki sorulara yanıt aramaya yönelecektir.

1.4. Alt Problemler

Bu çalışma yukarıdaki sorunları tespit amacını güderken $-(A/I)r$ biçimbiriminin yabancılar hangi seviyede öğretildiği, neden ilgili seviyede bu biçimbirime yer verildiği araştırılacaktır.

1.5. Sayılılar

Yabancı dil olarak Türkçe öğretim sürecinde öğrencilerin *-(A/I)r* biçimbiriminden önce *-Iyor* biçimbirimini öğrendikleri ve Türkçede ekler konusunda genel bir fikir sahibi oldukları, bu çerçevede de *-(A/I)r* ve *-Iyor*'u karşıtısal olarak değerlendirebilecekleri varsayılmıştır.

1.6. Sınırlılıklar

Bu çalışmada *-(A/I)r* biçimbirimi yalın fiil çekimleriyle sınırlandırılmıştır. *-(A/I)r*'lı bileşik fiil çekimleri çalışma kapsamına alınmamıştır.

1.7 Kısaltmalar

A) Gülsevin (1997)'den Alınan Kısaltmalar:

(MC) Ahmed-i Dâ'î, Miftâhu'l- Cenne
G. GÜLSEVİN, *Ahmed-i Dâî, Miftâhu'l- Cenne* (Metin-Dil Özellikleri-Dizin), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Eğitimi Bilim Dalı Doktora Tezi, Malatya 1989, C.I-II, VIII+929 s.

(Mev.1) Mevlana Celaleddin Rumî,1.
M. ŞERAFETTİN, "Mevlana'da Türkçe Kelime ve Türkçe Şiirler", TM.IV, İstanbul 1934, s.161-168

(Mev.2) Mevlana Celaleddin Rumî,2.
M. MANSUROĞLU, *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul Üniveritesi Yayınları, İstanbul 1958, s.10-17

(ŞH. Yus) Şeyyad Hamza, Yusuf u Zeliha
D. DİLÇİN, *Şeyyad Hamza, Yusuf u Zeliha*, İstanbul 1946.

(Tıb. Neb.) Ahmed-i Dâ'î, Tıbb-ı Nebevî
Ö. ÇAĞIRAN, *Ahmed-i Dâî, Tıbb-ı Nebevî* (Metin-Dil Özellikleri-Dizin), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Eğitimi Bilim Dalı Doktora Tezi, Malatya 1992, C.I-II, VIII+929 s.

B) Yaman (1999)'dan Alınan Kısaltmalar:

(B) Bâbîâli
N. F. KISAKÜREK, *Bâbîâli*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1975

(BB) Bu Böyledir
M. KUTLU, *Bu Böyledir*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1987

(Çİ) Çağ ve İlham

S. KARAKOÇ, *Çağ ve İlham*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 1974.

(GDK) Güneşin Dört Köşesi

M. N. SEPETÇİOĞLU, *Güneşin Dört Köşesi*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1983.

(HKO) Horozdan Korkan Oğlan

M. ELOĞLU, *Horozdan Korkan Oğlan*, Dost Yayınları, Ankara, 1960

(KAD) Keşanlı Ali Destanı

H. TANER, *Keşanlı Ali Destanı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1971

(KG) Kendimize Geleceğiz

T. BANGUOĞLU, *Kendimize Geleceğiz*, Derya Dağıtım Yayınları, İstanbul, 1984.

(SKKK) Sersem Kocanın Kurnaz Karısı

H. TANER, *Sersem Kocanın Kurnaz Karısı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1971

(T) Türkiyem

T. UYAR, *Türkiyem*, Dost Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1963

(T) Tercüman Gazetesi, 13 Şubat 1990

(TY) Tutuklu Yürek

O. ÇEVİKSOY, *Tutuklu Yürek*, Ocak Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1988.

C) Korkmaz (2003)'dan Alınan Kısaltmalar

(FS) Frankfurt Seyahatnamesi

A. HAŞİM, *Frankfurt Seyahatnamesi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.

(GA) Gülüp Ağladıklarım

A. RASİM, *Gülüp Ağladıklarım*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978

(HD) Han Duvarları

F. N. ÇAMLIBEL, *Han Duvarları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1969; Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983

(KA) Kalp Ağrısı

H. E. ADIVAR, *Kalp Ağrısı*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1976

(Z) Zeytin Dağı

F. R. ATAY, *Zeytin Dağı*, Gün Matbaası, İstanbul, 1970

II. BÖLÜM

İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

$-(A/I)r$ biçimbirimi üzerine yurtiçinde ve yurtdışında yapılmış yayın ve araştırma; özel olarak bu biçimbirimin işlevi ve Türkçe dilbilgisindeki konumuna ilişkin özel betimleme çalışması ya da kuramsal inceleme sayıca azdır. Şimdiye kadar Türkiye’de geleneksel dilbilgisi çerçevesinde özel olarak $-(A/I)r$ üzerine yapılmış iki çalışma bulunmaktadır ve çalışmaların biri (Acarlar, 1968) beş sayfa; diğeri (Özçelik, 2001) iki sayfadan oluşan iki makaleden ibarettir.¹ Her iki yayında da $-(A/I)r$ biçimbiriminin tarihsel gelişimine (kökeni ve geçmişten günümüze aldığı biçimlere) ve kullanımlarına ilişkin geleneksel bilgilere yer verilmiştir. Dilbilimsel açıdan da sadece Uzun ve Emeksiz (2002) $-(A/I)r$ ’a ilişkin özel bir betimleme ve kuramsal inceleme yapmışlardır.

Yurtdışında da $-(A/I)r$ üzerine yapılmış özel çalışmalar çok sınırlıdır. Sadece Yavaş (1982: 41-49) ve Savaşır (1986: 137-146) özel olarak bu biçimbirimi dilbilimsel bir yaklaşımla incelemişlerdir.

$-(A/I)r$, daha çok Türkçe dilbilgisi kitaplarında ya da Türkçe dilbilgisinin özel bir bölümünü ya da konusunu genel olarak ele alan bazı araştırma ve incelemelerde (alt bir konu olarak) değerlendirilmiştir.

Tüm Türkçe dilbilgisi kitaplarında (örneğin; Ergin, 1977: 285-289; Atabay ve diğer., 1983: 244-245; Bazin 1987:75-76; Gülsevin, 1997: 92-95; Gabain, 2000: 80; Gencan, 2001: 311-315; Ediskun, 2003: 180-182; Korkmaz, 2003: 637-646; Eker, 2005: 377; Banguoğlu, 2007: 462-463) $-(A/I)r$ doğal olarak fiil çekimine ayrılan bölüm içinde ele alınmıştır. Yaman (1999: 115-128)’da Türkçede zaman kaymalarını incelediği eserinin bir bölümü içinde $-(A/I)r$ ’dan bahsetmektedir.

¹ $-(A/I)r$ üzerine yayınlanmış üçüncü bir makale (Gencan, 1973) varsa da bu özgün bir çalışma değil, “Türkçenin Grameri”ndeki “ $-(A/I)r$ ” a ilişkin bölümün özetidir.

Dilbilimciler; (Nilsson, 1991: 93-110; Kornfilt, 1997: 336-337, 356, 374, 376; Fatma Erkman-Akerson ve Şeyda Özil, 1998: 287-311; Fatma Erkman-Akerson, 2000: 141-148; Göksel ve Kerslake, 2005: 326-363; Yavuz, Balcı, Turan, 2004: 109-120) “zaman, kip, görünüş” ulamlarını incelerken $-(A/I)r$ 'a değinmişleridir. Uzun (1998a: 5-22) ve (1998b: 105-128) da yine bu kavramları tartışırken $-(A/I)r$ 'ı özel bir başlık altında incelemiştir.

2.1. Geleneksel Dilbilgisi Çerçevesinde Yapılan Çalışmalarda $-(A/I)r$

Geleneksel dilbilgisi yaklaşımıyla yazılan kaynaklarda genel olarak $-(A/I)r$ 'ın tarihsel serüvenine (kökenine, geçmişte ve günümüzde aldığı biçimlere) ve çekimsel özellikleri ile günümüz Türkçesindeki kullanımlarına (anlamsal değerlerine) ilişkin bilgiler verilmiştir.

2.1.1. $-(A/I)r$ 'ın Yapısı

Türkçenin 12-13. yy metinlerini incelemiş olan Gabain (2000: 80) $-(A/I)r$ biçiminin Eski Türkçeden beri varlığını korumuş bir ek olduğunu belirtmektedir. Gabain (2000: 80)' e göre Eski Türkçede “geniş zaman” eki olarak “-ur, -ür” ve nadiren de olsa “-ar, -ır ve -ir” biçimleri görülmekteydi.

Gülsevin (1997: 92) ise, Eski Anadolu Türkçesinde geniş zaman eklerinin $-(V)r$ (örnek 1) ve $-(y)A^2$ (örnek 2) biçimlerinde görüldüğünü yazmaktadır:

(1)

hamçû şîr-i mastî kanum içer sen / men çûn saka-i kûyat dunbal-i tû **gezer men** (Mev. 6,4); hem sen çağır içer sen hem men gobuz **çalar men** (Mev. 6.7)

(2)

kuyudan çıkdı **şanasın** aydur (ŞH. Yus. 14,7); bayram oldur kim yazugın yarlıgana ve korkulardan emin **olasın** (MC.86.6); şol bazbendühe daka koğıl şifa **bulasın** dediler (Tıb. Neb. 61b. 14-15) (Gülsevin, 1997: 92)

²Gülsevin (1997: 92) Eski Anadolu Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak metinlerde “düzdar” ünlülerin yerine “yuvarlak-dar” ünlülerinin tercih edildiğini ifade etmektedir.

Ergin (1977: 287)'e göre “bugün geniş zamanı *-r* ile yapılan bazı fiillere eskiden *-ar, -er*; bugün geniş zamanı *-ar, -er* ile yapılan bazı fiillere de eskiden *-re* (bugünkü *gör-ü-r, kıl-ar* şekilleri ile Eski Anadolu Türkçesindeki “*gör-er, kıl-ur*” şekillerinde olduğu gibi)” getirilmekteydi. Ergin ayrıca, geniş zaman eklerinin geçmişi hakkında yukarıdaki bilgilere ek olarak “geniş zamanın olumsuzunda eskiden tüm şahıslarda *-maz, -mez* ekinin kullanıldığını ancak Eski Anadolu Türkçesinden sonra birinci şahıslarda *-ma, -me* ekinin ortaya çıktığını” (1977: 289) dile getirmektedir. Ediskun (2003: 182) da Eski Türkçede olumlu fiil çekiminde “geniş zaman eklerinin yukarıdaki biçimlerde; olumsuz çekimde ise *-mes* ya da *-mez*” biçiminde olduğunu belirtmektedir.

Acarlar (1968: 509) “eski Osmanlıca”da (Orta Türkçe) geniş zaman eki olarak ünlü ile biten fiil kök ve gövdelerine yalnız “*-r*”; ünsüzle biten fiil kök ve gövdelerine “*-ar, -er*”, “*-ur, -ür*” eklendiğini ve günümüz Türkçesinde de fiil kök ve gövdesinin son sesine bağlı olarak “geniş zaman” eki olarak “*-ar, -er -r, -ır, -ur, -ür, -ir*” biçimlerinin kullanıldığını belirtmektedir. Özçelik (2001) de makalesinde *-(A/I)r* biçiminin tarihsel gelişimi ve bugün aldığı şekillere ilişkin olarak Acarlar ile aynı bilgileri vermektedir.

Geleneksel dilbilgisinin tüm kaynaklarında *-(A/I)r*'in geçmişte ve günümüzde aldığı farklı biçimler açıklanırken temel olarak fiil yapısının ünlü/ünsüzle bitmesi ve fiil tabanının hece sayısı dikkate alınmaktadır.

-(A/I)r'in günümüzde aldığı biçimlere ilişkin olarak Ediskun (2003: 180-181)'un yaptığı açıklama Türkçe dilbilgisi kaynaklarında bu husus hakkında verilen bilgilerin bir özetini oluşturur:

1. Ünlü ile biten bir ve daha çok heceli fiil (**eylem**) kök ve gövdelerine *-r* olarak ulanır (de-**r**, dinle-**r**, ağla-**r** vb.)
2. Ünsüzle biten iki ve ikiden çok heceli fiil ve kök ve gövdelerine *-(i)r* biçiminde ulanır. (gönder-**ir**, bırak-**ır**, görül-**ür** vb.)
3. Ünsüzle biten bir heceli fiil köklerinin birçoğuna *-(e)r* biçiminde ulanır (biç-**er**, kork-**ar**, ölç-**er**, sürt-**er**)
4. Sonu “l, n, r” ünsüzleriyle biten bir heceli on beş kadar fiil kök ve gövdelerine *-(i)r* biçiminde ulanır. (gel-**ir**, bil-**ir**, yen-**ir**, var-**ır**, vur-**ur** vb.) (Ediskun, 2003: 180-181)

Ediskun (2003: 180-181)'un $-(A/I)r$ 'ın biçimlerine ilişkin verdiği bu bilgileri fiilin ünlü/ünsüzle bitmesi ve fiil tabanının hece sayısı temelinde aşağıdaki tabloda görselleştirebiliriz:

Tablo 1
 $-(A/I)r$ 'ın Fiil Çekimlerinde Aldığı Biçimler

	Bir heceli fiiller	İki ve ikiden çok heceli fiiller
Ünlü ile biten fiiller	<i>-r</i> de- r	<i>-r</i> dinle- r
Ünsüz ile biten fiiller	<i>-er</i> kork- ar	<i>-ir</i> gönder- ir
“l,n,r” ünsüzleriyle biten fiiller	<i>-ir</i> bil- ir	

Özçelik (2001: 411) [l], [n], [r] ünsüzlerine ek olarak [k], [ş], [t] ünsüzleriyle biten fiillere de $-(A/I)r$ ekinin $-(i)r$ biçiminde getirilebildiğini eklemekte ve “geniş zaman eki”nin her bir biçiminin kullanıldığı fiillerin sayıca bir dökümünü de yapmaktadır. Buna göre;

1. Ünlü ile biten 1337 fiile “-r” getirilir.
2. Ünsüzle biten 1476 çok heceli fiile “-Ir” getirilir. Bu fiillerin ortak özelliği [k], [ş], [t], [l], [n], [r] ünsüzlerinden biri ile bitmesidir.
3. Ünsüzle biten 231 tek heceli fiile “ $-(A/I)r$ ” getirilir.
4. “l, n, r” ünsüzü ile biten tek hecelilerde durum karışıktır. Çoğu fiillerde “ $-(A/I)r$ ” kullanılırken az da olsa “-Ir” kullanılan örneklerde vardır. [l], [n], [r] ünsüzleriyle biten fiillerin listesi şöyledir:
 - a) [l] ile bitip “ $-(A/I)r$ ” alan fiiller: böl-, çal-, dal-, del-, dil-, dol-, gül-, il-, sal-sil-, sol-, yel-, yıl-, yol-, (14 fiil) [l] ile bitip “-Ir” alan fiiller: al-, kal-, bil-, gel-, bul-, ol-, öl- (7 fiil)
 - b) [n] ile bitip “ $-(A/I)r$ ” alan fiiller: an-, ban-, bin-, bun-, din-, don-, dön-, kan-kon-, on-, sin-, sön-, sun-, sün-, tın-, tün-, un-, yan-, yen-, (20 fiil)
 - c) [r] ile bitip “ $-(A/I)r$ ” alan fiiller: bur-, der-, dür-, er-, ger-, gir-, kar-, kır-, kur-, ör-, sar-, ser-, sor-I, sor-II, sür-, yar-, yer-, yor-I, yor-II (19 fiil)
[r] ile bitip “-Ir” alan fiiller: dur-, gör-, var-, ver-, vur- (5 fiil) (2001: 411)

Özçelik (2001: 411)'in $-(A/I)r$ 'ın yapısal özelliklerine ait verdiği yukarıdaki istatistiksel bilgileri Tablo 2’de olduğu gibi özetleyebiliriz:

Tablo 2
-(A/I)r’la Çekimlenen Fiillerin İstatistiksel Bilgileri

Ünlü ile biten fiiller	Ünsüzle biten çok heceli fiiller	Ünsüzle biten tek heceli fiiller	“l,n,r” ünsüzleriyle biten tek heceli fiiller		
			(l) ile biten fiiller	(n) ile biten fiiller	(r) ile biten fiiller
1337 fiilde “-r” eklenir	1476 fiilde “-Ir” eklenir	231 fiilde “Ar” eklenir			
	Ortak özellikleri [k], [ş], [t], [l], [n], [r] ile bitmeleridir		14 fiilde “-Ar” eklenir 7 fiilde “-Ir” eklenir	20 fiilde “-Ar” eklenir	19 fiilde “-Ar” eklenir 5 fiilde “-Ir” eklenir

2.1.2. -(A/I)r’in Çekimsel Özellikleri

-(A/I)r biçiminin çekimsel özelliklerine ilişkin olarak verilen bilgiler tüm kaynaklarda (Ediskun, 2003: 181; Ergin, 1977: 288-289; Gencan, 2001: 313, Korkmaz, 2003: 639) aynıdır:

Olumlu çekimde “geniş zaman” eki tüm kişilerde -(A/I)r olarak gerçekleşir: (*koş-ar-ım, koş-ar-sın, koş-ar, koş-ar-ız, koş-ar-sınız, koş-ar-lar*); olumsuz çekimde 1. tekil ve çoğul kişilerde -mA (*koş-ma-m, koş-ma-yız*); 2. ve 3. tekil ve çoğul kişilerde “-mAz” biçimini alır (*koş-maz-sın, koş-maz, koş-maz-sınız, koş-maz-lar*).

Yine olumlu soru çekiminde “geniş zaman” tüm kişilerde -(A/I)r biçimi ile çekilir (*koş-ar-mı? koş-ar-mısın? koş-ar-mı? koş-ar-mıyız? koş-ar-mısınız? koş-ar-lar-mı?*). Olumsuz soruda ise tüm kişilerde “-maz -mez” biçimine dönüşür (*koş-maz-mıyım? koş-maz-mısın? koş-maz-mı? koş-ma-z-mıyız? koş-maz-mısınız? koş-maz-lar-mı?*).

$-(A/I)r$ biçimbiriminin tüm bu çekimsel özelliklerini Tablo 3’ te olduğu gibi görselleştirebiliriz:

Tablo 3
Dilbilgisi Kaynaklarında $-(A/I)r$ Biçimbiriminin Olumlu, Olumsuz, Soru ve Olumsuz Soru Çekimlerinde Aldığı Biçimler

Kişi	Olumlu	Olumsuz	Olumlu Soru	Olumsuz soru
1. tekil kişi	koş- ar -ım	koş- ma -m	koş- ar -mıyım	koş- maz -mıyım
2. tekil kişi	koş- ar -sın	koş- maz -sın	koş- ar -mısın	koş- maz -mısın
3. tekil kişi	koş- ar	koş- maz	koş- ar -mı	koş- maz -mı
1. çoğul kişi	koş- ar -sınız	koş- ma -yız	koş- ar -mıyız	koş- maz -mıyız
2. çoğul kişi	koş- ar -lar	koş- maz -sınız	koş- ar -mısınız	koş- maz -mısınız
3. çoğul kişi	koş- ar -ız	koş- maz -lar	koş- ar -lar-mı	koş- maz -lar-mı

2.1.3. $-(A/I)r$ 'ın Kullanımları

Türkçenin fiil çekim eklerini bildirme (haber) kipleri ve istek kipleri olarak ikiye ayıran geleneksel dilbilgisi çerçevesinde çalışan dilciler $-(A/I)r$ biçimbirimini “haber (bildirme) kipleri” arasında saymaktadırlar. Her ne kadar $-(A/I)r$ biçimbiriminin adlandırılmasında terimsel farklılıklar³ gözlense de bu dilciler $-(A/I)r$ 'ın kullanım alanlarını ya da işlevlerini anlatırken ortak ifadeler kullanmaktadırlar. Her şeyden önce tüm araştırmacılar geniş zamanın geçmiş, şimdiki ve gelecek olmak üzere bütün zamanları kapsayan nitelikte olduğu konusunda hemfikirdirler.

Bu tür kullanımlarda geniş zamanın tüm zamanları kapsar nitelikte olmasından dolayı “geniş zaman” kullanılarak anlatılan olaylar geçmişte olmuştur, konuşma anında olmaktadır ve gelecekte de olması muhtemeldir (Ergin, 1977: 286; Gencan, 2001: 311-312-313; Ediskun, 2003: 181-182; Eker 2005; 375; Banguoğlu, 2007: 462).

³ Ediskun (2003) ve Ergin (2007) “geniş zaman” terimiyle adlandırma yaparken, Atabay ve diğerleri.. (1983), Gencan (2001), Korkmaz (2003), Eker (2005), Banguoğlu (2007) “geniş zaman kipi” terimini kullanmayı tercih etmektedir.

Bu nedenle, bu dilcilere göre Türkçede “geniş zaman” eki *-(A/I)r* belirli bir zaman dilimiyle sınırlı olmayan, her zaman gerçekleşen, her an için doğruluğu olan eylemlerin, olayların ifade edilmesinde kullanılmaktadır.

Bu yönüyle *-(A/I)r* alışkanlıkların, bilimsel gerçeklerin, yasaların, vb. ifade edilmesinde; ayrıca atasözleri, özdeyişler ve deyimlerde kullanılır:

- (3) “Çok fazla sigara **içer**.” (alışkanlık)
- (4) “Dünya güneşin etrafında **döner**.” (bilimsel gerçekler)
- (5) “Bu yasayı kültür bakanı **yürütür**.” (yasalar)
- (6) “Su uyur düşman **uyumaz**.” (Atasözü)
- (7) “Başa gelen **çekilir**.” (Özdeyiş) (Ediskun, 2003: 181-182; Gencan, 2001: 311-312-313)

Yine tüm kaynaklara göre *-(A/I)r* sadece “geniş zaman” ifade etmez, Gencan (2001: 311-313) ‘a göre “geniş zaman” geçmiş ve gelecek zaman işlevinde de kullanılmaktadır. Ediskun (2003: 181) da “geniş zaman”ın gelecek zaman yerine kullanıldığında “olasılık” anlamı sezdiğini dile getirmektedir.

- (8) “Gece yarısı bir çığlık **işitilir**, herkes dışarı **fırlar**, alevleri görünce oraya buraya **koşuşur**.” (geçmiş zamanda kullanımı)
- (9) “Babam akşama **gelir**.” (gelecek zaman olasılık kullanımı)
(Ediskun, 2003: 181)

Ayrıca Ediskun ve Gencan’a göre günlük iletişim ortamlarındaki farklı dilsel kullanımlar açısından değerlendirildiğinde geniş zaman soru eki olan “-mP” ile beraber kullanılarak rica ya da inkar anlamında kullanılabilir.

- (10) “Ben, böyle bir iş **yapar mıyım?**”
- (11) “Bana bir kalem **verir misiniz?**” (Ediskun, 2003: 181; Gencan 2001: 313)

Korkmaz (2003: 637)'a göre “geniş zaman kipi”nde bir esneklik ve her zamana kayabilme özelliği bulunur ve bu özelliği geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanlara kaymalara yol açmaktadır.

Korkmaz (2003: 639-646) geniş zamanın kullanım alanlarını (işlevlerini) oluşturma ve kılıştıma süreklilik ve genellik işlevi taşıması, görülen geçmiş zaman göstermesi, duyulan geçmiş zaman göstermesi, şimdiki zaman, gelecek zaman göstermesi ve emir kipi yerini tutanlar olarak belirtmektedir:

- (12) “Göz artık vazifesini yapamadığı için yanlış şeyler görmeye **başlar**.”⁴
(A. Haşim, FS, 175) (oluşturma ve kılıştıma süreklilik ve genellik işlevi)
- (13) “Seni hiyanet seni, haber vermeden kaçarsın ha, biz de seni işte böyle **buluruz**.” (H.E.. Adıvar, KA, 47) (görülen geçmiş zaman göstermesi)
- (14) “Osmanlı Matbuat Müdürü Hikmet Bey Dahiliye’den tanıdığım. Hikayeyi ondan işittim. Muharrirlerden biri şair Abdülhak Hamid’i **tenkit eder**. Hamit, Sait Halim Paşa’ya **sızlanır**.” (F.R. Atay, Z, 18-19) (duyulan geçmiş zaman göstermesi)
- (15) “Bir kitabe kokusu duyuluyor yazında/**Korkarım**, yaya kaldın bu gurbet çıkmazında.” (F.N. Çamlıbel, HD, 15) (şimdiki zaman)
- (16) “Biraz para toplayıp gönderelim. Alın benden yirmi kuruş! Gelecek hafta yine **düşünürüz**.” (A. Rasim, GA, 51) (gelecek zaman göstermesi)
- (17) “Bu paketi arkadaşım Nihal’e teslim **edersin!**” (emir kipi)

Korkmaz (2003)'in dışında “zaman kayması”⁵ kavramından söz eden bir diğer araştırmacı Yaman (1999)'dır. Yaman (1999:115) “geniş zaman” nın geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanların yerine kullanılmasını “geniş zaman kipindeki zaman kaymaları ve işlev değişimleri” başlığı altında incelemektedir.

⁴ Örneklerde Korkmaz (2003: 639-646)'ın Türk Edebiyatından aktardığı tümceler kullanılmıştır.

⁵ Zaman kayması: “dilde kendisine zaman bildirme görevi yüklenen bazı eklerin, dilin genel işleyişi içinde, asıl işlevlerinin dışında farklı bir zamanı ifade eder duruma gelmeleridir” (Yaman, 1999: 31).

Yaman (1999: 124) geniş zamanın temel işlevinin “devamlılık” ifade etmek olduğunu ancak “işlev değişmesi”⁶ sonucu “süreklilik ve yakınlık, yeterlilik, kesinlik ve bitmişlik, şaşkınlık, ihtimal ve vaat, tahmin, tedbir, olumsuzluk, çaresizlik, normal karşılama, başlangıç, emir, tehdit ve temenni” anlamlarına gelecek şekilde kullanıldığını ifade etmektedir:

- (18) “Bu gecikmeden dolayı o zamanların aydınlarını, devlet adamlarını, kurumlarını, hala **kınar dururuz**.”⁷ (KG, 11) (süreklilik ve yakınlık)
- (19) “Fenerbahçe istediği oyuncuyu **alır**.” (Spor gazetesi) (yeterlilik)
- (20) “Etem Efendi bunu **bilmez** mi? **Bilmez olur** mu?” (GDK, 62) (bitmişlik)
- (21) “Onlar neler neler **konuşmazlar!** Asya’nın, Afrika’nın, hatta Avrupa’nın problemlerini mi **çözerler?**” (Çİ, 99) (şaşkınlık)
- (22) “Bakarsın Ahmet bize de **gelir**.” (ihtimal ve vaat)
- (23) “-Sen şunu, bunu bırak da haber **ver**, cebinde kaç para var?
-Bozuk paralar... 50-60 kuruş **çıkır çıkmaz**” (B, 58) (tahmin)
- (24) “Ne **olur** ne **olmaz** ağam” (GDK, 139) (tedbir)
- (25) “-Ne **gezer**, dedi” (TY, 7) (olumsuzluk)
- (26) “Bu çocuğa ziyan edeceksin Müzeyyen. Ya! Öyle ağabey, ne yaparsın” (BB, 15) (çaresizlik)
- (27) “Partilerden para sızdırıyormuş diye homurdananlar oluyor. **Sızdırır sızdırır**. Bu güne bugün hükumat bilem dış yardımsız yapamıyor.” (KAD, 173) (normal karşılama)
- (28) “Bu sefer kendimize de inanmaz **oluruz**.” (KG, 104) (başlangıç)
- (29) “Sen **açarsın** kapıyı, daha gelmedi dersin.” (HKO, 10) (emir)
- (30) “**Görürsün** gününü” (SKKK, 43) (tehdit)
- (31) “Şirin Kuru’ya göre, şampiyonluk yolunda: Kartal için “yokuş” bitti, “iniş” başladı. Beşiktaş, Sakarya’da **tur atar**.” (T, 13 Mart 90, 16) (temenni)

⁶ “İşlev değişmesi, bazı eklerin dilin genel işleyişi içerisinde kendisine yüklenen görev ve işlevlerin dışında daha değişik işlevleri de üstlenmesidir” (Yaman, 1999: 32).

⁷ Örneklerde Yaman (1999: 124-128)’ın Türk Edebiyatından ve gazetelerden aktardığı tümceler kullanılmıştır.

2.1.4 Geleneksel Dilbilgisi Çalışmalarının Değerlendirilmesi

Diğer fiil çekim ekleri gibi $-(A/I)r$ biçimbiriminin işlevi ve Türkçe dilbilgisindeki konumuna ilişkin olarak geleneksel dilbilgisi anlayışıyla yapılan açıklamalar bu tür bir yaklaşımın doğası gereği (kural koyucu olması, seçmeci davranması, tartışmadan kaçınması) kuramsal bir bakış açısıyla ya da belirli bir kuram çerçevesinde yapılan gözlemlere değil; kullanımlar üzerinde yüzeysel bir şekilde yapılan gözlemlere ve sezgisel çıkarımlara dayanmaktadır. Bu bakımdan bu açıklamalar $-(A/I)r$ ' in işlevini ve Türkçe dilbilgisindeki konumunu aydınlatmak bir yana daha da kafa karışıklığına yol açmaktadır.

Her şeyden önce, dilbilgisi kaynaklarında sunulduğu haliyle $-(A/I)r$ ' in Türkçede tam olarak neyi ifade ettiği, hangi ulam(lar)ı belirttiği, işlevinin ne olduğu anlaşılmemektedir. Bu durum büyük ölçüde bir yandan konunun eksik kavramlarla tartışılmasından, diğer yandan açıklama için başvuru kavramların dilsel olarak tanımlanmamasından ve farklı nitelikteki olguları ifade eden kavramların birbirine karıştırılmasından, birbirinden ayırt edilmemesinden kaynaklanmaktadır.

Bilindiği gibi günümüz dilbilim çalışmalarında fiilcil eklerin işlevleri açıklanırken zaman-kip-görünüş kavram üçlüsüne başvurulmaktadır. Oysa geleneksel dilbilgisi çalışmalarının çoğunda (Banguoğlu, 2007; Ergin, 1977; Ediskun, 2003; Gencan, 2001 vb.) Türkçe fiil ekleri ele alınırken görünüş kavramı hiç geçmemektedir. Bu kavrama değinilen bazı kaynaklarda ise ya başkalarının tanımları sıralanmakta (Eker, 2005) ya da görünüş kavramı başka kavramlarla karıştırılmaktadır (Korkmaz, 2003). Her durumda, görünüşten söz eden kaynaklarda $-(A/I)r$ ' in görünüş ifade edip etmediği ya da hangi görünüşü ifade ettiğine ilişkin bir sonuca varılmamaktadır.

Geleneksel dilbilgisi $-(A/I)r$ biçimbirimini adlandırmak, tanımlamak ve işlevlerini belirlemek için “geniş zaman (kipi)” kavramını kullanmaktadır ama zaman ile kipi birbirine karıştıran bulanık, belirsiz bir içeriği olan bu kavramdan $-(A/I)r$ ' in işlevinin tam olarak ne olduğu; bu biçimbirimin aslında kip eki mi, zaman eki mi yoksa her ikisini aynı anda ifade eden ek mi olduğu anlaşılmemektedir.

Bilindiği gibi, bu kaynaklarda fiil ekleri “fiil kipleri” başlığı altında ele alınarak tümü de kip olarak kabul edilmekte ve kipler de “haber/bildirme kipleri” ve “isteme kipleri” olarak ikiye ayrılmaktadır. Daha sonra da “haber kipleri” zaman bildiren kipler olarak nitelendirilmekte ve her “kip” zaman değerleri bakımından değerlendirilerek işlevi belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede bir “haber kipi” olan *-(A/I)r* “geniş zaman kipi” olarak kabul edilmekte; ve “geniş zaman kipi” de belirli bir zaman dilimiyle sınırlı olmayan, her zaman gerçekleşen, her an için doğruluğu olan eylemlerin, olayların ifade edilmesinde kullanılmaktadır. Yani *-(A/I)r* aslında zaman değerleri göz önünde bulundurularak kip kabul edilmektedir. Ancak “haber kipleri/isteme kipleri” ayrımının zaman bildirme/zaman bildirmeme ölçütüne dayandırılması ve bir fiil ekinin önce kip sonra da “zaman eki (kipi)” olarak nitelendirilmesi; böylece kipi zaman kullanımlarıyla açıklanması; zamanın tuhaf bir biçimde kipe bağlandığını (kipin alt grubu olarak kabul edildiğini) dolayısıyla kip ve zamanın birbirinden ayırt edilmediğini; sonuçta da “haber kipleri”nin ve *-(A/I)r*’ın tam olarak neyi ifade ettiklerinin belirlenemediğini gösterir. Hiç kuşkusuz, bir biçimbirim hem zamansal değerleri hem de kipsel değerleri olabilir. Ancak, kip ve zaman farklı ulamlar olduğuna göre, söz konusu ekin bu farklı ulamsal değerlerinin açık bir şekilde ortaya konması gerekir. Oysa “geniş zaman kipi” terimi “zamanın kip” ya da “kipin zaman” olduğu (bu iki kavramın birbirine karıştırıldığı) yorumuna açık kapı bırakmaktadır. Nitekim bu “geniş zaman kipi” esas olarak “geniş zaman” ve diğer zamansal kullanımları ile açıklanmakta, ikincil olarak da “atasözlerini, bilimsel gerçekleri, yasaları ifade etme” gibi anlamsal değerleri sıralanmaktadır. Başka bir deyişle, bu biçimbirim zaman kullanımları ile “kip” olarak değerlendirilmektedir ve “kip” olması “alışkanlık, yeterlilik, yetenek, ihtimal, söz verme” gibi anlamsal değerleriyle ilişkilendirilmemektedir. O zaman da neden sadece “zaman” ya da “kip” değil de “zaman kipi” kavramına gerek duyulduğu sorusu akla gelmektedir.

Geleneksel dilbilgisi anlayışıyla yapılan açıklamalara ilişkin diğer hususlar maddeler halinde şöyle sıralanabilir:

- a) “Geniş zaman” kavramının yukarıdaki tanımına uymayan birçok kullanım (film özetleri, geçmiş ve gelecek zamanlı sözcelerdeki kullanımlar) bulunmaktadır. Geleneksel dilbilgisi $-(A/I)r$ 'ın bu çok çeşitli kullanımlarının ve farklı anlamsal değerlerinin farkında olmakla birlikte bu biçimbirimin çok çeşitli değerlerle kullanılabilmesini açıklayamamaktadır. Çok değerlilik “zaman/işlev kayması” ile açıklanmaktadır ama bu sadece bir durum saptamasını ifade ederken olgulara dilsel bir açıklama oluşturmamaktadır. Oysa $-(A/I)r$ biçimbiriminin ifade ettiği söylenen çeşitli zaman (“geniş zaman”, şimdiki zaman, geçmiş zaman, gelecek zaman) değerlerinin ve diğer anlamlarındaki kullanımlarını açıklamak; bu biçimbirimin bu kadar farklı kullanımlara ve anlamsal değerlere sahip olabilmesinin nedenini belirlemek, dolayısıyla da, tüm bu farklı değerleri bir ana değere bağlayabilmek bu biçimbirimin gerçek işlevini açıklayabilmek için zorunludur.
- b) $-(A/I)r$ 'ın anlamsal değerlerini açıklamak için çoğunlukla bağlam dışı örnekler verildiğinden $-(A/I)r$ biçimbiriminin anlamsal değerlerinin belirlenmesi, açıklanması ve sınıflandırılmasında kullanılan bazı örnekler ile onlara atfedilen anlamlar arasında sorunlar vardır. Örneğin (22)'de ihtimal anlamını $-(A/I)r$ tek başına vermemektedir, “bakarsın” belirteci olmaksızın tümcenin anlamı boşlukta kalmaktadır. Kimi çalışmalarda ise zorlama yorumlarla gereksiz anlamsal bölünmeler, bölümlenmeler yapılmıştır. Örneğin Yaman (1999)'daki anlamların (zaman/işlev kayması) doğrudan bu biçimbirimle ilgisi yoktur.
- c) Geleneksel dilbilgisi çalışmalarında $-(A/I)r$ biçimbiriminin tüm kullanımlarına yer verilmediği gibi kullanım özelliklerine değinilmemiştir. Örneğin koşul tümcelerinde, anlatılarda, şiirlerde, masallarda, film tanıtımlarında, yemek tariflerinde, dinsel metinlerdeki kullanımlara hemen hiçbir çalışmada rastlanmamaktadır. Oysa $-(A/I)r$ 'ın tam olarak neyi ifade ettiğinin belirlenebilmesi için tüm kullanımlarının incelenmesi şarttır.

d) 2.1.2 numaralı bölümde verilen $-(A/I)r'$ 'in çekimsel özellikleri Tablo 3'te kişi ekleriyle çekimlenmiş fiillerde görülmektedir. Ancak bu çekimsel özelliklerde eksiklikler ya da sorunlar bulunmaktadır. Tabloda olumsuzluk eki “-mAz” şeklinde verilmektedir. Fakat olumsuz çekimlerde 1. tekil ve çoğul kişilerde $-(A/I)r$ kaybolmakta; 2. ve 3. tekil ile çoğul kişilerde ise “-z”ye dönüşmektedir. Geleneksel dilbilgisinde $-(A/I)r'$ 'in olumsuz çekimlerinde bu yapısal dönüşümlerin (veya düzensizliklerin) sebebi açıklanmadığı gibi Türkçe dilbilgisinin fiil olumsuzluk eki olan -mA ile aslında olumsuz fiillerde $-(A/I)r$ biçimi olan “-z” birleştirilmekte ve $-(A/I)r'$ 'in olumsuz biçimi “-mAz” olarak kabul edilmektedir. Ancak, bu “-mAz” biçimiyle $-(A/I)r'$ 'in olumsuzluktaki farklı çekimsel özelliklerine bir açıklama getirmek güçtür. Bu yüzden $-(A/I)r'$ 'in olumsuz çekimlerinin “koş-ma-Ø-m, koş-ma-z-sın, koş-ma-z, koş-ma Ø -yız, koş-ma-z-sınız, koş-ma-z-lar” şeklinde gösterilmesi ve olumsuzluk biçiminin de “-z-(ma+z)” şeklinde formüle edilmesi daha doğru olacaktır.

2.2. Dilbilim Bakış Açısıyla Yapılan Çalışmalarda $-(A/I)r$

Türkçe dilbilgisi olgularını dilbilimsel bir yaklaşımla inceleyen Yavaş (1982), Savaşır (1986), Bazın (1987), Nilsson (1991), Kornfilt (1997), Uzun (1998a; 1998b), Erkman-Akerson ve Ozil (1998a); Erkman-Akerson (2000b), Uzun ve Emeksiz (2002), Yavuz, Balcı, Turan (2004) ile Göksel ve Kerlake (2005) fiil eklerinin tanımlanmasında ve betimlenmesinde geleneksel dilbilgisi çerçevesinde çalışan ve sadece “(...) zaman kipi” kavramını kullanan dilcilerden farklı olarak “zaman- görünüş-kip” kavram üçlüsüne başvurmuşlardır. Bununla birlikte diğer fiil çekim ekleri gibi $-(A/I)r'$ 'in işlevi konusunda da farklı sonuçlara varmışlardır.

Dilbilimcilerin $-(A/I)r'$ 'in işlevine ilişkin olarak iki ana yaklaşımı sergiledikleri görülür:

- i) $-(A/I)r$ biçimbirimi tek işlevli bir ek olup kipsel değerleri ifade etmektedir.
- ii) $-(A/I)r$ çok işlevli bir ektir. Bu yaklaşımı savunan dilbilimciler de bu biçimin hangi ulamları gösterdiği konusunda üçe ayrılmaktadır:

- a) $-(A/I)r$ hem zaman hem görünüş hem de kip ulamlarını belirtir
- b) $-(A/I)r$ görünüş ve kip yansıtır
- c) $-(A/I)r$ biçimbirimi zaman ve görünüş ulamlarını belirtir.

2.2.1. $-(A/R)r$ Tek İşlevli Bir Ektir

Bu savı Nadir Engin Uzun (1998a; 1998b) ile Leyla Subaşı Uzun ve Zeynep Erk Emeksiz (2002) savunmaktadır.

2.2.1.1. Uzun (1998a; 1998b)

Nadir Engin Uzun (1998a; 1998b)'a göre Türkçenin tüm fiil çekim ekleri yalnızca ya zaman ya görünüş ya da kip eki olabilirler. Bu bakımdan, $-(A/I)r$ zaman ya da görünüş eki değil, bir kip ekidir.

Zaman açısından Uzun (1998b) geleneksel dilbilgisinin $-(A/I)r$ 'a ilişkin “haber kipi ama/ve geniş zaman eki” nitelendirmesini reddeder ve bu biçimbirimin zaman ifade etmediği saptamasında bulunur. Ona göre, hem geçmiş, hem şimdiki hem de gelecek zamandaki olguların anlatımında kullanılabilmesi “ $-(A/I)r$ 'ın bu üç zamanın hiçbirine doğrudan gönderimde bulunmadığını” (1998b: 118) göstermektedir. Ayrıca $-(A/I)r$ ' ın geçmiş zaman belirten $-(y)TI$ ile birlikte kullanılabilmesi ve tümcenin zamanını $-(y)TI$ 'nın belirlemesi $-(A/I)r$ ' ın zaman değerinin olmadığını açık bir kanıttır. Örneğin (32) no'lu tümcenin zamanının geçmiş zaman olması tümcenin zamanının $-(A/I)r$ 'a bağlı olmadığını ve bu biçimbirimin zaman ifade etmediğini gösterir.

(32) “Ali eve gel-**ir-di**.”

Bu dilbilimciye göre $-(A/I)r$ ile çekilmiş bir fiilin zamanı “geçmiş dışı zaman⁸”dır ve bu zamanı $-(A/I)r$ değil, bir (\emptyset) biçimbirimi⁹ ifade eder.

⁸ Uzun (1998a; 1998b) zamanları birbirine karşıt biçimde geçmiş zaman ve “geçmiş dışı zamanlar” olarak ele almaktadır. Ona göre Türkçedeki tek zaman eki $-(y)TI$ 'dir ve geçmiş zamanı göstermektedir. $-(A/I)r$, $-Iyor$ ve $-AcAk$ “geçmiş dışı zamanlar”ı göstermektedir.

⁹ (\emptyset) biçimbirimi “sesbilimsel bir karşılığı olmamasına rağmen herhangi bir yapıda varlığı kabul edilen dilsel öğeler” (Trask, 1993: 191) olarak tanımlanmaktadır.

Görünüşü “sürme görünüşü ve bitme görünüşü” olarak ikiye ayıran Uzun (1998a: 11) Türkçede “sürme görünüşünü *-Iyor*”un; “bitme görünüşünü *-Tı*”nın ifade ettiğini; *-(A/I)r*’a gelince; bu biçimbirimin ne bitme ne de sürme değerinin olduğunu belirtmektedir. Uzun’a göre bu biçimbirimin görünüş değerinin olmamasının nedeni; onun *-Iyor* (“sürme”) ve *-Tı* (“bitme”)’nin ifade ettiğini ifade edememesi ve “ne sürme ne de bitme aktaran ([*-bitme*] ve [*-sürme*] özelliklerini taşıyan)” ve “sıfır ekiyle (*-Ø*) sunulan bağımsız bir görünüşle etkileşime” (1998a: 10-11) girmesidir.

Başka bir deyişle, [*+sürme*] ve [*+bitme*] dışında üçüncü bir görünüş değeri (*-sürme*) vardır ve *-(A/I)r*’ lı fiilin ifade ettiği görünüş ([*-sürme*]), *-Iyor*’ un ifade ettiği [*+sürme*]’nin karşıtı görünüş değeridir. Ama bu görünüş değeri *-(A/I)r*’a değil, gerçekte bir (*Ø*) biçimbirime bağlıdır. Öyleyse [*+sürme*]’yi *-Iyor*, [*+bitme*]’yi *-Tı*, [*-bitme*] ve [*-sürme*]’yi (*Ø*) belirttiğine göre *-(A/I)r* bir görünüş eki olamaz.

Bu dilbilimciye göre zaman ve görünüşü dışlayan *-(A/I)r*’ın ifade ettiği kiptir, zira bir ekin belirttiğini diğerleri belirtemeyeceği için *-(A/I)r*, *-Iyor*’ un ifade ettiği değeri (görünüş) ifade etmez, onun ifade etmediğini (kip) gösterir. *-Iyor* görünüş eki olduğuna göre *-(A/I)r* onun olamadığı ulamın eki, yani kip olabilir. Bu noktada geleneksel dilbilgisinde “isteme kipi” olarak bilinen eklere *-(A/I)r* biçimbirimini de ekleyen Uzun (1998b: 118- 120) bu biçimbiriminin ifade ettiği “isteme kipi” nin “bir alışkanlığın, bir yeteneğin, bir yeterliliğin” vb.’in aktarılmasında kullanıldığını aşağıdaki örneklerle belirtmektedir:

(33) “Ali sigara **ıçer**.” (alışkanlık)

(34) “Ali resim **yapar**.” (yetenek)

(35) “Ali şu taşı **kaldırır**.” (yeterlilik)

Böylece diğer tüm dilbilimcilerin “alışkanlık görünüşü” olarak nitelendirdiği kullanımları Uzun (1998b) “isteme kipi” olarak yorumlamaktadır.

Uzun (1998a; 1998b)'un $-(A/I)r$ biçimbirimine ilişkin yaptığı bu değerlendirmeleri “gelirim” çekimli fiili üzerinde şu şekilde özetleyebiliriz:

Tablo 5
Uzun'un $-(A/I)r$ biçimbirimi değerlendirmesi

Gel	-ir	-Ø	-Ø	-m
fiil	isteme kipi	[-sürme]	[-geçmişdışı]	1. tekil kişi
tabanı		görünüşü	zaman	

Uzun (1998a; 1998b)'un Türkiye’de yapılmış nadir kuramsal incelemelerden olan bu iki çalışmasında “tek ek tek işlev” yaklaşımı çerçevesinde $-(A/I)r$ üzerine getirdiği yorumu özgün değerlendirmeler (bu ekin “geniş zaman” ve “görünüş” eki sayılmaması ve $-(A/I)r$ 'ın bir “isteme kipi” kabul edilmesi) içermekle birlikte, bu ekin temel işlevine, yani bir “isteme kipi” olduğuna ilişkin savı tartışmaya açıktır.

Her şeyden önce Uzun (1998b)'un $-(A/I)r$ 'ın “isteme kipi” olmasını “alışkanlık”, “yetenek”, “yeterlilik” kavramlarına bağlaması tatmin edici değildir. Zira $-(A/I)r$ 'ın “alışkanlık”, “yetenek” ya da “yeterlilik” dışındaki diğer kullanımları ve anlamsal değerleri göz önünde bulundurulmadığı ve bu biçimbirimin tüm özellikleri ortaya konmadığı için “isteme kipi” tanımı $-(A/I)r$ 'ı tüm boyutları ve kullanımlarıyla kapsayabilecek bir açıklama değildir. Kaldı ki, Uzun (1998a; 1998b)'un verdiği örnekler bağlam dışı yapay tümcelerden oluşmaktadır ve öne sürülen anlamsal değerler de tartışmalıdır. Bu örneklerdeki tümceler bu haliyle ancak bir dilbilgisi kuralını açıklamak için yapay olarak üretilebilirler.

Dolayısıyla, kendiliğinden (otomatik olarak) ya da “dünya bilgisi” sayesinde bu dilbilimcinin belirttiği anlamlarla¹⁰ yorumlanamazlar. Gerçekte ancak bir bağlam içinde üretilebilir ve “alışkanlık”, “yetenek”, “yeterlilik” anlamlarını kazanabilirler ya da başka anlamlarda kullanılabilirler. Örneğin (33) no’lu örnek bağlama bağlı olarak “Ali ara sıra sigara içer” veya “Ali (puro değil) sigara içer” ya da “içmez/sanma içer” anlamlarında kullanılabilir ve bu durumda alışkanlıktan öte bir anlam taşır (vurgu, odaklama).

Bu örnek tümceler “dünya güneşin etrafında döner” türü önermelerde olduğu gibi otomatik olarak dünya bilgisiyle anlamsal olarak yorumlanabilecek kullanımlar değildir ve anlamları değişik bağlamsal içeriklerde farklılık gösterebilmektedir.

Bu yüzden Uzun (1998a; 1998b)’un tüm fiil ekleri gibi $-(A/I)r$ ’ı da tamamen biçimsel-yapısal bir yaklaşımla; gerçek dilsel kullanımlar dışında ve bağlamdan soyutlayarak ve $-(A/I)r$ ’ın çok çeşitli kullanımlarını (örneğin $-(A/I)r$ ’ın hikayelerde, film özetlerinde, vb. kullanımları) ele almadan farklı anlamsal değerlerini iki-üç değere indirgeyerek yaptığı “isteme kipi” nitelmesi doyurucu olmaktan uzaktır.

2.2.1.2. Uzun ve Emeksiz (2002)

Uzun (1998a; 1998b)’un “tek ek tek işlev” görüşünü benimseyen Leyla Subaşı Uzun ve Zeynep Erk Emeksiz (2002) de $-(A/I)r$ biçimbiriminin “zaman” ve görünüş” anlatmadığını sadece “kip” işlevini üstlendiğini savunurlar.

Uzun ve Emeksiz (2002: 133)’e göre $-(A/I)r$ biçimbirimi “anlamsal yapı” ve “dizilimsel ilişkiler” açısından bir zaman ulamı değildir.

¹⁰ Uzun (1998b: 119) (33)’de Ali’nin geçmişte de sigara içtiğini bize doğrudan $-(A/I)r$ ’ın söylemediğini; sigara içmenin alışkanlık olduğunu dünya bilgimizden çıkardığımızı; (35)’de Ali bu taşı değil, böylesi taşları kaldırmamış olsa bile *Ali bu taşı kaldırır* diyebileceğimizi belirtmektedir.

“Anlamsal yapı” bakımından bu dilbilimciler “dünya bilgisinden ve tekrarlılık (repetition) gibi anlamsal bir özellikten yola çıkarak biçimsel bir sonuca ulaşan” kuramlara karşı çıkmakta ve Yavaş (1982)’a atıfta bulunarak “tekrarlılığın eylemin yapılış zamanı değil, oluş biçimi ile ilgili bilgi verdiğini” dile getirmektedirler (2002: 132). Bu dilbilimciler buradan hareketle “tekrarlılık”ın olayların gerçekleşme zamanlarını belirsizleştirip aslında fiili $-(A/I)r$ ile çekimlenen sözcelerde “olay zamanından söz etmenin olanaksız” olduğunu aşağıdaki örneklerle ifade etmektedirler (2002: 132):

(36) “Ayşe bu işi **yapar.**”

(37) “Can İngilizce **bilir.**”

Öte yandan, bu dilbilimcilere göre tekrarlılık sadece $-(A/I)r$ ’ın bir özelliği olmayıp $-iyor$ biçimbirimi de bu işlevi gösterebilir ve $-(A/I)r$, “geniş zaman” eki olarak görülürse aşağıdaki sözceler arasında fark açıklanamaz:

(38) “Yıllardır sigara **ıçerim**, bir kez bile öksürmedim.”

(39) “Yıllardır sigara **ıçıyorum**, bir kez bile öksürmedim.” (2002: 132-133)

Uzun ve Emeksiz (2002: 133) “genel geçer doğruluk” sözcüsü olan “iki kere iki dört eder” gibi “genel anlamlı önermeler (generic statement)”ın “bir dilbilgisel ulam” göstermediğinden, $-(A/I)r$ biçimbiriminin bu tür tümcelerde zaman yansıtmadığını dile getirmektedirler.

Ayrıca bu dilbilimcilere göre $-(A/I)r$ ’ın “genel anlamlı önermeler”de zaman göstermemesinin nedeni de bu tür önermelerin “bilgi yapısı açısından değişmez doğruluk değeri (constant truth value)” taşıyıp “zaman bağımsız” olmalarıdır. (2002: 133).

$-(A/I)r$ biçimbiriminin “dizilimsel ilişkiler” açısından zaman ifade etmemesinin başka bir kanıtı ise “gel-ir-di” çekimli fiilinde olduğu gibi üzerine başka bir biçim almasıdır.

Uzun ve Emeksiz (2002: 133)'e göre bu tür “dizilimleri” açıklamak için “ya tümcede hem geniş zaman hem de geçmiş zamanın aynı anda olabileceğini ya da $-(A/I)r$ 'ın zamanı; $-IdI$ biçimbiriminin ise başka bir şeyi işaret ettiğini” kabul etmemiz gerekmektedir. Ancak bir sözcedeki fiilin sadece bir “zaman ulam”ı bulunmaktadır ve “gel-ir-di” fiilinde $-IdI$ eki sayesinde geçmiş zaman anlamı son derece açıktır. Bu yüzden bu “dizilimde geçmiş zaman biçimbiriminden önce gelen ve içerde kalan biçim zamanı değil, başka ulamı göstermektedir.” (2002: 133)

Görünüş açısından Uzun ve Emeksiz (2002: 133) ilk önce alışkanlığın tanımını yapmaktadır; “alışkanlık, tekrarlı olsun olmasın, içsel bir durumu değil, sonradan ortaya çıkan ve uzun zamandır sürdürülen edimsel (performative) eylemleri yansıtmaktadır”.

Bu dilbilimcilere göre tanımla uyumlu bir biçimde $-(A/I)r$ 'ın “alışkanlık görünüşü” göstermesi için “edimin sonradan başladığını ve süregeldiğini gösteren bir belirteç ile anlamsal açıdan” uygun tümcelerde kullanılması gerekmektedir. Bu ölçüt çerçevesinde “sürecin başlangıcına ve süregeldiğine işaret eden *artık ve iki yıldır*” belirteçleri, $-(A/I)r$ 'lı sözcede anlamsal açıdan uygun olmazken, $-Iyor$ 'lu tümcede herhangi bir sorun çıkmamaktadır:

(40) “Daha önce içmezdim ama, *artık iki yıldır sütlü çay **içerim.**”

(41) “Daha önce içmezdim ama, artık iki yıldır sütlü çay **içiyorum.**”

(2002: 134)

Dolayısıyla belirli bir sürecin başlangıç noktasına ve devamına gönderme yapan belirteçlerin ilgili sözcelerde uyumunu dikkate alan Uzun ve Emeksiz (2002: 134) $-(A/I)r$ 'ın değil $-Iyor$ 'un alışkanlık gösterdiğini ifade edip $-(A/I)r$ 'ı ve $-Iyor$ 'u karşıtsal bir biçimde değerlendirmeye devam etmektedirler; $-(A/I)r$ biçimbirimi “artık, son günlerde, şu günlerde” gibi belirteçleri üzerine alamazken, $-Iyor$ bu belirteçlerle uyumlu bir biçimde kullanılabilir.

(42) “Can **artık/son günlerde/şu günlerde* her akşam televizyon **izler.**”

(43) “Can *artık/son günlerde/şu günlerde* her akşam televizyon **izliyor.**”

(2002:136)

Öte yandan her iki biçimbirim de “*yıllardır, uzun zamandır*” gibi belirteçlerle birlikte anlamlı bir biçimde kullanılabilir;

(44) “Can *yıllardır, uzun zamandır* her akşam televizyon **izler.**”

(45) “Can *yıllardır, uzun zamandır* her akşam televizyon **izliyor.**”

(2002: 136)

Uzun ve Emeksiz (2002: 136) “son günlerde/şu günlerde” tarzındaki belirteçlerin “zamansal açıdan eylemin sürmekte olduğu bir aralığa gönderimde” bulunduğunu, *-Iyor*’un aynı zamanda “aralıksal gönderimli” olmasından dolayı bu tür belirteçleri taşıyabildiğini belirtmektedir.

Ayrıca bu dilbilimciler “yıllardır/uzun zamandır” gibi belirteçlerin “eylemin belirli bir zaman aralığına değil, bütüncül noktasal (point) bir görünümüne” gönderimde bulunduğuna ve *-(A/I)r*’ın “noktasal gönderimli özelliği” sebebiyle bu belirteçlerle kullanılabilirliğini ifade etmektedirler¹¹.

Bu dilbilimcilere göre anlamsal ve sözdizimsel özellikleri gereği *-(A/I)r* kip ulamı olup “bilgisel kiplik başlığı altında nesnel ya da öznel kiplik göstermektedir.” Buna göre “nesnel kiplik (objective modality) bir türe ya da kişiye ait, özneyi özgünleştiren bilgi veren genel anlamlı önermeleri dilsel olarak gerçekleştirirken; öznel kiplik (subjective modality) konuşmacının olasılık, söz verme, yargı, niyetinde olma gibi öznel önermelerini gerçekleştirmektedir.” (2002: 139)

¹¹ Uzun ve Emeksiz (2002: 137) “aralıksal olma özelliğinin bir edimin gerçekleştirim sürecindeki bir aşamasına gönderimde bulunduğunu; noktasallığın ise bir edimin herhangi bir gerçekleştirim anındaki görünümünü değil, daha önceki gerçekleştirimlerinin tümünü kapsayan, bütüncül görünümü betimlediğini” ifade etmektedir.

Nesnel kiplik sözceleri:

- (46) “Köpekler **havlar**.”
 (47) “Aslanlar et **yer**.”
 (48) “Can okula yürüyerek **gider**.”

Öznel kiplik sözceleri:

- (49) “Can beceriklidir, bu işi **yapar**.”
 (50) “Yarın kitabını **getiririm**.”
 (51) “Önümüzdeki yıl belki buradan **ayrılıyorum**.” (2002: 138-139)

Yukarıdaki örnek sözcelerde, bu araştırmacılara göre (46) ve (47)’de “tür gönderimli genel anlamlı önermeler”dir. Zira “*et yemek*” ve “*havlamak*” sözcelerdeki ilgili türlere özgü davranış biçimleridir.

Bu noktada Carlson (1989) ve Krifka’ya atıfta bulunan Uzun ve Emeksiz (2002: 139) “genel anlamlı önermelerin bilgisel yapılarının değişmez doğruluk değeri taşıdığını ve değişmez doğruluk değerinin oluşmasının tek koşulunun zaman bağımsız yapılarının olması” şeklinde belirterek “iki kere iki dört eder” gibi bir önermenin “iki kere iki x zamanında dört eder” biçimindeki gibi bir belirteç taşıyamayacağını ifade etmektedirler.

Bu dilbilimcilere göre (2002: 139) “genel anlamlı önermelerin” dilbilgisel olarak gösterilmesi için “uygunluk koşulu taşıyan tek ulam zamansız bir önermeyi işaret eden kip ulamının” var olmasıdır. Bu bağlamda zaman gönderimi olmayan *-(A/I)r* “genel anlamlı önermeler”de bir kip ulamı olarak işlev görmektedir.

Uzun ve Emeksiz (2002)’in bu çalışması da sadece *-(A/I)r* biçim birimine odaklanmış ender eserlerden biridir. Bu çalışma diğerlerine oranla daha ayrıntılı gözlemlere dayanmakta olup daha kapsamlı kavramsal açıklamalardan oluşmaktadır. Ancak bu dilbilimciler de diğer çalışmalarda olduğu gibi *-(A/I)r* biçim birimini bütün kullanımlarını incelemekten ele almaktadırlar. Bu nedenle de savları tümü kapsayıcı olamamakta; verilen örnekler bağlam dışı sözcelerden oluşmaktadır.

“Bilgisel kiplik” başlığı altında $-(A/I)r$ 'a yükledikleri “öznel ve nesnel kiplik” değerlerini açıklamak üzere verdikleri örnekler bağımsız tümceler halindedir. Ayrıca $-(A/I)r$ biçimbirimine kip ulamında yüklenen anlamsal değerler (“genel anlamlı” ve “öznel” önerme belirtme) tek başına $-(A/I)r$ 'dan kaynaklanmamaktadır. Yani bu anlamları ifade etmek için zorunlu olarak $-(A/I)r$ gerekmemekte; bağlam dışı verilen örnek tümceler değişik fiilcil eklerle de aynı anlamsal değerleri taşıyabilmektedir:

(52) “Can beceriklidir, bu işi **yapabilir.**”

(53) “Önümüzdeki yıl belki buradan **ayrılacağım.**”

2.2.2. $-(A/R)r$ Çok İşlevli Bir Ektir

Nadir Engin Uzun, Leyla Subaşı Uzun ve Zeynep Erk Emeksiz dışındaki dilbilimcilerin tümü $-(A/I)r$ 'ın birden fazla işleve sahip olduğu görüşündedirler. Ancak, bu düşüncede olan araştırmacılar $-(A/I)r$ 'ın tam olarak hangi ulamları ifade ettiği konusunda üç gruba ayrılırlar: $-(A/I)r$ biçimbiriminin aynı anda hem zaman hem görünüş hem de kip ulamlarını yansıttığını ifade edenler; görünüş ve kip ulamlarını belirttiğini savunanlar zaman ve görünüş belirttiğini ifade edenler.

2.2.2.1. $-(A/R)r$ 'ı Zaman, Görünüş ve Kip Eki Kabul Eden Çalışmalar

$-(A/I)r$ biçimbirimini “tek ek çok işlev” yaklaşımı çerçevesinde aynı anda zaman-kip-görünüş gösterdiğini kabul eden dilbilimciler Fatma Erkman-Akerson, Şeyda Ozil (1998), Fatma Erkman-Akerson (2000) ve Handan Yavuz, Ayla Balcı, Ümit Deniz Turan (2004)'dir.

2.2.2.1.1. Erkman-Akerson ve Ozil (1998); Erkman-Akerson (2000)¹²

Fatma Erkman-Akerson'a göre çekimli bir fiil “zaman-kip-görünüş” belirtmektedir ve “Türkçede bu üç kavram çoğunlukla aynı ek aracılığıyla dışa vurulmaktadır” (2000: 145). Bu bakımdan, diğer fiil ekleri gibi $-(A/R)r$ da çok işlevli bir ek olup hem zaman, hem görünüş, hem de kip bildirir.

¹² Fiillerde zaman-görünüş-kip hem Erkman-Akerson ve Ozil (1998) hem de Erkman-Akerson (2000)'de aynı yaklaşımla ele alınmaktadır. Erkman-Akerson (2000)'de bu konu özet halde verildiği için burada sadece bu çalışma değerlendirilmiştir.

Zaman açısından Erkman-Akerson (2000: 142) “dilimlenmemiş zaman (başı sonu belli olmayan bir akış)” ve “dilimlenmiş zaman (başı sonu belli olan aralıklar)” ayrımı yaparak “dilimlenmiş zamanları” belirten “-di, -miş” (geçmiş), “-yor” (şimdi) ve “-ecek” (gelecek)’ e karşılık $-(A/I)r$ ’ın “dilimlenmemiş zaman” gösterdiğini öne sürmektedir.

Erkman-Akerson (2000)’nun “zaman”ı “başı ve sonu belli olmayan akış” şeklinde tanımlayan değerlendirmesi, “zaman”ın kronolojik ya da olgusal (olayın “konuşma anı”na göre konumu) değil, “mantıksal”, “felsefi” yorumuna dayanmaktadır. Bu yorum geleneksel dilbilgisinin “anlamsal” zaman tanımına çok benzediği gibi $-(A/I)r$ ’ı diğer eklerle karşıt değerlendirilmesi de (bir yanda geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanlar, diğer yanda “geniş zaman”) geleneksel dilbilgisinin yaklaşımıyla paralellik gösterir.

Görünüşü “bir olayın süre boyutuyla olan ilişkisini gösterip süreye nasıl yayıldığını” sergileyen bir kavram biçiminde tanımlayarak bu ulamı “bitmezlik” ve “biterlik” olmak üzere ikiye ayıran, “bitmezlik görünüşünün bir olayın sürekliliğini ya da sık sık yinelenmesini” gösterdiğini; “biterlik görünüşünün ise bir kezlik gerçekleşen, tamamlanan ya da biten” olayları anlattığını belirten Erkman-Akerson’a göre $-(A/I)r$ “bitmezlik görünüşü”nü belirtir. Ona göre; aşağıdaki tümcelerde “bitmezlik” vardır, zira bunlarla belirtilen olay “bizim için süregiden, yinelenen, genelgeçer bir olaydır” ve “konuşmacı açısından bu olayın başı ya da sonu değil de sürekliliği önemlidir” (2000:145-146).

(54) “Dünya güneşin çevresinde **döner**.”

(55) “Ayşe sabahları erken **kalkar**.”

Bu dilbilimciye göre (54) başlangıç ve sonu belli olmayan bir olayın sürekliliğine odaklanırken; (55)’te ilgili bireyin alışkanlıkları yönünden “erken kalkma” olgusu “görece bir bitmezlik” göstermektedir.

Kipi “konuşmacının dile getirdiği önerme hakkındaki yorumu” (2000: 148-149) olarak tanımlayan Erkman-Akerson fiilleri ve çekim eklerini “gerçeklik oranı” üzerinden incelemektedir.

“Konuşmacı herhangi bir şeyi kesin olarak biliyorsa dile getirdiği oluşun gerçekleştiğinden emin olabilir, olayı şahsen izlemiştir ya da bu olay hakkında çok emin kaynaklardan bilgi edinmiştir” (2000: 149) ve bu durumu ifade etmek için kullanılan eklerden¹³ birisi de “-ir”dir (55 no’lu örnek).

Olayın gerçekleşmesinden emin değilse ya da başkasından duyuyorsa “-ir” ekini “-miş” biçimiyle birlikte kullanır:

(56) “Ayşe çiçek **severmiş.**”

Erkman-Akerson (2000) *-(A/I)r* biçimbirimine kip açısından hem “emin olma” bir diğer ifadeyle “kesinlik” bildirme hem de “emin olmama” ifade etme işlevlerini yüklemektedir. Ancak eklendiği fiile “kesinlik” anlamını kazandıran *-(A/I)r*’ın aynı anda “emin olmama” anlatan *-miş* biçimini nasıl üzerine alabildiği açıklanmaya muhtaçtır.

Sonuç olarak, Erkman-Akerson (2000)’un değerlendirmesi sadece *-(A/I)r* biçimbirimini konu edinen özel, ayrıntılı bir çalışma olmadığından *-(A/I)r*’ın tüm kullanımları, anlamsal değerleri incelenmeden yapılmış ve bu değerler bağlam dışı yapay örnek tümcelerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Dolayısıyla da tüm kullanımlara genelleştirilebilecek açıklamalar önerilmemiş ve *-(A/I)r*’ın işlev(ler)inin ne olduğuna ilişkin doyurucu bir açıklama getirilmemiştir.

¹³ Erkman-Akerson (2000: 148) fiilin ardına getirilen “-ir,” “-yor,” “-di,” “-rdi,” “-yordu,” “-diydi,” “-mişti,” “-ecekti” eklerinin emin olma ifade ettiğini belirtmektedir.

2.2.2.1.2. Yavuz, Balcı ve Turan (2004)

-(A/I)r biçimbirimi için “aorist” terimini kullanan Handan Yavuz, Ayla Balcı, Ümit Deniz Turan (2004: 115-117) önce -(A/I)r’in çekimsel özelliklerine değinerek bu biçimin olumlu çekimlerde ünlü değişimleri ve olumsuzlukta -mA ekiyle birleşme sonucu /r/’nin /z/’ye dönüşmesi; /z/’nin birinci tekil kişide düşmesi ve birinci çoğul kişide /y/ olarak görünmesi sebebiyle karmaşık biçimsel özellikler taşıdığını belirtmekte (2004: 115) ve /y/’yi -(A/I)r biçimbiriminin bir değişkesi olarak sunmaktadırlar. Bununla birlikte bu dilbilimciler de -(A/I)r’ in bu biçimsel değişkenliğine bir açıklama getirmemektedirler.

Zaman açısından Yavuz ve diğer.. (2004: 116) -(A/I)r biçimbiriminin “geçmişte, şu anda ve gelecekte geçerli olan olayların anlatılmasında” kullanıldığını ve bu yönüyle “tüm zamanları ilgilendiren ve doğruluk değeri tüm zamanlarda geçerli olan (omnitemporal)” bir niteliğinin bulunduğunu ifade ederek bu biçimbiriminin “bilimsel olgular (scientific facts)” ile doğuştan gelen özellikleri anlatan “türe özgü ifadeler (generic meanings)”deki kullanımlarını buna örnek olarak vermektedirler (2004: 115-116):

- (57) “Güneş doğudan **doğar**.”
- (58) “Beş kere beş yirmibeş **eder**.”
- (59) “Bütün canlılar **yaşlanır**.”
- (60) “İnsan düşünür, aslan kükrer, balıklar **yüzer**.”

Görünüş bakımından aynı dilbilimciler, diğer birçok dilbilimci gibi -(A/I)r biçimbiriminin alışkanlık (habituality) anlattığını belirtmekte ve bu tür davranışların düzenli bir şekilde tekrarlandığı ifade etmektedirler (2004: 115):

- (61) “Saat 12’den önce **yatmam**.”
- (62) “Babam kendine çok **dikkat eder**”.
- (63) “Yedi saat **uyurum**”.
- (64) “Bizim eve çok misafir **gelir**.”

Kip açısından ise bu dilbilimciler ortak bir kipsel değer belirlememişler *-(A/I)r*'in farklı anlamsal değerlerini sıralamakla yetinmişlerdir; *-(A/I)r* biçimi “tahmin (prediction), özgüven (self-assurance), irade (volition), söz verme (promising), teklif (offers, invitation), rica (request), hikaye anlatımı (narrative) ve tarif etme (demonstration)” (2004: 116-117) anlamsal değerlerini ifade ederken kullanılmaktadır:

(65) “Osman sebze sever, öyleyse fasulye de **yer**.” (tahmin)

(66) “Ben üniversite sınavını **kazanırım**.”(tahmin-özgüven)

(67) “Ben bu masayı **kaldırırım**.”(tahmin-özgüven)

(68) “Sana onbeşten **veririm**.” (istekli olma, irade)

(69) “Yüzde beşine **razı olurum**.” (istekli olma, irade)

(70) “Söz, gelirken oyuncaklarımı da **getiririm**.” (söz verme)

(71) “Söz, ağzımı **açmam**.” (söz verme)

(72) “Biraz daha **alır mısınız?**” (teklif, rica)

(73) “Bize **gelir misin?**” (teklif, rica)

(74)

“...İhanet de o vakit **başlar** zaten. Kendini sevmeye başlamasıyla. Kendimi sevdiğimi anladım, **der** ölüm sorgusunda, ve hayatı... Kendisi hesabına ve dışarıdaki hayat adına içerideki dünyaya ihanetin bedelini de **bilir**...” (Kırca 1997’den aktaran Yavuz ve diğer.. 2004: 116-117)
(hikaye anlatımı, 3.tekil kişide)

(75) “Önce kağıdımızı ikiye **katlarız**. Böylece ortasını **buluruz**. Sonra da tekrar açıp, bu kek her iki kenarı ortaya gelecek şekilde iki taraftan **katlarız**...” (tarif, 3.tekil kişide)

Yavuz ve diğer.. (2004) okuyucu ile metin arasında yakınlık kurduğu iddiasıyla *-(A/I)r* biçimbiriminin hikaye anlatımlarında ve tariflerde tercih edildiğini belirtmektedirler. Ancak (74) no’lu örnek hikaye bağlamı ayrıntılı bir okumayla incelendiğinde yazarın/anlatıcının olayları adeta kuş bakışı bir yaklaşımla aktardığı, olay örgüsüne dışarıdan baktığı için *-(A/I)r* biçimini kullandığı görülmektedir. Olay örgüsünün bu şekilde aktarılmasından dolayı aslında okuyucular ile hikaye arasında dolaylı bir uzaklık oluşmaktadır.

2.2.2.2. *-(A/R)r*'ı Görünüş ve Kip Olarak Kabul Eden Çalışmalar

Bazı dilbilimciler öncekiler gibi “tek ek çok işlev” yaklaşımını benimsemekle birlikte anlamsal değerleri dikkate alarak Türkçede “aorist”in “zaman” ifade etmek yerine “görünüş” ve “kip” gösterdiğini belirtmektedirler. Bu bağlamda *-(A/I)r* biçimbiriminin görünüş ve kip değerinin olduğunu savunan çalışmalar Yavaş (1982), Savaşır (1986), Nilsson (1991), ve Göksel ve Kerslake (2005)'dir.

2.2.2.2.1. Yavaş (1982)

-(A/I)r biçimini “aorist” terimiyle adlandıran dilbilimcilerden Feryal Yavaş (1982: 41)'a göre “aorist” herhangi bir zamanı çağrıştırmamaktadır ve şu anda veya gelecekte sürekliliği olan olayları ifade etmekte olup “sürem dışı zaman (timeless tense)”¹⁴ı ifade etmektedir. Yavaş (1982: 42) *-(A/I)r*'ın “sürem dışı zaman” niteliğini, bu biçimbirimin “doğruluk değeri zamandan zamana değişmeyen, geçici olmayan sürem dışı önermeler”i (1982: 42) gösterdiğini belirterek açıklamakta ve şu tümcelerle örneklendirmektedir.

(76) “İki kere iki dört **eder**.”

(77) “Dünya güneşin etrafında **döner**.”

(78) “İnsan **doğar, yaşar, ölür**.”

(79) “Ağaç yaşken **eğilir**.”

Görüldüğü gibi *-(A/I)r*'ı zaman eki olarak kabul edenlerin “geniş zaman” olarak nitelendirdiği kullanımları Yavaş (1982) “zaman dışı” kabul etmekte, bu çerçevede de bu biçimbirimi özel bir zaman biçimbirimi olarak değerlendirmemektedir. Ancak sözceler zamansız olamayacağına göre, “sürem dışı zaman (timeless tense)” yaklaşımı *-(A/I)r*'lı sözcenin zaman sorununu çözmekte, *-(A/I)r*'ın zamanla ilişkisini belirsiz bırakmaktadır.

¹⁴ Yavaş (1982: 41) Menges (1968)'den aktararak “aorist”i “timeless tense” şeklinde açıklamaktadır. Vardar (2002: 186) “timeless” kavramına Türkçe karşılık olarak “sürem dışı” terimini önermektedir.

Bu dilbilimciye göre “aoristin iki önemli anlamsal işlevi irade (volition) belirtmesi ve bireylere özgü içsel, tipik davranışları ifade etmesi” (1982: 41)’dir. Bu yüzden, “kişilerin karakterlerinin bir parçası olan davranışlar, anılan bireylere özgü içsel, tipik davranışlar haline gelip alışkanlıkları” (1982: 45) olmuştur. Bu durumu görünüş açısından ele alan Yavaş (1982: 45) “aorist”in “süreklilik görünüşü (progressive aspect)” gösterdiğini iddia eden yaklaşıma karşı çıkmakta, *-(A/I)r*’in “alışkanlık görünüş”ünü (habitual aspect) sergilediğini (1982: 43) savunmaktadır.

(80) “Babam işe otobüs ile **gider**.”

(81) “Sabahları sekizde **kalkarım**.”

“Süreklilik görünüşü”nü simgeleyen *-Iyor* biçiminin *-(A/I)r* yerine kullanılmayacağını ve kullanıldığında da farklı anlamların ortaya çıktığını belirtmektedir.

(82) “Babam işe otobüs ile **gidiyor**.”

Yavaş (1982: 45) için (82)’ de düzenli olarak meydana gelen bir olay anlatılmakta, verilmek istenen anlamın “babam ne zaman işe gitse otobüs kullanır” olduğunu dile getirmektedir.

Aynı şekilde; aşağıdaki iki örnekten *-(A/I)r*’lı olanında verilmek istenen anlam “kasabımın iyi et satması onun karakteridir, alışkanlığıdır, diyerek bir övgü”dür, oysa *-Iyor*’lu olanında “kasabımın sadece iyi et satması” anlatılmak istenmektedir:

(83) “Benim kasabım iyi et **satır**.”

(84) “Benim kasabım iyi et **satıyor**.”

Yavaş (1982)'in $-(A/I)r$ 'ın alışkanlık görünüş değerini ve $-Iyor$ 'la farkını açıklamak için verdiği bu örneklerin anlamsal yorumları tartışmalı olduğu gibi “alışkanlık görünüşü”nü sadece düzenli olarak tekrarlanan olaylar ve kişilerin tipik özellikleriyle açıklaması, $-(A/I)r$ 'ın çok çeşitli ve farklı nitelikteki olguların (örneğin; film tanıtımları, kurallar, yemek tarifleri vb.) ifade edildiği kullanımlarının görünüş değerini belirlemede yetersiz kalmaktadır.

Kip açısından ise Yavaş (1982: 48) $-(A/I)r$ 'ın “istekli olma (willingness)”, “irade (volition)” ve “öneri (offer)” ifade ettiğini belirtmektedir:

(85) “Mehmet’e söyle derdini, o sana yardım **eder**.” (istek, irade)

(86) “Bir bardak daha çay **içer misiniz?**” (istek, irade)

Oysa $-(A/I)r$ yerine $-AcAk$ kullanıldığında anlam değişmekte “istek, irade” anlamı kaybolmaktadır:

(87) “Mehmet’e söyle derdini, o sana yardım **edecek**.” (ihtimal)

(88) “Bir bardak daha çay **içecek misiniz?**” (salt sorma)

Ancak $-(A/I)r$ 'ın kipsel değerleri “istek, irade ve teklif” ile sınırlandırılmayacak kadar geniştir ve Yavaş (1982)'in değerlendirmesi de $-(A/I)r$ 'ın kipsel değerini açık olarak tanımlamakta yetersiz kalmaktadır. Nitekim kendisi de “aorist”in tüm farklı kullanımlarının tek bir anlamsal ulamda açıklayabilmenin çok daha iyi bir yaklaşım olacağını ancak bu ulamın nasıl oluşturulacağını bilemediğini” (1982: 49) belirtmektedir.

Sonuç olarak $-(A/I)r$ üzerine yapılmış ender özel çalışmalardan olan Yavaş (1982)'in incelemesinde de $-(A/I)r$ 'ın tüm kullanımlarının ele alınmaması ve bu biçimbirime atfedilen anlamsal değerleri açıklamak için verilen örneklerin bağlam dışı, çoğu zaman “yapay” olmasından dolayı “yanıltıcı” anlamsal değerlerle yorumlanması bu ekin zaman, görünüş ve kip bakımından değerlendirilmesinde açık alanlar bırakmaktadır.

2.2.2.2.2. Savaşır (1986)

-(A/I)r biçimirimini görünüş ve kip kavramları bakımından değerlendiren bir diğer dilbilimci olan İskender Savaşır (1986: 139)'ın görüşleri Yavaş (1982)'a çok benzemektedir. Bu dilbilimciye göre -(A/I)r biçimirimini görünüş açısından “bireylere özgü içsel, tipik davranışların ifade edilmesinde” (kişilerin karakterlerinin parçası olmuş davranışların anlatılmasında) kullanılıp alışkanlık (habituality) ifade etmektedir (1986: 139):

(89) “Ahmet şiir **yazar**.”

-(A/I)r'ın kullanıldığı örnekte “Ahmet ile özdeşleşen, ona özgü bir eylem” anlatılırken -*Iyor* eki kullanıldığında “o anlar için geçici bir niteliği bulunan davranış” ifade edilmektedir:

(90) “Ahmet bugünlerde şiir **yazıyor**.”

Savaşır (1986)'ın -(A/I)r'ın görünüş değeri için geliştirdiği yaklaşım Yavaş (1982)'ın görünüş değerlendirmeleriyle aynıdır.

Bu dilbilimci kip bakımından -(A/I)r biçimiriminin özellikle edilgen çatılı tümcelerde “kural koyan ya da açıklama getiren” (1986: 140) bağlamlarda kullanıldığını öne sürmektedir. Savaşır (1986: 140)'a göre aşağıdaki -*Iyor* ve -(A/I)r'la çekimlenen her iki tümcede de “belirsiz sayıda insanın *İstanbul'a gittiği* varsayılmaktadır”. Ancak fiile -(A/I)r eklenen tümcede “kural koyma (normative)” işlevi oluşmakta ve “İstanbul'a kim gitmek isterse hangi yolu kullanacağı” açıklanmaktadır.

(91) “İstanbul'a buradan **gidilir**.”

(92) “İstanbul'a buradan **gidiliyor**.”

Sonuç olarak bu dilbilimci de $-(A/I)r$ 'in çok çeşitli kullanımlarını göz önüne almadan ve bağlamı tamamen yok sayan yapay sözcelerle $-(A/I)r$ biçimbiriminin işlevlerini belirlemekte; bu da eksik ya da yanıltıcı yorumlara neden olmaktadır. Örneğin; (89) ile (90) arasındaki anlamsal farklılık “bugünlerde” belirtecinden kaynaklanmakta; (90)'deki “bugünlerde” belirteci tümceden çıkarıldığı zaman (89) ile aynı anlama gelmektedir. Burada belirtilen eyleme “geçicilik” özelliğini veren “bugünlerde” belirtecidir. Öte yandan (91) ile (92) arasında $-(A/I)r$ ve $-Iyor$ kullanımından doğan anlamsal farklılığın “kural koyma” / “kural koymama” olduğunu söylemek kolay değildir.

2.2.2.2.3. Nilsson (1991)

$-(A/I)r$ 'in zaman-kip-görünüş değerlerini ayrı ayrı incelemeyen Birgit Nilsson (1991: 94) Türkçede zaman-kip-görünüş kavramlarını ele alırken $-(A/I)r$ biçimbirimine de değinmekte; Johanson'dan aktarmayla bu biçimbirimin kip ve görünüş gösterdiğini belirtmektedir.

Nilsson (1991: 94-95) Tura'ya gönderimde bulunarak $-(A/I)r$ 'in “kalıcı olan ya da alışkanlık haline gelen davranışları (permanent status, habitual behavior)” anlattığını; $-Iyor$ 'un ise “gözlemlenen ve geçici niteliği bulunan davranışları gösterdiğini (observation, transitory status)” belirtmektedir:

(93) “Ali her akşam yedide evine **gider**.”

(94) “Ali her akşam yedide evine **gidiyor**.”

Nilsson (1991: 95) ayrıca diğer fiil çekim ekleriyle karşılaştırıldığında $-(A/I)r$ 'in “doğrudan bir zamana bağlı olmayan (atemporal), türe özgü (genericness) ve/veya olasılık (potentiality) bildiren” eylemleri anlattığını ifade etmektedir¹⁵.

¹⁵ Nilsson (1991) $-(A/I)r$ 'la ilgili sadece (93) ve (94) no'lu örnekleri vermektedir.

2.2.2.2.4. Göksel ve Kerslake (2005)

Aslı Göksel ve Celia Kerslake (2005: 326-330) de $-(A/I)r$ biçimbirimini betimlerken “aorist” kavramını kullanmakta; $-(A/I)r$ biçimbirimini işlevsel özellikleri açısından açıklamadan önce biçimsel özelliklere değinmektedirler (2005: 80). Araştırmacılara göre [ı], [i], [ü], [u], [a], [e] ünlülerinin $-(A/I)r$ biçimbiriminde şekilsel olarak görünmesi bu biçimbirimin sesbilimsel düzensizliğidir. Aynı şekilde Göksel ve Kerslake (2005: 80) $-(A/I)r$ biçimbiriminin olumsuz çekimlerinde de bir düzensizliğin görüldüğüne; bu biçimbirimin ikinci tekil (*bak-ma-z-sın*), üçüncü tekil (*bak-ma-z*), ikinci çoğul (*bak-ma-z-sınız*) ve üçüncü çoğul (*bak-ma-z-lar*) kişilerde tamamen farklı bir biçim olarak (“-z”) görüldüğüne; ancak birinci tekil (*bak-ma-m*) ve birinci çoğul kişilerde (*bak-ma-yız*) $-(A/I)r$ silindiğine dikkati çekmektedirler.

İşlev açısından bu dilbilimciler bazı çalışmalarda olduğu gibi diğer fiil ekleri, özellikle de $-(A/I)r$ ile *-Iyor* arasında karşıtlık ilişkisi kurarak $-(A/I)r$ ’ın niteliğini daha sistemli bir biçimde belirlemeye çalışmaktadırlar.

Zaman açısından Göksel ve Kerslake (2005: 326-330) $-DI$ ve $-mIş$ ’ ı geçmiş zaman, *-Iyor* ve $-mAktA$ ’yı şimdiki zaman ve $-(y)AcAK$ ’ı gelecek zaman eki olarak gösterirken, $-(A/I)r$ biçimbirimini zaman ekleri arasında sıralamamaktadır. Görünüş açısından ise Göksel ve Kerslake (2005: 331)’e göre $-DI$ ve $-mIş$ “bitmişlik görünüşü (perfective aspect)” sergilerken, $-(A/I)r$, *-Iyor* ve $-mAktA$ gibi biçimler “bitmemişlik görünüşü (imperfective aspect)” göstermektedir.

Bu dilbilimciler “bitmezlik görünüşü” başlığı altında “sürerlilik (progressive)” ve “alışkanlık (habitual aspect)” görünüşlerini ele almakta; “sürerliliğin devam eden tamamlanmamış olayları ve durumları” anlattığını, “alışkanlık görünüşünün tekrarlanan oluşumlar bakımından tamamlanmamış durumları” gösterdiğini ifade etmekte ve bu çerçevede *-Iyor*’un hem “sürerliliği” hem de “alışkanlığı” belirttiğini öne sürmektedirler (2005: 332):

(95) “A: Şu anda ne yapıyorsunuz?”

B: Yemek yiyoruz.” (sürerlilik)

(96) “Fatma genellikle Ankara’ya otobüsle gidiyor.” (alışkanlık)

Kip açısından Göksel ve Kerlake (2005: 338) $-(A/I)r$ biçiminin taşıdığı anlamsal değerleri *-Iyor* ile karşılaştırarak “genelleştirilmiş ifadelerin, kanunlar ve kuralların ifade edilmesinde” (a generalization, general rule or statement of principle) ile “varsayım ve tahminlerin ifade edilmesinde” (an assumption or hypothesis) olmak üzere iki alanda belirlemektedir.

a) “Genelleştirilmiş ifadelerin, kanunlar ve kuralların ifade edilmesinde $-(A/I)r/ -mAz$ ”

Göksel ve Kerlake’e göre dört tür tümcede $-(A/I)r$ “genelleştirmeler” yapmak için kullanılmaktadır:

“i) Bilimsel ve deyimleşmiş ifadeler (scientific and moral axioms)”

Bu tür ifadelerle “evrensel bir gerçekten” bahsedilir.

(97) “İki, iki dört **eder.**”

(98) “Para mutluluk **getirmez.**”

Oysa *-Iyor* kullanıldığında “konuşucunun kendi gözlem ve deneyimlerine dayanarak yaptığı bir değerlendirme” (2005: 339) söz konusudur.

(99) “Para mutluluk **getirmiyor.**”

“ii) Kural koyan tunceler (normative and prescriptive statements)”

“Belirli süreçlerin izlenmesini anlatan anayasadan reçeteye kadar metin türlerinde aorist kullanımı standart”tır (Göksel ve Kerlake, 2005: 339): Bu tür tunceler “hem betimleyici hem de kural koyucu biçimde okunabilir”(2005: 340).

(100) “Başbakan, Cumhurbaşkanı tarafından **görevlendirilir.**”

$-(A/I)r$ yerine *-Iyor* kullanıldığında daha betimleyici bir anlam ortaya çıkar:

(101) “Burada musluk suyu **içilmiyor.**”

Bu tür tümcelerde ‘‘aorist olumsuz biçimi yasaklama bildiren uyarılarda’’ (102), (103) bulunmak için kullanılır.

(102) ‘‘Burada musluk suyu **içilmez.**’’

(103) ‘‘**Girilmez/Park yapılmaz.**’’

‘‘iii) Bir sınıfın karakteristik özellikleri ya da davranışları hakkındaki genel tümceler (generic statements about the characteristic qualities and behaviour of a class)’’

Göksel ve Kerslake (2005: 340)’e göre bu tür kullanımlarda *-(A/I)r* genelleştirmeyle tüm bir türü, kümeyi ya da sınıfı belirtmektedir:

(104) Kaplumbaa yavaş yürür. (tüm kaplumbaalar)

(105) Amerikalılar çok süt içer. (tüm Amerikalılar)

Oysa *-(A/I)r* yerine *-Iyor* kullanıldığında genelleştirme işlevinden, tekilleştirmeye geçilir ve belirli bir ye/özel bir grup belirtilir:

(106) ‘‘Kaplumbaa yavaş **yürüyor.**’’ (belirli bir kaplumbağa)

(107) ‘‘Amerikalılar çok süt **içiyor.**’’ (Amerikalıların ‘‘zel bir grubu’’)

‘‘iv) Bireylerin kişilik özelliklerini ve davranışlarını anlatan tümceler (statements about the characteristic qualities or behaviour of an individual)’’

-(A/I)r biçimbirimi kalıcı bir nitelik haline gelmiş davranışların anlatılmasında kullanılır:

(108) ‘‘Ali sigara **içmez.**’’ (Ali sigara içmeyen bir kişidir.)

-Iyor biçimbirimi ise geçicilik niteliği bulunan davranışları ifade eder. Bu yüzden ‘‘*bu günlerde*’’ gibi bir belirtecin fiili, *-Iyor* ile çekimlenen tümceye eklenmesi mümkündür (Göksel ve Kerslake, 2005: 340-341):

- (109) “Ali sigara **içmiyor.**” (Ali’nin o anda gözlemlenen alışkanlık davranışı)
 (110) “Ali **bu günlerde** sigara **içmiyor.**”

“b) Varsayım ve tahminlerin ifade edilmesinde -(A/I)r/-mAz”

Varsayım ifadelerinde bazı şartların gerçekleşmesi ima edilmektedir. (Göksel ve Kerslake, 2005: 342):

- (111) “Koşma, **düşersin.**”

Tahminlerin ifade edilmesinde Göksel ve Kerslake (2005: 343)’e göre aorist kullanılmaktadır ve “*kesinlikle, herhalde, belki* gibi konuşunun tahmininden ne kadar emin olduğunu yansıtan belirteçler” genel olarak tahmin anlatan bu tür tümcelerde yer alır.

Bu araştırmacılara göre Türkçede “tahmin sadece dilbilgisel biçimlerle” gösterilmez (2005: 343); bunun içinde “*umarım, inşallah*” gibi belirteçlerin tümceye eklenmesi gerekir:

- (112) “Umarım Semra vazonun yokluğunu **fark etmez.**”

Ayrıca (113)’te görüldüğü gibi “tahmin tümceleri geleceğe gönderimde bulunur ve planlanmış, karar verilmiş eylemleri anlatmazlar” Göksel ve Kerslake (2005: 343):

- (113) “Mehmet geç **gelir.**”

Görüldüğü gibi Göksel ve Kerslake (2005)’in de diğer araştırmacılar gibi -(A/I)r’ın kipsel kullanımlarını anlamsal açıdan sınıflandırmakla yetinmişler ve çeşitli anlamları ortak bir kipsel değer ile tanımlayamamış ve açıklayamamışlardır. Dolayısıyla -(A/I)r’ın hangi kipsel değeri ifade ettiği anlaşılmamaktadır. Öte yandan, -(A/I)r’ın anlamsal değerlerini göstermek için kullanılan örnek tümceler de bağlamsız verildikleri için yanıltıcı anlamlarla yorumlanabilmektedir.

Örneğin, (111)'de “varsayım” anlamından çok “uyarma”, (112)' de “tahmin” değil, “dilek”, “beklenti” vardır. Kaldi ki bu anlamlar $-(A/I)r$ 'dan ziyade diğer öğelerle; (111)'de “koşma”; (112)'de “umarım” ile ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, $-(A/I)r$ 'ın $-Iyor$ ile karşılaştırılarak anlamlarının belirlenmesi bu biçimbirimin işlevini belirlemek için isabetli bir yöntem olmakla birlikte, verilen bağlam dışı, yapay örnekler bu iki biçimbirim arasındaki farkı belirlemekte çok açıklayıcı olmamaktadır. Örneğin (102)'nin neden (103)'ten daha “betimleyici” olduğu anlaşılmamaktadır.

Benzer şekilde, $-(A/I)r$ 'ın tüm (genel) bir türü; $-Iyor$ 'un da tekil varlıkları ve/veya özel bir grubu göstermek için kullanıldığı savı dilsel olgulara uymamaktadır. (107) no'lu sözce bağlam içinde kullanıldığında geneli ifade edebilir:

(114) Amerikalılar çok süt **içiyor**. Devlet her yıl milyonlarca dolarlık bütçeyle süt üretimini destekliyor.

(108) ve (109) numaralı örnekler de aynı bağlamda $-(A/I)r$ ile $-Iyor$ birbirinin yerine kullanılabilir:

(115) Ali hiç sigara **içmiyor/içmez**, lütfen sigara ikramında ısrar etme.

Bununla birlikte bu dilbilimcilerin $-(A/I)r$ 'ın genelleştirmeye kalıcı bir özelliği, $-Iyor$ 'un ise belirli, geçici bir “davranış”ı ifade ettiği görüşü ilginçtir. Ama bu olgunun tam olarak ne anlama geldiğinin bir açıklama bulması gerekmektedir.

Sonuç olarak Göksel ve Kerslake (2005)'in $-(A/I)r$ 'ın görünüş ve kip ulamlarına ilişkin değerlendirmelerinde, gerek $-(A/I)r$ 'ın birçok kullanımının inceleme dışı bırakılması, gerek bu biçimbirimin işlevlerini göstermek için kullanılan örneklerin bağlam dışı “kurgulu” yapay tümceler olması nedeniyle olgulara uymayan anlamsal değerler atfedilmesi, gerekse de anlamsal değerlerin sıralanmasıyla yetinilmesinden ötürü $-(A/I)r$ 'ın özellikle tam olarak ne kipi olduğu anlaşılmamaktadır.

2.2.2.3. -(A/R)r'ı Zaman-Görünüş Eki Olarak Kabul Eden Çalışmalar

-(A/I)r biçimbiriminin zaman ve görünüş ulamlarını ifade ettiğini savunan Jaklin Kornfilt (1997)'dir.

2.2.2.3.1 Kornfilt (1997)

-(A/I)r biçimbiriminin çok işlevli olduğunu; zaman ve görünüş gösterdiğini ifade eden dilbilimcilerden Jaklin Kornfilt (1997) de bu biçimbirimi "aorist" terimiyle adlandırmaktadır. İlk önce -(A/I)r'ın çekimsel özelliklerine değinen Kornfilt (1997: 336-337) olumsuz çekimde "aorist" ünsüzünün [-z]' ye dönüştüğünü (*ye-me-z-sin*) ancak birinci tekil kişide [-z]'nin düşüp (*ye-me-m*) birinci çoğul kişide [-y] olarak ortaya çıktığını (*ye-me-y-iz*) belirtmektedir.

Zaman bakımından Kornfilt "alışkanlıkları (habitual actions) ve genel olayları (general events) ifade etmede" (1997: 336) -(A/I)r kullanıldığını belirtmektedir:

(116) "Hasan her sabah kahvaltı **eder**."

(117) "Hasan çocuklarını çok **sever**."

Ayrıca Kornfilt (1997: 336) "en genel hatlarıyla geniş zaman olan aorist alışkanlık ve sürerlilik (durative) anlattığı için gelecek ve geçmiş zaman işlevlerini"¹⁶ de taşıdığını ifade etmektedir.

-(A/I)r'ın görünüş değerini Kornfilt "alışkanlık (habitual aspect)" olarak belirlemekte ve "alışkanlık" görünüşünü aşağıdaki sözcelerle örneklendirmektedir:

(118) "Hasan piyano **çalar**."

(119) "Hasan piyano **çalardı**." (Kornfilt, 1997:356)

¹⁶ Kornfilt (1997) -(A/I)r' ın bu kullanımları için örnek vermemektedir.

$-(A/I)r$ biçimbirimi üzerine yapılmış özel bir inceleme ve ayrıntılı bir betimleme olmadığından, Kornfilt (1997)'de $-(A/I)r$ 'ın birçok kullanımı ve olguları doğal olarak göz önüne alınmamış, dolayısıyla genel ve temellendirilmemiş değerlendirmeler yapmakla yetinilmiştir. Her şeyden önce, $-(A/I)r$ 'ın yapısına ilişkin değerlendirmede bu biçimbirimin olumsuzlukta neden son derece istikrarsız bir şekilde biçim değiştirdiği (-z, -Ø ve -y olarak gerçekleştiği) açıklanmamıştır. Ayrıca, birinci çoğul kişide beliren -y'nin iddia edildiği gibi $-(A/I)r$ 'ın bir değişkesi değil de “türemiş kaynaştırma ünsüzü” olması olasılığı daha güçlü görünmektedir (tıpkı ünlü ile biten bir fiil tabanı ile *-AcAk* arasında “*susa-y-acak*” beliren -y ünsüzünün kaynaştırma ünsüzü olması gibi).

Öte yandan $-(A/I)r$ 'ın işlevi konusunda yapılan belirlemeler de tatmin edici değildir. Bu biçimbirimin zaman ve görünüş değerlerine getirilen açıklamalar ve kullanılan terminoloji olgulara uygunluk açısından sorunludur. Her şeyden önce $-(A/I)r$ 'ın çok çeşitli kullanımları ve farklı anlamsal değerleri göz önünde bulundurulmadığı için bu yapının “alışkanlık görünüşü” ve “geniş zaman” ifade ettiğine ilişkin belirlemelerin her biri $-(A/I)r$ 'ın tüm özelliklerini kapsayıcı ve açıklayıcı olmaktan uzaktır.

Örneğin $-(A/I)r$ 'ın anlatı türü metinlerdeki (film özeti, masal ve öykü anlatımı, vb. 4.2.1.'e bkz.) kullanımlarını “alışkanlık” ya da “geniş zaman” ile açıklamak kolay değildir.

Ayrıca Kornfilt (1997) $-(A/I)r$ 'ın kullanım değerlerini açıklamak için kullandığı örnekler gerçek durumlarda üretilen doğal sözcükler değil, bağlam dışı yapay tümcelerdir ve bu yüzden de yanıltıcı anlamsal yorumlar yapılmıştır. Örneğin (118) no'lu sözcüde anlamsal belirsizlikler bulunmaktadır. Çünkü tümcede alışkanlık anlamını veren bir dünya bilgisi yoktur. Şöyle ki; ilgili birey mesleğinin gereği olarak piyano çalabilir;

(120) “Hasan operanın orkestrasında piyano **çalar.**”

Veya bir hobi olarak da bu müzik aletini kullanabilir;

(121) “Hasan boş zamanlarında piyano **çalar**.”

$-(A/I)r$ 'ın zaman değerini açıklarken Kornfilt (1997) bu biçimin “genel olayların ifade edilmesinde” kullanıldığını dile getirerek geleneksel dilcilerle aynı yaklaşımı paylaşmaktadır. Ancak tek başına $-(A/I)r$ biçiminin eklendiği fiilin genel olayları ifade ettiğini söylemek olanaksızdır. Örneğin (116)'da “genel olay” anlamı veren “her sabah” belirteçidir. Aynı şekilde tamamen bağlamdan kopuk (117)'nin genel bir olayı anlattığını söylenemez. Çünkü kişinin kendi çocuklarını sevmesi dünya bilgisine dayalı olarak çıkartılan bir sonuç ve durum saptamasından ibaret olup bu tümcede de tek başına $-(A/I)r$ ' a yüklenebilecek bir anlam bulunmamaktadır. Kısacası, $-(A/I)r$ 'ın zaman değerini açıklamak için verilen her iki örnekte de bağlamsal belirleyiciler (belirteçler ve dünya bilgisi) $-(A/I)r$ biçimbiriminin anlamı belirlemektedir.

2.2.3. Özet Tablolar

Dilbilimcileri $-(A/I)r$ 'ı tek ya da çok işlevli kabul edişlerine göre Tablo 6'da sınıflandırabiliriz:

Tablo 6

Dilbilimcilerin $-(A/I)r$ Biçimbirimi Hakkındaki Görüşlerine Göre Dağılımı

$-(A/I)r$ tek işlevli bir biçimbirimdir	$-(A/I)r$ çok işlevli bir biçimbirimdir		
	$-(A/I)r$ zaman-kip-görünüş gösterir	$-(A/I)r$ görünüş ve kip gösterir	$-(A/I)r$ zaman ve görünüş gösterir
Nadir Engin Uzun (1998a;1998b) Leyla Subaşı Uzun ve Zeynep Erk Emeksiz (2002)	Fatma Erkman-Akerson ve Şeyda Ozil (1998), Fatma Erkman-Akerson (2000), Handan Yavuz, Ayla Balcı, Ümit Turan Yavuz (2004)	Feryal Yavaş (1982), İskender Savaşır (1986), Birgit Nilsson (1991), Aslı Göksel ve Celia Kerslake (2005)	Jaklin Kornfilt (1997)

Dilbilimsel çalışmaların $-(A/I)r$ biçimbirimine ilişkin belirledikleri zaman-kip-görünüş değerleri ise tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 7
-(A/D)r Biçimbiriminin Zaman-Kip-Görünüş Değerlerinin Dağılımı

	Zaman	Kip	Görünüş
Uzun (1998a; 1998b)	-----	İsteme kipi, alışkanlık, yetenek, yeterlilik	-----
Uzun ve Emeksiz (2002)	-----	Bilgisel kiplik (nesnel&öznel kiplik)	-----
Yavaş (1982)	----- (Sürem dışı zaman)	İstekli olma, irade, öneri	Alışkanlık görünüşü
Savaşır (1986)	-----	Kural koyma & açıklama getirme (edilgen tümcelerde)	Alışkanlık görünüşü
Nilsson (1991)	-----	Türe özgü davranışlar ve olasılık	Alışkanlık görünüşü
Göksel ve Kerslake (2005)	-----	Genelleştirilmiş ifadeler (kanun ve kurallar) ile varsayım ve tahminler	-----
Kornfilt (1997)	“Geniş zaman” Genel olaylar	-----	Alışkanlık görünüşü
Erkman-Akerson (2000)	Dilimlenmemiş zaman	Emin olma (kesinlik)	Bitmezlik görünüşü
Yavuz ve diğer..(2004)	Her zaman (geçmiş- şimdi-gelecek) için geçerli olaylar; bilimsel tümceler, türe özgü ifadeler	Tahmin, irade, özgüven, söz verme, teklif, rica, hikaye, tarif etme	Alışkanlık görünüşü

2.2.4. Bazin (1987)

Geleneksel dilbilgisi anlayışı ile işlevsel anlayışın birbirine karıştığı eserinde Fransız Türkolog Louis Bazin (1987: 75-76) de *-(A/I)r* için “aorist” terimini kullanmakta; bu biçimbirimin tüm işlevlerini dikkate almadan sadece “geniş zaman” olarak bilinen kullanımlarına değinerek fiil ekleri “classes du verbe” başlığı altında “zaman, kip ve görünüş” kavramlarını hiç kullanmadan değerlendirmektedir. Olumsuz çekimlerindeki özellikleri üzerinde duran Bazin (1987: 75-76) “aoristin olayı genelliği içerisinde (sans actualisation) ve zaman sınırlaması olmaksızın ifade ettiğini, alışkanlık belirten olayın (l’action habituelle) belirtilmesinde tercih edildiğini” belirtmekte ve “aorist”in “temelde zamansız (intemporel)” olduğunu şu tümceleri örnek vererek ifade etmektedir:

(122) “Fil pek iyi **görür**, dörtle beş dokuz **eder**.”

(123) “Allah her şeyi **bilir**.”

(124) “Mehmet sigara **kullanmaz**.”

(125) “Tren beşte **kalkar**.”

(126) “(O), Fransızca **bilir**.” (1987: 75)

Zamansızlık nedeniyle aorist aynı zamanda “genel ya da bağlam ile az çok kesin zamansal sınırlar içine yerleştirilmiş bir olasılığı [éventualité] ” (1987: 75) ifade eder.

Zaman bakımından “zamansızlık” kavramıyla Bazin (1987)’nin bakış açısı, Yavaş (1982)’in *-(A/I)r*’ı “zaman dışı” kabul eden yaklaşımına benzemektedir. Bu yüzden *-(A/I)r*’ı zaman eki olarak görmeyen dilbilimcilerle aynı gruba girmektedir. Ancak bu biçimbirimin tam olarak ne eki olduğu Bazin (1987)’de de belirsiz kalmaktadır.

2.3. Dilbilimsel Çalışmaların Değerlendirilmesi

Hiç kuşkusuz, tümünde birbirinin tekrarı değerlendirmelerin yapıldığı ve $-(A/I)r$ biçimbiriminin “geniş zaman kipi” kabul edildiği geleneksel dilbilgisi çalışmalarına karşılık dilbilimsel çalışmalarda $-(A/I)r$ daha zengin kavramlarla (zaman, görünüş, kip) tartışılmakta, daha farklı ve çeşitli çerçevelerden bu biçimbirime ilişkin olarak yeni ve özgün savlar¹⁷ önerilmekte ve yeni sonuçlara varılmaktadır. Örneğin; $-(A/I)r$ 'ın “geniş zaman” eki olduğuna ilişkin yaygın geleneksel sav Uzun (1998a; 1998b), Uzun ve Emeksiz (2002) tarafından ikna edici kanıtlarla çürütülmektedir.

Bununla birlikte, $-(A/I)r$ 'ın kip ya da görünüş-kip/görünüş-zaman eki olduğuna ilişkin savların aynı derecede güçlü ve ikna edici olduklarını söyleyebilmek zordur. Her şeyden önce, dilbilimsel çalışmaların çoğunluğu özel olarak $-(A/I)r$ üzerine yapılmadığından, bu biçimbirim sınırlı sayıda ve türde kullanımlarla ve anlamsal değerlerle değerlendirilmiştir. Örneğin; $-(A/I)r$ 'ın farklı iletişim ortamlarındaki ve değişik metinlerdeki (örneğin; anlatılar, masallar, biyografiler, yemek tarifleri, film özetleri, dinsel metinler) kullanımları üzerinde durulmadığı gibi “teşekkür ederim”, “tercih ederim”, “yalvarırım”, “affedersiniz” türü günlük hayatta sıkça kullanılan sözceler de değerlendirilmemiştir. Bu bakımdan, $-(A/I)r$ 'ın işlevlerine ilişkin sonuçlara bu biçimin tüm kullanım özelliklerine bakılmadan varılmıştır. Dolayısıyla $-(A/I)r$ 'a atfedilen işlevsel özellikler, yapılan tanımlamalar ve açıklamalar (“isteme kipi”, “nesnellik ve öznel kipleri”, “alışkanlık görünüşü” vb.) tümü kapsayıcı ve genelleştirilebilir değildir.

Diğer yandan dilbilimsel yaklaşımı benimseyen tüm araştırmacıların $-(A/I)r$ 'ın işlevlerini açıklamak için verdikleri örnekler bağlamdan kopuktur. Yukarıda ayrıntısıyla açıklanan bu bağlam dışı tümce örnekleriyle yanıltıcı anlamsal yorumlara ve betimlemelere varılmaktadır. Yine bu durum da $-(A/I)r$ biçimbiriminin işlevini tam olarak anlamayı zorlaştırmaktadır.

¹⁷ $-(A/I)r$ sadece kip belirtir [Uzun (1998a; 1998b), Uzun ve Emeksiz (2002)]; $-(A/I)r$ kip ve görünüş ifade eder [Yavaş (1982), Savaşır (1986), Nilsson (1991), Göksel ve Kerslake (2005)]; $-(A/I)r$ zaman ve görünüş belirtir (Jaklin Kornfilt (1997)); $-(A/I)r$ hem zaman, hem kip hem de görünüş belirtir [Akerson (2000), Yavuz ve diğer.. (2004)].

Nihayet, kip ulamında farklı kipsel işlevlere değinilmekte; bu çok farklı anlamsal değerler gruplandırılmakta, sıralanmakta ama ortak bir kipsel değer açıklanamamaktadır. Bu bakımdan geleneksel dilbilgisinden çok fazla ileriye gidilememektedir.

Sonuç olarak dilbilimciler $-(A/I)r$ biçimbirimini geleneksel dilbilgisi çalışmalarının tersine sadece zaman kavramı açısından değil görünüş ve kip kavramlarına göre inceleseler de geleneksel dilbilgisinden çok farklı yaklaşımları olsa da bu çalışmalar da $-(A/I)r$ 'ın Türkçe dilbilgisindeki konumunun ve işlevinin ne olduğu; $-(A/I)r$ 'ın tam olarak neyi ifade ettiği sorusuna doyurucu bir yanıt vermemektedirler. Ne isteme kipi, ne nesnellik ve öznellik kipi ne de alışkanlık görünüşü önerileri $-(A/I)r$ 'ın işlevlerini tam olarak açıklayamamaktadır.

III. BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada araştırma modeli olarak betimleyici model kullanılmıştır. $-(A/I)r$ biçimbirimini inceleyen geleneksel dilbilgisi ve dilbilimsel yaklaşımlar incelenmiştir. Ayrıca $-(A/I)r$ 'ın bu kaynaklar dışında kalan kullanımlarını ve anlamsal değerlerini belirlemek amacıyla edebi ve dini metinler, makaleler ve gazeteler taranmış, buralardaki farklı sözcük örnekleri çalışma kapsamına dahil edilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini alan yazındaki geleneksel dilbilgisi ve dilbilimsel kaynaklar oluşturmaktadır. Örneklem grubu ise $-(A/I)r$ 'ın yoğunlukla kullanıldığı edebi ve dini metinler, makaleler ve gazetelerdir.

3.3. Verilerin Toplanması

Verilerin toplama yöntemi olarak belge incelemesi seçilmiştir.

3.4 Veri Çözümlemesi

Farklı edebi ve dini metinler, makaleler ve gazetelerden elde edilen veriler bütüncü çözümlemesi yöntemi ile çözümlenmiş ve yorumlanmıştır.

Çözümleme ve yorumlama süreçlerinde $-(A/I)r$ 'lı sözcüklerin fiilleri farklı biçimbirimlerle (*-Iyor, -AcAk* vb.) karşılıklı değerlendirilerek ortaya çıkan anlamsal farklılıklar belirlenmiş, bu anlamsal farklılıklara $-(A/I)r$ biçimbiriminin yabancılarla öğretilmesinde yer verilip verilmediği tespit edilmiştir.

IV. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR: -(A/I)R VE ZAMAN-KİP-GÖRÜNÜŞ

II. Bölümde geleneksel dilbilgicilerin ve dilbilimcilerin -(A/I)r'ın zaman, görünüş ve kip değerlerine ilişkin düşüncelerini sergileyip beliren sorunları ortaya koymaya çalıştık. Bu bölümde -(A/I)r'ın zaman, görünüş ve kip ulamları çerçevesinde belirleyebildiğimiz tüm kullanımlarını göz önünde bulundurarak ve daha önceki çalışmalarda dikkati çekmemiş ya da üzerinde durulmamış bazı hususlara değinerek bu biçimbirimi zaman, kip ve görünüş bakımlarından yeniden değerlendirmek istiyoruz.

4.1. -(A/I)r ve Zaman

-(A/I)r'ın zaman eki olduğu sonucuna varan geleneksel dilbilgiciler ve dilbilimciler ile zaman eki olmadığı değerlendirilmesinde bulunan dilbilimcilerin tümü bu biçimbirimin zaman değerine ilişkin birbirine karşıt bu iki farklı sonuca aynı yargıdan; yani -(A/I)r'ın tüm zamanlar (geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve “geniş zaman”)’daki olguları ifade eden bir ek olduğu yargısından hareketle varmışlardır.

Gerçekten de -(A/I)r biçimbirimi gerek geçmişteki, gerek güncel (konuşma anındaki), gerek gelecekteki bir olgunun, gerekse bu üç kronolojik zaman diliminden herhangi biriyle, belirli bir zamanla sınırlı olmayan (“geniş zaman”daki) olguların; kısacası, mümkün tüm zamanlardaki (geçmiş, şimdiki, gelecek ve “geniş zaman”) olguların ifade edildiği sözcelerde fiilin çekimsel zamanı olarak kullanılabilir. Ancak, burada sorulması gereken şudur: -(A/I)r bu sözcelerde zaman belirtmek için mi kullanılmaktadır? Bu sözcelerde zamanı belirleyen -(A/I)r mıdır? Bu sözcelerdeki “geçmiş”, “gelecek”, “şimdiki ya da “geniş zaman”lar -(A/I)r’a mı bağlıdır?

4.1.1. Geçmiş Zamanlı Sözcelerde *-(A/I)r*

Geçmişteki olguların dile getirildiği, dolayısıyla geçmiş zaman değerine sahip sözcelerde fiil *-(A/I)r* biçimbirimiyle çekilebilir:

(127) “Atatürk 1919 yılının 19 Mayıs’ında Samsun’a **çıkır** ve milli mücadeleyi oradan **başlatır**.” (Korkmaz, 2003: 641).

(128)

...İstanbul limanından, 30 Temmuz 1926 tarihinde “Bozkurt” adlı kömür yüklü bir şilep hareket **eder**. Hasan Kaptan yönetimindeki şilep, 2 Ağustos gününün gecesi, Midilli Adası açıklarında, Beyrut’tan İstanbul’a gitmekte olan Fransız yolcu vapuru “Lotus” ile çarpışmaktan **kaçamaz**. Bozkurt kısa sürede batarken, Lotus hasar **görür** ama suyun üstünde **kalır**. Gökyüzü son derece karanlık olduğundan, Bozkurt mürettebatından ancak on kişi kurtarılabilir. Geri kalan denizcileri gece, siyah peleriniyle **gizler**...

(Akın, 2007: 169)

(129)

Uzay Gemisinden Nuh’un Gemisine

...İnsanlık tarihinin en ilginç ve en kalabalık yolculuğunu yapan bu gemi, Nuh’un torununun torunu Hayk’ın soyundan geldiğini iddia eden Ermeniler için apayrı bir önem taşımaktadır. Ermeni tarihçi Hayfan’ın 1254 yılında, Ararat’ın yani Ağrı Dağı’nın karla kaplı doruğunda siyah bir nokta halinde gördüğünü söylediği geminin fotoğrafı, ilk kez 1959’da, Doğu Beyazıt’ın haritasını çıkarmak amacıyla Yüzbaşı İlhan Durupınar tarafından keşif uçağından **çekilir**... Nuh’un gemisi hakkında kutsal kitaplarda bilgiler yer alırken onunla başka bir yazılı kaynakta karşılaşan George Smith’tir. British Museum’da Nuh’un gemisinden bahseden tabletin devamını bulamayan George Smith 1872 yılında önce İstanbul’a **gelir**, oradan da Bağdat’a **geçer**. Yirmi bir yaşındaki genç bilim adamı, 1873 yılının bir ilkbahar gününde, Irak’ın Türkiye sınırında bulunan Niniva’da yaptığı araştırmanın sonucuna **ulaşır**. Ama destanın Londra’daki tabletlerini yanında getirip çalışıldığı yere bırakmak yerine, bulduklarını da yanına **alır** ve ülkesine geri **döner**...

(Akın, 2007: 10-11)

Ancak, yukarıdaki sözcelerin zamanını belirleyen *-(A/I)r* değildir; her üç örnekte de sözcelere geçmiş zaman değerini veren tarihler (30 Temmuz 1926; 2 Ağustos, 1254, 1959, 1872, 1873) ve dünya bilgisidir. Dünya bilgisi sayesinde tarihteki (geçmişteki) olayların anlatıldığı bellidir.

Esasen tarihsel olaylar söz konusu olduğunda tarihlerin de sözcenin zamansal değerini belirlemeden çok olayların takvimsel ya da olay zamanını, adı üzerinde “tarihi”ni belirleme işlevi vardır. Demek ki bu sözcelerde $-(A/I)r$ kullanılması sözcelerin zamansal değerini belirtmek için değildir. Dolayısıyla aslında $-(A/I)r$ 'ın geçmiş zaman değeri yoktur.

Öte yandan $-(A/I)r$ geçmiş zaman değerine sahip sözcelerde ancak uzak geçmişte kalmış “tarih” niteliğindeki olayların ifade edilmesinde kullanılmakta oysa yakın geçmişte yaşanan; konuşucunun başından geçen olayların anlatılmasında kullanılmamaktadır.

(130) ***Dün** okula **gider**.

(131) ***Geçen ay** kaza **yaparım**.

(132) ***O gün** yolda **yürürüm**.

(133) ***Beş yıl önce** İzmir'e **taşınırım**.

Bu son özellik de $-(A/I)r$ 'ın geçmiş zaman belirtmediğinin başka bir kanıtıdır. Zaten $-(A/I)r$ 'la tarihsel olayların anlatıldığı metinler anlatsal metinlerdir ve tarihi bir olay anlatılmakla birlikte $-(A/I)r$ 'la aslında geçmiş zamanda olayların oluşu (olay anlatımı) değil de geçmiş olayların tasviri yapılmakta; hikayesi anlatılmakta; tarihsel olaylar anlatsal bir nitelik kazanarak “güncelleştirilmektedir”. Bu tür metinlerde sözcenin zamanını dünya bilgisi, tarihler ya da bağlamsal öğeler belirlemektedir. $-(A/I)r$ yerine $-DI$ kullanıldığında ise geçmişte olayların oluşu söz konusu olmakta ve geçmişteki olayların güncelle, şimdiki zamanla bağı koparılmaktadır.

$-(A/I)r$ 'ın geçmişteki olayları anlatsal bir niteliğe büründürerek bu olayları tasvir, öykü tarzında anlatan bir ek olması, daha açık olarak bu biçimbirim film özetleri ve masallar gibi anlatsal metinlerde kullanılmasını neredeyse zorunlu kılmaktadır:

(134)

Merhaba Dünyalı

Sıra dışı bir çocuk olan David, büyüyünce bilimkurgu yazarı **olur**. Nişanlısı öldükten sonra zeki fakat sorunlu bir çocuk olan altı yaşındaki Dennis'i evlat edinmeye **karar verir**. Dennis Mars'tan geldiğini düşünmektedir. Uzayla ilgilenen ve toplumdan uzak yaşayan David ve Dennis bu özelliklerinden dolayı **yakınlaşırlar**. Aralarında özel bir bağ oluşan bu ikiliyi ayırmak isteyen sosyal hizmetler, çocuğun evden kaçmasına **sebeptir**.
(Hürriyet Gazetesi Pazar Eki 07.11.2010)

(135)

Recep İvedik

Adamın biri yolda cüzdanını **düşürür**. Cüzdanı Recep İvedik **bulur**. Recep, cüzdanını vermek için aradığı adamın Antalyalı işadamı Muhsin Bey olduğunu **öğrenir** ve Antalya'ya doğru yola **çıkartır**. Cüzdanı Muhsin Bey'e teslim eden Recep, tam otelden ayrılacakken çocukluk aşkı Sibel'in bir tur otobüsünden indiğini **fark eder**. (Hürriyet Gazetesi Pazar Eki 07.11.2010)

(136)

Kırk Kardeş

(Masalın Giriş Bölümü)

Var varanın, sür sürenin... Baykuşu çoktur viranenin... Destursuz başa girenin, geçmez para ile dükkana girenin, hokka çömleğini başında **patlatır** Bekri Mustafa...Hak dost, veli dost... Babamdan kaldı bir eski post... Ben **dikerim**, o **sökülür**... Arasına bit, pire **sokulur**... Ufacığı bakla gibi, büyüceği toklu gibi... Tuttum pireyi, İstanbul'a yolladım. Bekledim, bekledim gelmedi. Ardından uşak yolladım.Bir kaz aldım pazardan akça pakça, eti kemiceğinden pekçe... Kırk kişiyiz... Onumuz odun **yarar**, onumuz kav **çakar**, onumuz su **taşır**, onumuz ateş **yakar**... Bir de baktık kaz kafasını kaldırmış, kazandan bize **bakar**... Fare takla tukla... Ne nohut bıraktı bu yıl, ne de bakla... Kahveci kutuyu sakla, tiryaki olmuş o güdük fare...Fare ovada yedi başağı, sıyrıldı çıktı direkten... Somunu kaptı kürekten... Gözleri büyük çörekten... Dişleri iri oraktan...Tavanda teker meker... Gözlerime toz **döker**... İhtiyara **bakmaz geçer**. Bir oh çekmez mi bizim güdük fare? Tavanda koptu patırtı... Çömlek başına atıldı... Çektim tüfeği avludan... Yah ettim dokuz kilo soğan... Derken efendim, baldıranlığa daldı kurudur diye... Boz eşek attı çiftiyi geri dur diye. Ben tuttum kuyruğundan ileri diye... Kalktı sıçradı kürek sapına... Gözünü dikmiş çocuk hakkına... Seksen kiloluk pekmez küpüne...Reçel olup gitti bizim güdük fare... Efendimin ağası... Sivridir külahisi... Uzatmayalım biz bu sözü, başımıza **gelir** sonra daha belalısı... (Tezel, 2009: 23-24)

Film tanıtımlarında olduğu gibi masal anlatı türünde de konuşma anı referans alınarak belirlenmiş, bir ana yerleşmiş olgular bulunmamaktadır. Masalarda da konuşma anına göre belirsiz olaylardan bahsedilmektedir. Bu kullanımlarda da *-(A/I)r* biçimbirimini herhangi bir zamana ya da “geniş zaman” değerine yerleştirmemiz mümkün değildir.

Masal anlatımlarında anlatılan olay örgülerinin gerçek dünyada karşılığı olmadığı için bu anlatılardaki fiilcil zamanların da gerçek eylemsel bir karşılığı yoktur. *-(A/I)r* biçimbirimi de bu tür anlatılarda hayali olay örgülerinin anlatılmasında kullanılmaktadır.

Bu tür metinlerin zamanı “anlatısal geçmiş zaman”dır. Aslında gerçek anlamda bir “geçmiş zaman” olduğunu söylemek zordur. Zira gerçekte geçmişteki olayların oluşu anlatılmamakta; sanki olaylar tasvir edilmekte, güncelleştirilmektedir.

Dolayısıyla *-(A/I)r* bu kullanımlarda geçmiş zaman belirtmek için değil; dünya bilgisi gereği (masal ve film özeti olmasından ötürü) geçmiş perspektifine yerleştirilen olguları bir bakıma geçmişten alıp güncele taşıyarak, yani aslında zaman açısından “belirsizleştirerek” anlatıya dönüştürmek ve tasvir etmek için kullanılmaktadır.

Sonuç olarak *-(A/I)r*'in geçmiş zaman değerine sahip sözcelerde kullanımı anlatısal metinlerle (tarihsel olaylar, film özetleri, masallar) sınırlıdır ve bunlarda *-(A/I)r*'a bağlı bir “geçmiş zaman” söz konusu değildir. *-(A/I)r* bu sözcelerde geçmiş zaman değerini vermemekte, tersine olaylara anlatısal (hikaye) niteliği kazandırarak; (geçmişle bağını zayıflatarak) zamanı ikinci plana atmaktadır.

4.1.2. Şimdiki Zamanlı Sözcelerde *-(A/I)r*

-(A/I)r biçimbiriminin olay anı ile konuşma anının çakışmasını ifade eden şimdiki zaman değerine sahip sözcelerde kullanımı çok sınırlıdır. Gerçekten de *-(A/I)r* biçimbirimi sadece ve neredeyse zorunlu olarak, “*teşekkür ederim, rica ederim, özür dilerim, tercih ederim, yalvarırım, fark etmez, affedersiniz, dikkati çekmek isterim, bilmem, zannetmem, korkarım*” gibi konuşma sözcelerinde; “söyleme”nin “iş”i oluşturduğu; konuşma edimiyle yapılan bir “iş” söz konusu olduğunda kullanılmaktadır: birisi bizim için bir şey yaptığında “*teşekkür ederim*”, o işin yapılmasını istediğimizde “*rica ederim*”, bir işin yapılmasını çok istediğimizde “*yalvarırım*”, bir hatamızda dolayı içinde bulunduğumuz duygusal ve psikolojik durumu ifade etmek için “*özür dilerim*” veya “*affedersiniz*” deriz.

Ayrıca “*Kahve mi içersiniz yoksa çay mı?*” tarzı öneri bildiren bir sözceye “*fark etmez*” şeklinde cevap verebiliriz. Karşılıklı konuşmalarda üretilen ve sözlü dile özgü bu tür sözcelerde aslında söyleme ya da söz “iş”i oluşturmaktadır.

Aynı şekilde, aşağıdaki sözcelerde “dikkati çekmek isterim”, “bilmem”, “zannetmem” demenin kendisi “eylemi” oluşturmaktadır:

(137)

1923’de on üç milyonluk perişan bir ülkede, Atatürkçü model, mucize sayılabilecek bir başarı ile sağlam bir siyasal+sosyal+ekonomik+kültürel temel attı. Bu model, kuşkusuz dünyanın ve Türkiye’nin geçirdiği gelişmeler karşısında “akıl + bilim” ışığında değerlendirilerek, gerekli değişimler de yapılmalıdır. Ancak, Atatürk’ün kurduğu ve anayasamızın **değişmez** ilkeleri olan esas değerlerle de oynamamayacağına **dikkati çekmek isterim**.

(Aybars, 2000: 11)

(138)

Yavaşça ona sordum:

-Buraya kim gelecek?

-**Bilmem**. Galiba Şehremini.

-**Zannetmem**. Şehremini de Türk vatandaşdır. Bunu istemez ve yaptırmaz.

(Gündüz’den aktaran Korkmaz (2003:643)

Ancak, bu tür sözcelerde kullanılan fiiller “durum fiilleridir” ve gerçek bir iş söz konusu değildir. Burada söylemenin” kendisi “edim”i oluşturduğu için mutlak şimdiki zaman¹⁸ söz konusudur. Yukarıdaki kullanımlarda durum fiilleri karşılıklı konuşma bağlamında edimsel bir olguyu yansıtan konuşma (söyleme) ile sınırlı bir tutumu ya da yargıyı ifade etmekte ve bu sözcelerde şimdiki zaman değeri *-(A/I)r*’dan değil; “söyleme”in kendisinden kaynaklanmaktadır; “Edim fiilleri” adı verilen, söylemenin işi oluşturduğu bu durum fiilleri dışındaki fiillerle günlük hayattaki karşılıklı konuşmalarda “iş”i ifade etmek için *-(A/I)r* kullanımı ise olanaksızdır:

(139) A:*Ne haber Ali, **n’aparsın?**

B:*Napayım evde oturmuş televizyon **izlerim**.

¹⁸ Olayın konuşma ile sınırlı olduğu, olayın konuşma anı ile çakıştığı, konuşmanın öncesi ve sonrasına taşmadığı şimdiki zaman değeri.

Sonuç olarak, $-(A/I)r$ 'in daha çok karşılıklı konuşmalarda sadece edimsel durum fiilleriyle kullanılması bu biçimbirimin şimdiki zaman değerine sahip olmadığını gösterir. Şimdiki zaman değeri $-(A/I)r$ 'a değil söylemenin kendisine bağlıdır ve $-(A/I)r$ şimdiki zamanı ifade etmek için kullanılmamaktadır.

4.1.3. Gelecek Zamanlı Sözcelerde $-(A/I)r$

Gelecekteki, konuşma anından sonra olabilecek olguların anlatıldığı sözcelerde de $-(A/I)r$ kullanılabilir. Çoğu zaman, sözcelerde $-(A/I)r$ gelecek zaman gösteren belirteçlerle birlikte kullanılmaktadır:

(140) Yarın sizinle öğleden sonra saat ikide **buluşuruz**.

(141) Bir yıl sonra borcumuzu **öderiz**.

(142) Akşama geç **geliriz**, akşam yemeğine bizi **beklemeyin**.

Geleceğe yönelik “varsayım” ya da “olasılık” anlatımlarında ise $-(A/I)r$ 'in özellikle $-sA$ ile kullanımı oldukça yaygındır.

(143)

A: Bizim fakülte çok zor. Zamanında mezun **olur** muyum? Bilemem doğrusu.

B. **Çalışırsan yaparsın**. Yeter ki azimli ol.

Öte yandan $-(A/I)r$ kullanılan sözcelerde “geçmişte gelecek” olduğu da görülmektedir; geçmişte geleceğin, bir diğer ifadeyle olasılığın gösterilmesi söz konusudur:

(144)

Türkiye 1. Ligi'nin ilk yarısı Beşiktaş'ın liderliğiyle kapandığında şöyle bir kanı olmuştu: İkinci yarının ilk 5 haftası çok önemli. Ya Beşiktaş bu işi **bitirir** veya 5 hafta sonunda her şey tekrar **karışır**.

(T. 13 Şubat 1990'dan aktaran Yaman 1999: 123)

Bu kullanımlarda gelecek zaman bağlamsal belirleyiciler sayesinde oluşmakta; gelecekteki bir olaydan söz edildiği $-(A/I)r$ sayesinde değil, bağlamın kendisinden ya da zaman belirteçlerinden anlaşılmaktadır.

Bu sözcelerden zaman ifade eden birimler çıkarıldığında zaman belirsizleşerek sözcenin anlamının yorumlanması güçleşmektedir. Şu halde gelecek zaman değeri $-(A/I)r$ 'a bağlı değildir ve $-(A/I)r$ 'ın gelecek zaman değeri yoktur. Gelecek zamanlı sözcelerde $-(A/I)r$ kullanımı gelecek zaman belirtmek için değildir.

4.1.4. “Geniş Zamanlı” Sözcelerde $-(A/I)r$

$-(A/I)r$ biçimbiriminin belli bir zaman belirtmeyen bir ek olduğu asıl olarak geleneksel dilbilgisinin ya da kimi dilbilimcilerin tam da bu yapıya atfettiği “geniş zaman” kullanımlarının tercih edilen, aranan, kimi zaman zorunlu eki olmasından da açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu çerçevede $-(A/I)r$ şu zamansal olguları (olay, durum, özellik, vb.) ifade etmekte kullanılmaktadır:

a) **Her Zaman (Hep, Sürekli, Genellikle):**

Bilimsel ya da genel doğrular, alışkanlıklar, genelleştirmeler, kalıcı (sürekli) özellik, durum, atasözleri, özdeyişler vb.

(145) Su 100 derecede **kaynar**. (bilimsel doğru)

(146) Dünya güneşin etrafında **döner**. (bilimsel doğru)

(147) Ahmet hep ders **çalışır**. (durum)

(148) Akşamları erken yatmayı, sabahları erken kalkmayı **severim**.

(alışkanlık)

(149) Derslerim 9.00’da **başlar**. (genelleştirme)

(150) Kardeşim iyi derecede İngilizce **bilir**. (özellik)

(151)

Hafta sonları, hele hava biraz güneşliyse, Anadolu ve Avrupa yakasının sahil yolu felç **olur**. Otomobili olan, eşinden dostundan ödünç alan, maaile içine doluşup gezmeye **çık**ar. Bazısının hedefi yoktur ; etrafa bakına bakına, ağır ağır **ilerler** ve uygun bir yer bulursa kenara **çeker**. Bazısı da bir restoran veya kafede arkadaşlarıyla buluşmak için **sabırsızlanır**.

(Mehveş EVİN, 21.11.2009 Milliyet Gazetesi)

(152)

1. Sürekli cari açık vererek, ne “yüksek büyüme” ne de “fiyat istikrarı” **sürdürülebilir**.
2. Döviz arz ve talebi döviz fiyatına duyarlıdır. Dolayısıyla cari açık da döviz fiyatına duyarlıdır.
3. İktisatta, “bir şey **değişir**, her şey **değişir**” kuralı vardır. Döviz pahalı hale getirme politikası izlenirse, ekonomide cari açığı azaltan yapısal dönüşüm **sağlanır**.

(Ege CANSEN 21.11.2009 Hürriyet Gazetesi)

b) **Çoğu Zaman (Sık Sık) :**

(153) Bildiğiniz gibi İzmir’de yazları pek sıcaktır. Bütün gün sıcaktan bunaldığımızdan biraz olsun serinlemek için akşamları Kordon’a yürüyüşe **gideriz**.

c) **Kimi Zaman:**

(154) Zaman zaman buralardan ayrılmayı düşünürüm.

d) **Ne Zaman...:**

(155) Canım sıkıldığında müzik **dinlerim**.

(156)

Toplumlarda ekonomik çözümler ve de sosyal adalet kavramında depremeler derinleştikçe şans oyunlarına ilgi **tırmanır**. Bu tırmanışla birlikte “şans” ile aynı harfle başlayan “şike” de dokuları **sarar**.

(Güneri CİVAOĞLU 21.11.2009 Milliyet Gazetesi)

Ancak bu tür kullanımlarda sözcenin zamanının oluşun ne zaman gerçekleştiğini belirleyen $-(A/I)r$ değil ya bağlamsal durum ya da zaman belirtecileri ya da dünya bilgisi, kısaca bağlamsal öğelerdir.

Örneğin; (145) ve (146) no’lu sözcelerde dünya bilgisi, (147)’de “hep”, (148)’da “akşamları”, (149)’da ve (151)’de zaman belirtecileri zamansal yerlemeyi sağlamaktadır.

Geleneksel dilbilgisinde bu kullanımların özelliği olarak belirtilen oluşun belirli bir zaman dilimiyle sınırlı olmaması ya da tüm zamanlar için geçerli olması, tüm zamanları kapsamaması gösterilir.

Yine $-(A/I)r'$ 'in kullanılmasının zorunlu olduğu yasa metinlerinde, kuralların ifade edildiği sözcelerde ve yemek tariflerinde ise “geniş zaman” olarak nitelenebilecek bir zamansallık yoktur.

(157)

Yükseköğretim Kanunu

Ana ilkeler: Madde 5 - Yükseköğretim, aşağıdaki "Ana ilkeler" doğrultusunda **planlanır, programlanır ve düzenlenir**:

- a) Öğrencilere, ATATÜRK inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda ATATÜRK milliyetçiliğine bağlı hizmet bilincinin kazandırılması **sağlanır**.
- b) Milli Kültürümüz, örf ve adetlerimize bağlı, kendimize has şekil ve özellikleri ile evrensel kültür içinde korunarak **geliştirilir** ve öğrencilere, milli birlik ve beraberliği kuvvetlendirici ruh ve irade gücü **kazandırılır**.
- c) Yükseköğretim kurumlarının özellikleri, eğitim - öğretim dalları ile amaçları gözetilerek eğitim - öğretimde birlik ilkesi **sağlanır**.

(Kaya, 1998: 18-19)

(158)

Gazlı Börek

Bir kabın içine kabak **rendelenir** üzerine kıyılmış maydanoz, çökelek, tuz ve karabiber eklenerek **karıştırılır**, böreğin içi hazırlanmış **olur**. Başka bir kaptaki yumurta, yağ ve maden suyu **karıştırılır**. Isıya dayanıklı küçük kenarlı bir fırın kabı bolca **yağlanır**, ikiye bölünmüş birinci yufka buruşturularak tepsiye **yerleştirilir**, üzerine 1 - 2 çorba kaşığı hazırlanan maden sulu karışım **gezdinirilir**. Üzerine birinci yufkanın ikinci parçası buruşturularak **yerleştirilir**. Hazırlanan kabaklı iç düzgün bir şekilde üzerine **yayılır**. Kabaklı için üzerine ikinci yufkanın yarısı buruşturularak yayılır üzerine 1 - 2 kaşık maden sulu karışım **gezdinirilir**. En üste düzgün olarak kalan yufka **yayılır**. Üzerine artan maden sulu karışımın tümü **dökülür**, kare kare **dilimlenir**, üzerine susam **serpilir**. Börek önceden ısıtılmış 180 derece fırında üzeri kızarana kadar **pişirilir**. Sıcak ya da ılık olarak **ikram edilir**. (Atabay, 2004: 119)

Yasa metinlerinde ve yemek tariflerinde zamana bağlı olarak meydana gelen olaylar anlatılmamaktadır. İfade edilen olgular sanki zamandan bağımsızdır, zihnimizde “bunlar x zamanına aittir” tarzında bir düşünce oluşmamaktadır. Bu tür metinlerin özelliği birtakım uygulamaların, işlerin kişiler tarafından nasıl yapılacağıın anlatılmasıdır. Başka bir deyişle, yapılması, uyulması gerekenin betimlenmesidir. Her zaman için geçerli olgular söz konusu olsa da aslında gelecekte olması gerekenden söz edilmektedir.

Bu nedenle de bu tür metinlerde “her zaman” için geçerli olgular söz konusu olması anlamında “geniş zaman” ama gelecekte yapılması, uyulması gerekenin betimlenmesi anlamında gelecek zaman ve emir de vardır. Bu nedenle bu metinlerin $-(A/I)r$ yerine $-AcAk$ ile oluşturulmaları olanaksız değildir.

Gerçekte, geleneksel olarak “geniş zaman” kullanımları olarak kabul edilen bu tür sözcelerde zaman açısından bir belirsizlik söz konusudur ve belli bir zaman yoktur. Zira söz konusu olguları konuşucular kendileri açısından, yani konuşma anına göre belli bir noktaya oturtmamaktadır. İşte $-(A/I)r$ 'ın bu tür “belli bir zaman”ı olmayan bir diğer ifadeyle “geniş zaman”lı sözcelerin aranan eki olması onun belli bir zaman eki olmadığını gösterir.

4.1.5. Toparlama ve Sonuç

Hem geçmiş, hem şimdiki, hem gelecek, hem de bu zamanlardan herhangi biriyle sınırlı olmayan “geniş zaman” (her zaman, çoğu zaman, kimi zaman, sık sık, vb.) değeri taşıyan sözcelerde kullanılabilme özelliğinde olması gerçekte $-(A/I)r$ 'ın bu farklı zaman değerlerini ifade ettiği anlamına gelmez. Yükleme $-(A/I)r$ 'lı fiilin oluşturduğu sözcenin zaman değeri $-(A/I)r$ 'a değil, zamansal bağlam belirleyicilerine bağlıdır (zaman sözcedeki belirteçler, zaman belirten başka birimler ya da bağlam ile belirlenmektedir) ve zaman tümüyle bağlamsaldır. $-(A/I)r$ 'lı sözcelerin çoğunlukla zamanı belirleyen bir öge ile kullanılması bununla ilgilidir.

$-(A/I)r$ 'ın bu özelliği, aslında onun zaman bakımından istikrarsız, zaman değeri belirsiz bir fiilcil biçimbirim olduğunu; başka bir deyişle; belirli bir zaman değerinin olmadığını; belli bir zamana bağlanamayacağını; dolayısıyla Türkçede özel bir zaman eki olmadığını (kendi başına içsel olarak $-(A/I)r$ 'ın hiçbir zamanı ifade etmediğini) göstermektedir. $-(A/I)r$ 'ın hem geçmiş hem gelecek hem şimdiki hem de “geniş” zaman değerine sahip sözcelerde kullanılabilmesi de onun belli bir zaman değerinin olmamasının sonucudur. Örneğin; $-(A/I)r$ “geçmiş zaman” ifade edebildiği için değil, belli bir zaman değerine sahip olmadığı için geçmiş zamandaki olguların ifade edilmesinde kullanılabilir. $-(A/I)r$ 'ın hem geçmiş hem gelecek hem şimdiki hem de “geniş” zaman değerine sahip sözcelerde kullanılabilmesi de onun belli bir zaman değerinin olmamasının sonucudur. Örneğin; $-(A/I)r$ “geçmiş zaman” ifade edebildiği için değil, belli bir zaman değerine sahip olmadığı için geçmiş zamandaki olguların ifade edilmesinde kullanılabilir.

Ancak bu noktada şöyle bir kuramsal sorun belirmektedir. Peki, belli bir zaman değerine sahip olmayan $-(A/I)r$ neden bu kadar farklı zamanlardaki olguların anlatımında kimi zaman zorunlu olarak kimi zaman tercih edilen her halükarda aranan bir ek olarak kullanılmaktadır? $-(A/I)r$ geçmiş zaman değeri yokken neden geçmiş zaman değerine sahip sözcelerde; şimdiki zaman değeri yokken neden şimdiki zaman değerine sahip sözcelerde; gelecek zaman değeri yokken neden gelecek zaman değerine sahip sözcelerde kullanılmaktadır? Başka bir deyişle $-DI$ eki dururken geçmiş zamanlı bir sözcede; $-Iyor$ dururken şimdiki zamanlı bir sözcede; $-AcAk$ dururken gelecek zamanlı bir sözcede neden $-(A/I)r$ kullanılmaktadır?

Bu, hiçbir çalışmanın yanıtını vermediği ama bu biçimbirimin işlevini açıklayabilmek için açıklama bulması gereken temel bir soru(n) olarak durmaktadır. Ne $-(A/I)r$ 'ın “zaman eki olmadığı” açıklaması ne “zamansız zaman” olduğu savı bu sorunu açıklamadığı gibi aşağıdaki sorulara da yanıt oluşturmamaktadır.

- a) $-(A/I)r$ 'ın uzak geçmişin ifade edilmesinde (tarihsel olayların ifadesinde ve anlatılarda) kullanılırken yakın geçmişteki olayların belirtilmesinde kullanılmamasının, bu biçimbirimin “geçmiş zaman” eki olmamasının ötesinde kuramsal bir sonucu var mıdır?
- b) $-(A/I)r$ 'ın sadece durum fiilleri ile edimsözlerde şimdiki zaman değerine sahip sözcelerde kullanılabilmesinin, bu biçimbirimin “şimdiki zaman” eki olmaması anlamına gelmesinin ötesinde kuramsal bir niteliği var mıdır?
- c) Başka bir deyişle $-(A/I)r$ 'ın belirli bir zaman değerine sahip olmaması onun hiçbir şekilde zamanla bir ilişkisi olmadığı “zamansız bir ek” olduğu ya da “zaman eki” olmadığı anlamına mı gelmektedir?

4.2. $-(A/I)r$ ve Kip

$-(A/I)r$ biçimbirimini kipsel açıdan değerlendirebilmek için $-(A/I)r$ 'lı sözcelerin hangi metinlerde hangi anlamsal değerlerle kullanıldığını belirlemek gerekmektedir.

4.2.1. $-(A/I)r$ 'ın Kullanıldığı Metin Türleri

$-(A/I)r$ biçimbirimi oldukça çeşitli zamansal değerlere sahip sözcelerde kullanılabilir gibi çok çeşitli metin türlerinde de kullanılabilir.

4.2.1.1. Bilimsel Çalışmalarda $-(A/I)r$

Bilimsel metinlerde kişisel yaşantılar, konuşucunun başından geçen olaylar değil, nesnel ölçütlerle belirlenmiş, doğruluğu herkesçe kabul edilen olgular ifade edilmekte, durum saptamaları ve tanımlar yapılmaktadır. Yazar bilimsel olarak üzerinde çalıştığı olgulara kuş bakışı bakmakta, nesnel, tarafsız gözlemler yapmakta; bir olay anlatmaktan çok gözlemlerine dayanarak bilimsel bulguları belirlemektedir. Bu tür metinlerde de yazar ile olgular ve olaylar arasında bir mesafe bulunmaktadır. İşte bu yüzden konuşucu/yazar ile sözcesi arasındaki mesafeyi gösteren $-(A/I)r$ bilimsel metinlerde de fiilcil ek olarak kullanılmaktadır:

(159)

Hipofiz, kafatasında **bulunur**; tüm salgı bezlerinin çalışmasını **düzenler**. Hemen bütün organların çalışmasını **etkiler**. Fazla salgı salgılaması devliğe, yetersizliği cüceliğe neden **olur**. Vücudun düzenli olarak çalışması ve büyümesinde önemli rol **oynar**. (Senemoğlu, 2005: 14)

Bilimsel metinlerdeki $-(A/I)r$ biçimbiriminin yerine $-Iyor$ kullandığımızda bilimsel tanımlama ya da durum saptama işlevleri kaybolmakta, sanki konuşucular için o an meydana gelen gerçek olayların aktarılması oluşmaktadır:

(160) Hipofiz, kafatasında **bulunuyor**; tüm salgı bezlerinin çalışmasını **düzenliyor**.

4.2.1.2. Denemelerde *-(A/I)r*

Denemelerde de *-(A/I)r* biçimbirimi fiilcil ek olarak; olan, gerçekleşen olayları anlatmak için değil; yazarın varsayımsal yorumlarına dayanan hipotezlerinin ifade edilmesinde kullanılmaktadır.

(161)

Birey seçtiği ülkünün peşinde bıkmadan usanmadan **koşar**. Yıllarca **sürer** bu koşu. Hiçbir şeyle ödenemeyecek emeklerin, uykusuz gecelerin ardından, bir sabah güneşi gibi **ulaşılır** ülkelere. Ancak insan bu ülkünün peşinde koşarken azimli olmayı, zorluklardan yılmamayı, umutlu olmayı **öğrenir**, **olgunlaşır**, **ballanır**. Bu sebeple ülküsü olan insanlar çalışkanlıkları, ilkeli oluşlarıyla **tanınırlar** ve **sevilirler**. Bütün dikkatlerini, enerjilerini bir ülküye kilitledikleri için zaten hayatın özünde var olan hüzne karşı **koyar** ve hayattan **kopmazlar**. (Kuruüzüm, 2001: 46)

Oysa *-(A/I)r* yerine *-Iyor* eki kullanıldığında varsayımsal yorum, izlenimsel yargının yerine, yaşanmışlığın sonucu olarak kesinlik değeri taşıyan deneyimler ifade edilmektedir. Dilsel olarak da *-Iyor*'lu anlatımın doğallığı bulunmamaktadır.

(162) Birey seçtiği ülkünün peşinde bıkmadan usanmadan **koşuyor**. Yıllarca **sürüyor** bu koşu.

Ancak, ilk tümcede “birey” yerine “insan” konulduğunda *-Iyor*'la uyum sağlanmakta ve doğal bir anlatım elde edilmektedir. Zira belirsiz bir kişiyi ifade eden “birey” *-(A/I)r*'a uygun iken burada “insan” öncelikle anlatıcıyı belirttiği için anlatıcının deneyimlerinin, yaşadıklarının anlatımı olan olguların ifade edilmesinde kullanılan *-Iyor*'a daha uygun düşmektedir.

(163) **İnsan** seçtiği ülkünün peşinde bıkmadan usanmadan **koşuyor**. Yıllarca **sürüyor** bu koşu.

Mağden (2004)'in deneme anlatısından alınan bu örnek metinde de yazara göre varsayımsal doğrular anlatılırken fiil eki olarak *-(A/I)r* kullanılmaktadır:

(164)

Tavsiyeler Tezgâhı

Bazen evde, bir takım ev işlerini yaparken içimiz pırpır **eder**. Sanki biran önce bitirmeliyim şu lanet ev işlerini/halledip azad edebilmeliyim kendimi/ dışarıda kıpır kıpır şıkır şıkır bir hayat var/yetişmeliyim kaçırmamalıyım olup biteni. Bu his sizi esir alıp aranızda **girer**. Evde geçirilen dakikalar, yarımşar saat kırkar dakikalar, lisede kimya dersleri gibi öyle bir cenderede geçirilen zamanlara **dönüşür**. (Mağden, 2004: 27)

Altan (2005)'dan alınan aşağıdaki deneme anlatısında yazarın kıskançlık hakkında kişisel varsayımlarına dayanan hipotezlerinin ifade edilmesinde *-(A/I)r* kullanılmaktadır.

(165)

Kıskanmak ve İçimizdeki Bıçak

Bıçağı saplayan çıkarsın **isteriz**. Kuşkunun ya da kaybetme endişesinin hançerini kim içimize sapladıysa, onu oradan çıkarma ve yaramızı iyi etme kudreti de yalnızca ondadır çünkü. İçimize yerleştiği andan itibaren sivri pençeli bir kara kuş gibi bizi didikleyen kıskançlığı insanoğlunun en çözümsüz dertlerinden biri haline getiren de, çareyi o kara kuşu içimize yerleştirip bizi çaresiz bırakanda aramak zorunda kalmamızdır. O kara kuş sanki boynuna takılı gizli bir iple onu oraya yerleştiren sahibine bağlıdır, o uzaklaştığında kuşun pençeleri daha da **keskinleşir**, gagası değdiği her yeri dağlayan zehirli bir diken gibi daha derine **batar**; sahibine yaklaştıkça vahşeti **azalır**. Ve biz acımızı hafifletebilmek için o kara kuşun sahibinin peşinden **sürüklenir** gideriz. Bütün istediğimiz kuşun sahibine kimsenin dokunmaması, onun kimseye yaklaşmamasıdır; o birinden hoşlandığı ya da birine dokunduğu zaman içimizdeki bıçak **kımıldar**, kuş **canavarlaşır**. (Altan, 2005: 16)

4.2.1.3. Otobiyografilerde *-(A/I)r*

Bir otobiyografiden alınan aşağıdaki alıntıda duygular, izlenimler ifade edilmekte ve varsayımlarda bulunmaktadır:

(166)

İhtiyarlar ne **yaparlar**? Anılarını **yazarlar**. Ben de bunu yapıyorum işte... Anılarımı yazmaya başlarken seksen iki yaşına bastım. Bu işi tamamlamaya ömrüm vefa **eder mi bilemem**. Ama bunu deneyeceğim mutlaka. Çünkü belleksiz bir toplum olmamızı önlemek için, herkesin anılarını yazmasını yararlı buluyorum. Köşedeki bakkal gördüklerini kaydetse, sokağındaki evlerin nasıl apartmanlaştığını, orada oturanların ne gibi değişimlere uğradığını, kendi bakkalibesinin nasıl markete dönüştüğünü anlatsa, bunlar ilginç **olur** bana kalırsa. (Urgan, 2009: 9)

Bu fiiller *-Iyor* veya *-AcAk* ile çekimlendiğinde yukarıda ifade edilen anlamlar kaybolmakta; bunların yerini olay anlatımı veya gerçekliği olan bir olgunun belirtilmesi almaktadır:

“*İhtiyarlar ne yapıyorlar? Anılarını yazıyorlar*” şeklindeki sözce, fiillerin *-(A/I)r*’la çekimlenmiş biçimine göre daha fazla kesinlik anlatmaktadır. Benzer şekilde *-Iyor* veya *-AcAk* ile çekimlenen “*bu işi tamamlamaya ömrüm vefa ediyor mu/edecek mi bilemiyorum/bilemeyeceğim*” sözcesi doğal dil kullanımından uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla bu örnek sözcelerdeki varsayımsallık ve belirsizlik anlamı *-(A/I)r* biçimbirimini gerektirmektedir.

Başka bir biyografiden alınan bu paragrafta yazar çocukluk anılarını öyküleştirerek, tasvir ederek anlatmaktadır:

(167)

Çocukluk anılarının ilk sıralarında, biz iğne olmaktan çok korkarken ağlamadan iğne yaptırdığı söylenen alt kiracımızın kızı Nigar’la oynadığımız doktorculuk oyunu var. Ben doktor, Nigar hastadır. Nigar’ın iğne olması **gerekir**. Hemşire rolündeki Rana (yazarın kız kardeşi) , bana bir kutu dolusu toplu iğne **getirir**. Rana, Nigar’ın donunu **çıkartır**. Dr. Selçuk Bey olarak, önce poposunu kolonyalı pamukla **siler**, sonra elime aldığım toplu iğneleri birer birer Nigar’ın poposuna **batırır**, o ağlamadıkça oyundan daha çok zevk alarak iğneleri ikişer ikişer batırıp kızı delik deşik **ederim**. Bir süre sonra iğneler çıkarılır ve ertesi günkü oyun için **saklanır**. Nigar’la bu oyunu en az elli altmış kez oynadık. 1953’te taşındılar. Bir daha görüşemedik. Eğer tetanozdan ölmediyse, şimdi her halde torunlarına: “Yemeğini **yemez** ve yaramazlık yaparsan, seni iğneciye **veririm**,” diyen tonton bir ninedir. (Alagöz, 2010: 16)

Her ne kadar geçmişteki olayların anlatılsa da fiilcil ek olarak seçilen *-(A/I)r* biçimbirimi sayesinde bu olaylara anlatı havası kazandırılmakta ve anılar öyküleştirilmektedir. Doğrudan olay anlatımı ön planda değildir. Geçmiş zaman eki *-DI* kullanıldığında buradaki öyküleştirme ve tasvir etme işlevi kalmamaktadır. *-DI* lı fiillerde konuşucunun başından geçen olay anlatımı daha belirgindir:

(168) ...Nigar’ın iğne olması **gerekti**. Hemşire rolündeki Rana (yazarın kız kardeşi) bana bir kutu dolusu toplu iğne **getirdi**...

4.2.1.4. Atasözlerinde -(A/I)r

Atasözlerinde de belirli bir olay anlatımı bulunmamaktadır. Genel değerlendirmeler yapılmakta; durum saptamaları belirlenmekte ve genel bir mesaj verilmesi amaçlanmaktadır. Bu genellikten dolayı atasözlerinde sözceleme öznesi, sözceleme zamanı ve yeri belirsiz olup fiiller -(A/I)r ile çekimlenmektedir:

(169) Sakla samanı **gelir** zamanı.

(170) Çıkmadık candan ümit **kesilmez**.

(171) Ağaç yaşken **eğilir**.

(172) Akılsız başın cezasını ağaçlar **çeker**.

4.2.1.5. Yemek Tariflerinde -(A/I)r

Sözceleme öznesi, zamanı ve yerinin belirsiz olduğu yemek tariflerinde -(A/I)r edilgen çatılı fiillerle kullanılmaktadır. Sözceleme öznesi, zamanı ve yeri belirsiz olduğu için sadece yapılması gereken eylemlere odaklanılmakta, bu eylemler bir sürecin aşamaları olarak anlatılmaktadır. Bu tür metinlerde de olay anlatımı bulunmamakta; tasvir etme özelliği öne çıkmaktadır. Yemek tariflerinde ya emir kipiyle ya da -(A/I)r ile çekimlenen fiiller görülmektedir. Bu yönüyle aslında -(A/I)r'lı fiillerden oluşan yemek tariflerinde de emir anlatımı bulunmaktadır. Bu tür metinlerde 3. tekil kişide edilgen sözcükler kullanılması bu metinleri zaman açısından "zamansızlaştırmak"la kalmamakta kişi açısından da "kişisizleştirmekte"dir.

(173)

Brovni

Çukur bir kabın içine yumurtalar **kırılır**, üzerine toz şeker **eklenir**. Şeker ve yumurta mikserle 7 - 8 dakika **çırpılır**. Üzerine kakao, yoğurt, sıvıyağ, un, kabartma tozu, yenibahar **eklenir**, **karıştırılır**. Bu karışımdan (brovni harcı) bir çay bardağı **ayrılır** ve ceviz **ilave edilir karıştırılır**. Isıya dayanıklı kare ya da dikdörtgen fırın kabı iyice **yağlanır**, üzerine karışım **dökülür**. Önceden hafif ısıtılmış, 165 derece fırına **verilir**, yaklaşık 45 dakika **pişirilir**. Brovni pişirilip, fırın kapatılınca, üst sosu **hazırlanır**. Tencereye ayrılan brovni harcı, 2 çorba kaşığı toz şeker, 1,5 çorba kaşığı kakao, 1 su bardağı soğuk süt, yarım su bardağı su **konur**, önce soğuk olarak **karıştırılır**. Tencere orta ateşe **konur**, muhallebi kıvamına gelene kadar karıştırılarak **pişirilir**. Biraz **ılıtır**. Fırından çıkan ilk brovniye ılık sos **gezdinir**. Soğuyunca kibrit kutusu şeklinde **dilimlenir**, servise **sunulur**.

(Atabay, 2004: 131)

4.2.1.6. Yasalar ve Yönetmeliklerde *-(A/I)r*

Yasa ve Yönetmeliklerde kullanılan fiiller de *-(A/I)r* biçimirimini almaktadır. Bu tür metinlerde de belirli bir olay anlatımı bulunmamakta, birtakım genel süreçlerin, işleyişlerin tasviri yapılmaktadır.

(174)

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu

Madde 2 - Bu Kanun, Devlet memurlarının hizmet şartlarını, niteliklerini, atama ve yetiştirilmelerini, ilerleme ve yükselmelerini, ödev, hak yükümü ve sorumluluklarını, aylıklarını ve ödeneklerini ve diğer özlük işlerini **düzenler**. (Pınar,1998: 38)

(175)

Vakıf Yükseköğretim Kurumları Yönetmeliği

Madde 24 - Vakıflarca kurulacak yükseköğretim kurumları 2547 sayılı kanunun 56. maddesinde yer alan mali kolaylıklardan, muafiyetlerden ve istisnalardan aynen **istifade ederler**. Bunlar emlak vergilerinden **muaf tutulurlar**. (Kaya,1998: 293)

Sözceleme öznesi, yeri ve zamanı belirsiz olan bu tür yasal metinler yaptırım gücüne sahip kurallar koyma niteliğinde olup herkesin uyması gereken süreçleri ifade etmektedir. Dolayısıyla bu metinlerin temel işlevi kural koyma ve düzenleyiciliktir. İşte sözceleme öznesinin, yerinin ve zamanının belirsiz olduğu kural koyma ve düzenleyicilik niteliğine sahip sözceler fiilcil ek olarak *-(A/I)r* biçimirimini gerektirmektedir. *-Iyor* eki yasal metinlerde tam olarak bu anlamı vermemektedir:

(176)

Madde 24 - Vakıflarca kurulacak yükseköğretim kurumları 2547 sayılı kanunun 56. maddesinde yer alan mali kolaylıklardan, muafiyetlerden ve istisnalardan aynen **istifade ediyorlar**. Bunlar emlak vergilerinden **muaf tutuluyorlar**.

4.2.1.7. Dinsel Metinlerde *-(A/I)r*

-(A/I)r biçimbiriminin kutsal kitaplar Kuran-ı Kerim, İncil ve Tevrat'ta kullanıldığı görülmektedir. *-(A/I)r* biçimbiriminin kutsal kitaplarda kullanılmasının nedeni, bu eserlerde gerçekten olanın değil, olabilecek, olması muhtemel olanın anlatılmasıdır. Başka bir deyişle varsayımsal bir evrenin anlatılıyor olmasıdır:

(177)

Kuran-ı Kerim, Yasin Suresi

10. Ayet: Sen ha uyarılmışsın onları ha uyardımsın, **fark etmez** onlar için; **inanmazlar**.

11. Ayet: Sen ancak o zikire/Kur'an'a uyan ve görmediği halde Rahman'dan korkan kimseyi **uyarırsın**. Böylesini, bir bağışlanma ve seçkin bir ödülle müjdele!

12. Ayet: Biz, yalnız biz, ölüleri **diriltiriz** ve onların önden gönderdiklerini de eserlerini de **yazarız!** Zaten biz her şeyi apaçık bir kütükte ayrıntılı olarak kaydetmişizdir. (Öztürk, 1997: 90)

Yasin Suresi'nin 10. ayetinde *-(A/I)r*, genelleştirmelerle bir durum tespiti yapılan ve belirli kişilerin özelliklerinin ifade edildiği sözcelerde; 11. ayette peygambere atfedilen bir durum tespitinin ve özelliğin anlatıldığı sözcede; 12. ayette ise Allah'ın özelliklerinin/niteliklerinin anlatıldığı bağlamsal içeriğin fiilci eki olarak kullanılmaktadır.

Bu ayetlerde ifade edilen genelleştirmeler, durum tespitleri, özellikler/nitelikler varsayımsal (gücül) olarak gerçek kabul edilerek fiili *-(A/I)r* ile çekimlenmiş sözcelerle anlatılmaktadır.

Bu sözcelerde fiilci ek olarak *-Iyor* kullanıldığında bağlam değişmekte; bu anlamsal değerler (genelleştirme, durum tespiti, özellik/nitelik anlatma) kaybolmakta ve sanki konuşma anında herkesçe gözlemlenen olaylardan bahsedilmektedir:

(178) Biz, yalnız biz, ölüleri **diriltiyoruz** ve onların önden gönderdiklerini de eserlerini de **yazıyoruz**.

Ali İmran Suresi'nin aşağıdaki 26 ve 27. ayetlerinde ise yine yaratana ait özellikler ifade edilmekte ve ona seslenilmektedir. Bir yakarışın, seslenişin olduğu sözcelerin fiilcil eki olarak *-(A/I)r* biçimi seçilmiştir.

(179)

Kuran-ı Kerim, Ali İmran Suresi

26. Ayet: “Şöyle yakar: "Ey mülk/saltanatın Malik'i/sahibi olan Allahım! Sen mülkü/saltanatı dilediğine **verir**, mülkü/saltanatı dilediğinden çekip **alırsın**. Dilediğini yüceltip **aziz edersin**, dilediğini alçaltıp zelil **kılırsın**. İmkan, mal ve nimet senin elindedir. Sen, her şeye kadirsin. (1997: 446-447)

27. Ayet: "Geceyi gündüzün içine **sokarsın**, gündüzü de gecenin içine **sokarsın**. Diriyi ölüden **çıkırırsın**, ölüyü diriden **çıkırırsın**. Dilediğini hesapsızca **rızıklandırırısın**." (1997: 447)

Bu sözcelerin fiilcil ekini *-Iyor*'a dönüştürdüğümüzde “sesleniş”, “yakarış” anlamsal işlevi ve tümcelerın akıcılığı kaybolmakta; doğal dil kullanımından çıkmaktadır:

(180) Geceyi gündüzün içine **sokuyorsun**, gündüzü de gecenin içine **sokuyorsun**. Diriyi ölüden **çıkarıyorsun**, ölüyü diriden **çıkarıyorsun**.

Yine Kuran-ı Kerim'den alınan aşağıdaki surede Musa Peygamber ile Firavun'un hikayesi anlatılmaktadır. Bu örneklerde doğrudan bir olay anlatımı bulunmaktadır. Musa Peygamber ile Firavun arasında geçen konuşmadan alınan bu kesitlerde *-(A/I)r* biçim birimi 17. ayette emir verirken, 29. ayette koşul tümcesinde varsayımsal tehdit bildirirken, 35. ayette soru sorarken; 36 ve 37. ayetlerde yine emir verirken kullanılmaktadır.

(181)

Kuran-ı Kerim, Şuara Suresi

16. Ayet: “Hemen Firavun'a gidin, şöyle deyin: Alemlerin Rabbi'nin resulleriyiz biz.”

17. Ayet: “İsrailoğullarını bizimle birlikte gönder.”

29. Ayet: (Firavun, Musa'ya) dedi: “Benden başka ilah edinirsen, yemin olsun seni zındıklar arasına **atarım**”

34. Ayet: Firavun, çevresindeki kodamanlar konseyine şöyle dedi: “Bu adam gerçekten bilgin bir büyücü;

35. Ayet: Büyüsüyle sizi toprağınızdan çıkarmak istiyor. Ne **buyurursunuz!**"

36. Ayet: Dediler: "Onu kardeşiyle birlikte alıkoy ve kentlere toplayıcılar **gönder,**

37. Ayet: Ki, tüm bilgili büyücüleri huzuruna **getirsinler.**

(1997: 127-128)

Koşul, emir ve tehdit bildiren sözceler otomatik olarak $-(A/I)r$ biçimbirimini gerektirdiğinden buradaki sözcelerde *-Iyor* olanaklı değildir:

(182) *Benden başka ilah **ediniyorsan**, yemin olsun seni zındıklar arasına **atıyorum.**

Ancak, aynı surenin 35. ayetindeki karşılıklı konuşmada "*Ne buyurursunuz*" yerine "*Ne buyuruyorsunuz*" demenin olanaklı ve bağlamdaki bir önceki sözcenin de fiilinin *-Iyor*'lu olmasına karşın $-(A/I)r$ 'lı fiil tercih edilmektedir.

$-(A/I)r$ her ne kadar koşul, emir ve tehdit bildiren sözcelerde kullanılsa da sözcenin bağlamsal içeriği varsayımsaldır ve geçmişte geleceğe dönük varsayımlarda bulunmaktadır. *-Iyor* fiilci eki bu varsayımsallığı karşılamadığı için tüm sözcenin fiillerinde kullanılamamaktadır.

İncil'den alınan insanlara öğütlerin aşağıdaki kesitinde de $-(A/I)r$ biçimbirimi yine varsayımsal olguların aktarılmasında kullanılmıştır.

(183)

İncil, Tanrı'dan Dileyin

Dileyin, size verilecek; arayın, bulacaksınız; kapıyı çalın, size açılacaktır. ⁸Çünkü her dileyen **alır**, arayan **bulur**, kapıyı çalana kapı **açılır**.

⁹Hanginiz kendisinden ekmek isteyen oğluna taş **verir**?

¹⁰Ya da balık isterse ona yılan **verir**? ¹¹Sizler kötü yürekli olduğunuz halde çocuklarınıza güzel armağanlar vermeyi biliyorsanız, göklerde olan Babanızın, kendisinden dileyenlere güzel şeyler vereceği çok daha kesin değil mi?¹² İnsanların size nasıl davranmasını istiyorsanız, siz de onlara öyle davranın. Kutsal Yasa'nın ve peygamberlerin söylediği budur."

(İncil, 1998: Luk.11: 9-13)

Örneğin; yukarıda yer alan sözcenin (8) no'lu kesitinde varsayımsal genel doğrular ifade edilirken fiillerin eki *-(A/I)r*'dir. Bu biçimbirim yerine *-Iyor* fiilci eki kullanıldığında varsayımsallık kaybolmakta, yine doğrudan gözlemlenen olayların anlatıldığı iması oluşmaktadır:

(184) Çünkü her dileyen **alıyor**, arayan **buluyor**, kapıyı çalana kapı **açılıyor**.

Ancak İncil'de bir olay ya da hikaye yaşanmış gibi anlatılırken *-(A/I)r* biçimbirimi pek tercih edilmemekte; fiil eki olarak *-DI*, *-ACAĞI* biçimleriyle emir kipi kullanılmaktadır.

(185)

İncil, İsa'yı İzlemenin Bedeli

İsa çevresinde kalabalığı görünce gölün karşı yakasına geçilmesini **buyurdu**. O sırada din bilginlerinden biri gelip O'na şöyle **dedi**: Öğretmenim, nereye gidersen, senin ardından **geleceğim**. İsa ona, Tilkilerin ini, gökte uçan kuşların yuvası var, ama İnsanoğlu'nun başını yaslayacak bir yeri yok **dedi**. Bir diğer öğrencisi İsa'ya, Rab, izin ver de önce gidip babamı gömeyim **dedi**. İsa ona, Sen ardından gel **dedi**. Ölülerini bırak, kendi ölülerini kendileri gömsünler.(İncil, 1998: Luk.9: 57-62)

Bir diğer dinsel metin olan Tevrat'tan da alınan aşağıdaki sözcelerde *-(A/I)r* yine gerçekleşen değil, olması muhtemel olayların ifade edilmesinde fiilci ek olarak tercih edilmiştir. Bir başka ifadeyle anlatılan olaylar varsayımsal kabul edildiği için *-(A/I)r*'li fiillerle aktarılmaktadır:

(186)

Tevrat, Vaiz

- 1: 1 Bunlar Yeruşalim'de krallık yapan Davut oğlu Vaiz'in sözleridir:
- 1: 2 "Her şey boş, bomboş, bomboş!" diyor Vaiz.
- 1: 3 Ne kazancı var insanın Güneşin altında harcadığı onca emekten?
- 1: 4 Kuşaklar **gelir**, kuşaklar **geçer**, Ama dünya sonsuza dek **kalır**.
- 1: 5 Güneş **doğar**, güneş **batır**, Hep doğduğu yere **koşar**.
- 1: 6 Rüzgar güneye **gider**, kuzeye **döner**, Döne döne eserek hep aynı yolu **izler**.
- 1: 7 Bütün ırmaklar denize **akar**, Yine de deniz **dolmaz**. Irmaklar hep çıktıkları yere **döner**. (Kitabı Mukaddes- Tevrat, 2010: Vaiz.1: 1-7)

Kuran-ı Kerim ve İncil’de olduğu gibi Tevrat’tan alınan varsayımsallık anlatan sözcelerin de fiilci eki *-Iyor* olarak değiştirildiğinde bu anlam kaybolmakta, gözlemlenen olay anlatımı öne çıkmaktadır:

(187) Rüzgar güneye **gidiyor**, kuzeye **dönüyor**.

Tevrat’ta da İncil’de olduğu gibi bir olay yaşanmış, gerçekleşmiş gibi anlatılırken *-(A/I)r* kullanımı (kişilere atfedilen sözcelerdeki emir işlevi dışında) yerini *-DI*, *-ACAĞ* biçimlerine bırakmaktadır:

(188)

Tevrat, Yunus

1: 1-2 RAB bir gün Amittay oğlu Yunus'a, "Kalk, Ninova'ya, o büyük kente git ve halkı uyar" diye seslendi, "Çünkü kötülükleri önüme kadar yükseldi."

1: 3 Ne var ki, Yunus RAB'bin huzurundan Tarşış'e kaçmaya kalkıştı. Yafa'ya inip Tarşış'e giden bir gemi buldu. Ücretini ödeyip gemiye bindi, RAB'den uzaklaşmak için Tarşış'e doğru yola çıktı.

1: 4 Yolda RAB şiddetli bir rüzgar gönderdi denize. Öyle bir fırtına koptu ki, gemi neredeyse parçalanacaktı.

1: 5 Gemiciler korkuya kapıldı, her biri kendi ilahına yalvarmaya başladı. Gemiye hafifletmek için yükleri denize attılar. Yunus ise teknenin ambarına inmiş, yatıp derin bir uykuya dalmıştı.

1: 6 Gemi kaptanı Yunus'un yanına gidip, "Hey! Nasıl uyursun sen?" dedi, "Kalk, tanrına yalvar, belki halimizi görür de yok olmayız."

1: 7 Sonra denizciler birbirlerine, "Gelin, kura çekelim" dediler, "Bakalım, bu bela kimin yüzünden başımıza geldi." Kura çektiler, kura Yunus'a düştü.

(Kitabı Mukaddes- Tevrat, 2010: Yun.1: 1-7)

4.2.1.8. Romanlarda *-(A/I)r*

Gözlemleyebildiğimiz kadarıyla romanlarda *-(A/I)r* olay anlatımı değil; tespit ve tasvir etme, izlenimde bulunma vb. işlevlerde kullanılmaktadır.

Örneğin, Saraybosna savaşını konu edinen Kulin (1999: 9)’in Sevdalinka adlı romanından alınan aşağıdaki paragrafta evli olan roman kahramanı Nimeta’nın yasak aşkı anlatılmakta ve *-(A/I)r*’in kullanıldığı sözcelerde (“*Stefan ile... olsalardı*”; “*...görür... sevişir*”) izlenimlerde, öngörülerde ve varsayımlarda bulunmaktadır. Bir diğer ifadeyle *-(A/I)r*, *-SA* biçimiyle kullanılmasıyla “hayali bir durumu” ifade edilmektedir.

(189)

On bir yaşındaydı Fiko. Akli da boyu gibi, yaşına göre hızlı gelişmişti. Uyanık, cin gibi bir çocuktur. Nimeta, zaman zaman, onun bakışlarını üzerinde hissettiğinde, içiış okuyabilmesinden korkardı. Yüreğinde, olmaması gereken bir sevgiye yer vermişti çünkü. Bu sevgiyi, filizlenmeye başladığı andan itibaren, yeşertmemek, büyütmemek için elinden geleni yapmıştı aslında. Ama boşunaydı çabaları... Stefan ile aynı şehirde yaşıyor olsalardı belki daha kolay olurdu kopmaları. Birbirlerini her gün ve her an **görür**, doyasıya **sevişir**, heveslerini alıp bıkabilirlerdi. Ya da ayrı şehirlerde yaşadıklarından dolayı, hiç görüşmeselerdi, **unutur** giderlerdi belki... (Kulin, 1999: 9)

Cezaevi koşullarını orada büyüyen bir çocuğun (Barış'ın) bakış açısıyla anlatan Çiçekoğlu (2006: 11)'nin "Uçurtmayı Vurmasınlar" adlı romanından alınan aşağıdaki metinde de olaylar diğer fiilcil eklerle çekimlenen fiillerin bulunduğu tümcelerle verilirken *-(A/I)r*'in yine *-SA* ile birlikte kullanıldığı sözcelerde varsayımsal izlenimler, durumlar aktarılmaktadır.

(190)

Burnun büyüdü mü İnci? Hani Pinokyo'nunki gibi... Sen anlatmıştın, Pinokyo diye bir kukla varmış. Yalan söyleyince burnu uzuyormuş. Yalan söylersen senin de burnun **büyür** demiştin bana. Sen de yalan söyledin! "Seni bırakıp **gitmem**. Gidersem seni de götürmeye **çalışırım**." Hatırlıyor musun, böyle söz vermiştin. Ama "Hoşça kal", bile demeden gitmişsin. Ben uyurken. Demir kapının sesine uyandım. Alkışlar, "Güle güle!" sesleri, "Ayağını sürü, biz de tez çikalım!" feryatları... Uyku sersemi kimin gittiğini anlayamadım. Koşa koşa çıktım avluya. Baktım, kadınların kimi gözyaşlarını siliyor. Seni aradım, kucağına çıkayım her zamanki gibi diye.

(Çiçekoğlu, 2006: 11)

Şafak (2009: 95)'in hayata, insanlara ve aşka dair düşüncelerini anlattığı "Aşk" adlı romanından alınan bu bölümde de bir olay anlatılmamakta; yazar kişisel değer yargılarında bulunmakta ve genel bir durum tespiti yapmaktadır.

(191)

Akıl kimyası ile aşkın kimyası başkadır. Akıl temkinlidir. Korka korka **atar** adımlarını. "Aman sakın kendini" diye **tembihler**. Halbuki aşk öyle mi? Onun tek dediği: "Bırak kendini, ko gitsin!" Akıl kolay kolay **yıkılmaz**. Aşk ise kendini **yıpratır**, harap **düşer**. Halbuki hazineler ve defineler yıkıntılar arasında **olur**. Ne varsa harap bir kalpte var! (Şafak, 2009: 95)

Bu parçadaki sözcelerde de *-(A/I)r* kullanımıyla aslında aşka ilişkin bir akıl yürütme, kişisel savlarda bulunma söz konusudur. Başka bir deyişle, aşk hakkında kişisel yorumlar, savlar, yani varsayımsal durumlar ifade edilmiştir.

-(A/I)r yerine *-Iyor* kullanıldığında anlatı bozulmakta ve sözcedeki genel durum tespiti anlamını veren bağlam yok olmaktadır: “...*Akıl temkinlidir. Korka korka atıyor adımlarını. “Aman sakın kendini” diye tembihliyor...*”

4.2.1.9. Şiirlerde *-(A/I)r*

Edebi metin türlerinden olan şiirlerde de *-(A/I)r* biçimbirimi kullanılmaktadır. Ancak şiirlerde duyguların anlatımı ön plandadır ve olay anlatımına yer verilmemektedir. Öte yandan şiir anlatımlarında da yine kurgusal bir dünyanın duygular açısından tasviri yapılmaktadır.

(192)

İsim Nedir ki

İsim nedir ki

Bulutlara **yazılır geçer**

Yüzüm nedir ki

Akarsuya **çizilir geçer**

Ömür nedir ki

Kurulur bozulur geçer

Sevda nedir ki

Dokunursun **süzülür geçer**

Şiir nedir ki

Sezilir geçer

İnsan nedir ki

Bir şeylere **sevinir üzülür geçer** (Behramoğlu, 1994: 19)

(193)

Çiçek Senfonisi

...

Biri **bekler** sabahları

Biri gündüz diye **çıldırır**

Bir başkası aydınlığı akşamlandırır

Biri bağlar-bahçeler içinde nazlı,

Biri kendi kendini **doğurur** bayırlarda,

Biri kayaları **ayaklandırır**

Pencereden **bakar** biri

Biri el **sürdürmez** kimseye

Biri kendini **ağaçlandırır** (Asaf, 2010: 82)

Şiirlerde de *-Iyor*'un fiilcil ek olarak seçilmesi durumunda kurgusal dünyanın tasviri yine kaybolmaktadır. “*İsim nedir ki/Bulutlara yazılıyor geçiyor*” dizelerinde olduğu gibi *-Iyor*'la anlatılmak/verilmek istenen mesaj tamamen değişmektedir.

4.2.1.10. Hikayelerde *-(A/I)r*

Hikaye anlatımlarında da olaylar doğrudan anlatılmamakta; *-(A/I)r* yine varsayımsal, kurgusal durumların anlatılması ile bu olayların tasvir edilerek göz önünde canlandırılmasında ve öyküleştirmesinde kullanılmaktadır.

Altan (2004: 12)'nin bir adamla kadının önce evlenmesini daha sonra ayrılmasını anlattığı hikayenin giriş bölümünden alınan bu paragrafta evlenme teklifinin nasıl bir ortamda yapıldığı öyküleştirmektedir. Burada *-(A/I)r* biçimbiriminin fiilcil ek olarak kullanıldığı fiiller okuyucunun zihninde kurgusal bir durumu veya ortamı tasvir etmekle birlikte ardı ardına gerçekleşen olayları ifade etmektedir.

(194)

Umurumda Değil...

Adam uzun bir seyahat dönüşü neşeye eve girdiğinde içeride birden tuhaf bir sessizlik **olur**, dostları gözlerini **kaçırır**, sevgilisi huzursuzca **kıpırdanır**, en yakın arkadaşı yanındaki bardağa **uzanır**. Sonra herkes **gider**. Sevgilisi “Sana bir şey söylemeliyim” **der**. Adam **sarılr** sevgilisine, “Gerek yok” **der**, “Hiçbir şey söyleme”. Kendilerine birer içki **koyarlar** ve adam, sanki olması gerekenden biraz daha neşeli ve coşkulu **konusur**: “Hadi evlenelim...” Kadın **şaşıır**: “Nasıl?” Adam: “Gidip evlenelim” Adam gerçekten evlenmek mi istiyordu yoksa o sessizliğin üstesinden gelmek için tutkulu ruhuna uygun bir coşku patlamasına mı kaptırmıştı kendini, yoksa duymak istemediği bir açıklamayı bir daha duymayacağı şekilde gömmek için büyük bir olaya mı sığınmaya çalışmıştı bilmiyoruz... (Altan, 2004: 12)

Altan (2004: 12)'nin hikaye anlatımında fiiller *-Iyor* ile çekimlendiğinde bağlam değişmektedir. *-Iyor*'lu fiillerde kurgusal durum tasviri ve ardışıklık ilişkisi kaybolmakta; yazarın birebir olaylara tanıklık ettiği izlenimini verilmektedir:

(195) Adam uzun bir seyahat dönüşü neşeyle eve girdiğinde içeride birden tuhaf bir sessizlik **oluyor**, dostları gözlerini **kaçırıyor**, sevgilisi huzursuzca **kıpırdanıyor**, en yakın arkadaşı yanındaki bardağa **uzanıyor**. Sonra herkes **gidiyor**.

Aynı fiillere *-DI* biçimbirimi eklendiğinde yine kurgusal durum tasviri kaybolmakla birlikte sanki birbirinden bağımsız geçmişte olan olaylar anlatılmaktadır:

(196) Adam uzun bir seyahat dönüşü neşeyle eve girdiğinde içeride birden tuhaf bir sessizlik **oldu**, dostları gözlerini **kaçırdı**, sevgilisi huzursuzca **kıpırdandı**, en yakın arkadaşı yanındaki bardağa **uzandı**. Sonra herkes **gitti**.

Akın (2007) “Uzay Gemisinden Nuh’un Gemisine” adlı anlatısında Nuh’un gemisinin Ağrı Dağı’nda bulunduğu dair iddiaları hikaye anlatımıyla aktarmaktadır. Akın (2007)’den alınan bu örnekte *-(A/I)r* biçimbirimi geçmişteki olayların öyküleştirmesi işlevinde kullanılmaktadır.

(197)

Uzay Gemisinden Nuh’un Gemisine

İnsanlık tarihinin en ilginç ve en kalabalık yolculuğunu yapan bu gemi, Nuh’un torununun torunu Hayk’ın soyundan geldiğini iddia eden Ermeniler için apayrı bir önem taşımaktadır. Ermeni tarihçi Hayfan’ın 1254 yılında, Ararat’ın yani Ağrı Dağı’nın karla kaplı doruğunda siyah bir nokta halinde gördüğünü söylediği geminin fotoğrafı, ilk kez 1959’da, Doğu Beyazıt’ın haritasını çıkarmak amacıyla Yüzbaşı İlhan Durupınar tarafından keşif uçağından **çekilir**... Nuh’un gemisi hakkında kutsal kitaplarda bilgiler yer alırken onunla başka bir yazılı kaynakta karşılaşan George Smith’tir. British Museum’da Nuh’un gemisinden bahseden tabletin devamını bulamayan George Smith 1872 yılında önce İstanbul’a **gelir**, oradan da Bağdat’a **geçer**. Yirmi bir yaşındaki genç bilim adamı, 1873 yılının bir ilkbahar gününde, Irak’ın Türkiye sınırında bulunan Niniva’da yaptığı araştırmanın sonucuna **ulaşır**. Ama destanın Londra’daki tabletlerini yanında getirip çalındığı yere bırakmak yerine, bulduklarını da yanına **alır** ve ülkesine geri **döner**...

(Akın, 2007: 10-11)

Akın (2007: 10-11) tarihsel olayların anlatımında tümcelerin fiillerinde *-DI* biçimbirimini kullanmak yerine *-(A/I)r*’ı tercih ederek tarihsel olaylar ile kendisi arasında bir mesafe koymaktadır.

Adeta taraf olmayı istemeyerek olayları okuyucunun gözü önünde canlandırmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle *-(A/I)r*'lı fiiller sayesinde tarihsel olay örgülerinin tasviri ardışıklık ilişkisi içinde yapılmaktadır. *-Iyor*'un fiilcil ek olarak kullanılması durumunda öncelikle tasvir anlatımı kaybolmakta; sanki olay örgüsü konuşma anıyla çakışarak metindeki zaman belirteçleriyle uyumsuz bir anlatım oluşturmaktadır.

Ali (2008)'nin köy hikayelerini anlattığı eserinden alınan aşağıdaki sözcüde yatılı okul açılışını yapmak üzere köye gelen bürokratlardan birinin köy halkına kooperatifçilik hakkında bir konferans vermeyi istemesi üzerine yaşananlar anlatılmaktadır.

(198)

Bir Konferans

Bu aralık, şehirden gelenlerin arasında bulunan bir “iktisatçı”, köylüye daha faydalı olmak isteğiyle kooperatifçilik alanındaki bilgilerini kullanmayı akıl etti. Maarif müdürüne ve köye beraber gelmiş olan nahiye müdürüne: “Tam fırsattır, şunlara kooperatifçilik hakkında bir konferans vereyim!” dedi. Kendisi, memleketi sadece bu nevi şirketlerin yükselteceğine inanmıştı. Böyle bir teklifi kabul etmemeye imkan yoktu. Herkes: “Pek güzel **olur**... Biz de **istifade ederiz!**” diye samimi fikrini beyan etti. (Ali, 2008: 76)

Yukarıdaki örnekte yazar hikayenin genelinde fiilcil ek olarak *-DI* biçimbirimini kullanmaktadır. Sadece bir tümcede *-(A/I)r*'ı tercih etmiştir. *-(A/I)r* biçimbirimi geçmişteki olayların anlatıldığı bağlamda o andaki bir niyeti ifade etmede kullanılmıştır. Başka bir ifadeyle *-(A/I)r* bu sözcüde geçmişte, yine geçmişteki geleceğe yönelik bir niyeti, isteği ya da temenniye ifade etmede kullanılmıştır. *-(A/I)r* yerine diğer tümcelerde olduğu gibi *-DI* kullanıldığında anlam tamamen değişerek; olmuş, bitmiş bir olgu hakkında yorum yapma, fikir açıklama anlamı oluşmaktadır: “*Pek güzel oldu... Biz de istifade ettik!*”

4.2.1.11. Masalarda $-(A/I)r$

Olay anlatımı bulunmayan kişi, zaman ve yer kavramlarının hayali olduğu kurgusal bir evrenin anlatıldığı masal anlatılarında $-(A/I)r$ biçimbirimi kullanılabilir.

(199)

Karagöz İle Hacivat: İbiş'le Domuz Avı

Karagöz ile Hacivat, yanlarına İbiş'i de alıp Uludağ'a domuz avına **çıkırlar**. Önceleri ellerde ok ve yay, kaşlar çatılmış, bakışlar keskin ormanda domuz ararken, sonraları yorgunlukla birlikte ok yaydan, kaş kaştan, bakışlar keskinlikten **siyırılır**. Sıkıntıyı azaltmak için Karagöz'ün anlatmaya başladığı av hikayeleri başına bela **olur**, çünkü anlattığının hep bir numara büyüünü İbiş'ten duymak, Karagöz'ün giderek daha çok sinirlenmesine neden **olur**. Karagöz, İbiş'i uçurumdan aşağı atmakla **tehdit eder**.

İbiş: "Tamam bey abi. Kızma bana. Ben de bundan sonra konuşursam iki olsun. Şimdi rahat rahat istediğini anlat."

Karagöz: "Bre İbiş, sussana artık. Bir daha sana av yok. Bu son."

Hacivat: "Merak etme Karagözüm. Sen kalbini serin tut. Hiçbir ava İbiş'i **götürmeyiz**."

Daha sonra Karagöz ile Hacivat ve İbiş domuz aramaya devam **ederler**, fakat ortalıkta hiç domuz yoktur...

(Yıldırım, <http://www.dersimiz.com/masal/info.asp?id=306&KARAGÖZ İLE HACİVAT: İBİŞ>) Son Erişim:01.06.2010

Ancak bu kurgusallık $-mIş$ biçimiyle de verilebilmektedir:

(200) "Karagöz ile Hacivat, yanlarına İbiş'i de alıp Uludağ'a domuz avına **çıkılmışlar**. Önceleri ellerde ok ve yay, kaşlar çatılmış, bakışlar keskin ormanda domuz ararken, sonraları yorgunlukla birlikte ok yaydan, kaş kaştan, bakışlar keskinlikten **siyırılmış**. Sıkıntıyı azaltmak için Karagöz'ün anlatmaya başladığı av hikayeleri başına bela **olmuş**, çünkü anlattığının hep bir numara büyüünü İbiş'ten duymak, Karagöz'ün giderek daha çok sinirlenmesine neden **olmuş**. Karagöz, İbiş'i uçurumdan aşağı atmakla **tehdit etmiş**..."

Dolayısıyla $-mIş$ 'ın bu işlevinden dolayı masalarda $-(A/I)r$ biçimbirimi zorunlu bir fiilcil ek değildir.

4.2.1.12. Film Tanıtımlarında *-(A/I)r*

Günlük yaşamda gerçek olayların anlatılmadığı film tanıtımlarında sözceleme öznesi belirsiz olup fiilcil ek olarak *-(A/I)r* biçimbirimi kullanılmaktadır.

(201)

Sevgilim Kim Olacak

Erkek arkadaşı tarafından terk edilen Erin'i bunalımdan kurtarmak isteyen annesi ona bir erkek arkadaş bulmak için gazeteye **ilan verir**. Başta bu duruma çok öfkelenen Erin, meraka kapılarak adaylarla görüşüp şansını denemeye **karar verir**.

(Hürriyet Gazetesi Pazar Eki 07.11.2010)

(202)

İşaretler

Pennsylvania, Bucks bölgesinde, rahip Graham Hess'in çiftliğindeki tahıl tarlasında 170 metre çapında bir daire **bulunur**. Daire, medyanın büyük ilgisini **çeker** ve bu dairenin arkasındaki gerçeği ortaya çıkarmak istenen Hess'in inancı **test edilir**. (Hürriyet Gazetesi Pazar Eki 07.11.2010)

Bu tür metinlerde de içerik itibariyle kurgusal bir evren anlatılmakla beraber bir takım olaylar yaratılmakta ve bu olaylar kayıt altına alınmaktadır. Bu yönüyle filmdeki olayların kayıt edilmesi açısından *-(A/I)r* gerçekleşen olayları anlatmakta diğer yönüyle de izleyiciler açısından zihinlerinde kurgusal bir şema canlandırarak geleceğe dönük bir anlatım sergilemektedir. Dolayısıyla film tanıtımlarında *-(A/I)r*'in aynı bağlamsal içerikte hem olmuş, bitmiş olayları anlatma hem de izleyici açısından olacak olayları anlatma işlevi bulunmaktadır.

Her durumda film özetlerinde izleyiciye bir kurgunun ürünü olan ve izlerse karşılaşacağı bir evren sunulduğu için "hikaye"si verilen bu kurgusal evreni *-(A/I)r* biçimi bir sahne halinde aktarmaya yaramaktadır. Onun için film özetlerinin *-Iyor* ile verilmesi zordur. Zira *-(A/I)r*'in taşıdığı bu çift işlevlilik ve kurgusallık bu durumda oluşmamaktadır:

(203) Pennsylvania, Bucks bölgesinde, rahip Graham Hess'in çiftliğindeki tahıl tarlasında 170 metre çapında bir daire **bulunuyor**. Daire, medyanın büyük ilgisini **çekiyor** ve bu dairenin arkasındaki gerçeği ortaya çıkarmak istenen Hess'in inancı **test ediliyor**.

4.2.2. *-(A/I)r* Biçimbiriminin Anlamsal Değerleri - İşlevleri

-(A/I)r biçimbirimi gerek incelediğimiz bu metin türlerinde gerekse de günlük konuşma dilinde kipsel açıdan şu anlamsal değerlerle - işlevlerle kullanılmaktadır:

4.2.2.1. Genelleştirme

Gerçeklik değeri kişiden kişiye değişmeyen genel doğruların ifade edilmesi fiilcil ek olarak *-(A/I)r* biçimbirimini gerektirmektedir. Bu kapsamda bilimsel gerçekler/olgular, özdeyişler, genel kabul gören değerler/gerçekler yer almaktadır. Ama her halükarda o an gerçekleşen, yaşanan, konuşucunun başından geçen, tekil ve somut bir “olay” anlatılmamakta; her zaman, vb. olabilen, olması muhtemel bir olguya ilişkin “genel” bir bilgi verilmekte; yani bir bakıma “durum” tasviri yapılmaktadır.

(204) İnsan **doğar**, **yaşar** ve **ölür**. (bilimsel gerçek)

(205) “İktisatta, “bir şey **değişir**, her şey **değişir**” kuralı vardır.”

(Ege CANSEN 21.11.2009 Hürriyet Gazetesi) (genel kabul gören değer)

(206) “Her arz kendi talebini **yaratır**.” (John Baptiste Say) (özdeyiş)

4.2.2.2. Tekrar

Tekrarlanan olayların/durumların ifade edilmesinde yine *-(A/I)r* kullanılmaktadır. *-(A/I)r* bu tür sözcelerde gerçekleşmesi olasılık dahilinde olan olayları/durumları anlatmaktadır:

(207) **Bilirim** kardeşimin huyunu, sabahları hep geç **kalkar**.

(tekrarlanan olay/durum)

(208) Yıllardır sigara **içerim**, bir kez bile öksürmedim.

(tekrarlanan olay/durum)

Yukarıdaki örneklerde fiiller *-Iyor*'lu olduğunda o anda gerçekliği olan, gözlemlenen olaylar/durumlar ifade edilmektedir:

(209) Hem erkenden tapuda işimizin olduğunu **biliyorsun** hem de geç **kalkıyorsun**. Nasıl yetişeceğiz bakalım (konuşma anındaki olaylar)

(210) A: Çikolata alır mısın?

B: Sigara **içiyorum**. Birazdan alsam. (konuşma anındaki olaylar)

4.2.2.3. Kural Koyma, Yasaklama

Gerçekleşmesi olası olan, kural koyma işlevi bulunan sözcelerde ve tümcelerde *-(A/I)r* biçimbiriminin kullanılması gerektirmektedir. Bu tür işlevi bulunan tümceler uyarılarda, kanun ve yönetmeliklerde bulunmaktadır:

(211) İçilmez, girilmez, park yapılmaz, ön kapıdan inilmez
(yasaklama bildiren uyarılar)

(212) Alışveriş merkezi sabah 9.00'da **açılır**, 24.00'da **kapanır**. (kural)

Kural koyma ve yasaklama işlevi taşıyan yasa ve yönetmelik örnekleri için 4.2.1.6. no'lu bölüme bakınız.

4.2.2.4. Teklifte Bulunma

Teklifler de ricalar gibi olup biteni (olmuşu) değil, gerçeklik açısından olabileceği anlatmaktadır. Bu yönüyle tekliflerde varsayımsal olarak olası eylemler ifade edilmekte ve *-(A/I)r* fiillere eklenmektedir:

(213) A: Çayı yeni demledim, çok taze, **içer misiniz?** (teklifte bulunma)

B: Tabi ki, neden olmasın!

(214) A: Bizimle akşam yemek **yer misin?** Çoktandır görüşemedik.

(teklifte bulunma)

B: Valla doğru söylüyorsun. Özledim ben de sizi. İş güç derken unuttuk birbirimizi. Hem yemek **yeriz** hem de iki tek **atarız**. Çok iyi olur.

Öte yandan “teklifte bulunmak” için $-(A/I)r$ ’lı soru yapısı zorunlu değildir. Tümce yapısıyla da “teklifte bulunma” yapılabilmektedir:

(215) Nakdinizi değerlendirebiliriz. Size bir mevduat hesabı **açarız**, şu anda faizler yükselişte. (teklifte bulunma)

-Iyor bu tür sözcelerde “teklifte bulunma” anlamını vermemekte; cevabı evet/hayır olan sorular oluşturmaktadır:

(216) Çayı yeni demledim, çok taze, **içiyor musun?** (evet/hayır sorusu)

(217) Bizimle akşam yemek **iyor musun?** (evet/hayır sorusu)

Ayrıca *-Iyor* biçimiyle konuşma anındaki olay anlatılmakta “teklifte bulunma” işlevi gerçekleştirilmemektedir:

(218) Nakdinizi değerlendirebiliriz. Size bir mevduat hesabı **açıyoruz**, şu anda faizler yükselişte. (konuşma anındaki olay)

4.2.2.5. Ricada Bulunma

Ricalarda $-(A/I)r$ zorunlu ve tek biçimbirim olarak karşımıza çıkmaktadır:

(219) İçerisi çok sıcak oldu, biraz serinleyelim, pencereyi **açar mısın?** (ricada bulunma)

(220) Defterini **verir misin?** Benimki evde kaldı. (ricada bulunma)

Ricalarda her durumda “olmamış” ama “olabilir” (olası) ya da istenen olaylar $-(A/I)r$ ile ifade edilmektedir. Öte yandan *-Iyor* o anda var olan bir eyleme gönderim yapmakta ve *fiil* eki olarak kullanıldığında “ricada bulunma” değil; cevabı “evet” ya da “hayır” olan sorular sormaktadır:

(221) İçerisi çok sıcak oldu, biraz serinleyelim, pencereyi **açıyor musun?** (evet/hayır sorusu)

(222) Defterini **veriyor musun?** Benimki evde kaldı. (evet/hayır sorusu)

4.2.2.6. Niyet İfade Etme

Niyet ifade etmede de $-(A/I)r$ kullanılabilir. Niyet ifade etmede de $-(A/I)r$ kullanılabilir.

(223) A: Öfff!!! Yine markete yalnız mı gideceğim.

B: Ben de **gelirim** seninle, beraber **yaparız** alışverişi, merak etme sen.

(224) Bugün yoruldun dinlen biraz, balkonu ben **yıkarım**.

Ancak “niyet ifade etme” işlevinde bazı durumlarda $-(A/I)r$ yerine *-Iyor* biçimbirimi kullanılabilirken, bazı durumlarda *-Iyor* tümcenin anlamına uymamakta, dil dışı bir kullanım oluşmaktadır:

(225)

A: Öfff!!! Yine markete yalnız mı gideceğim.

B: Ben de **geliyorum** seninle, beraber ***yapıyoruz** alışverişi, merak etme sen.

Bazı örneklerde ise *-Iyor* kullanıldığında “niyet ifade etme” anlamı kaybolmakta sadece konuşma anındaki olay anlatılmaktadır:

(226) Bugün yoruldun dinlen biraz, balkonu ben **yıkıyorum**.

(konuşma anındaki olay)

Öte yandan aşağıdaki örnekte ise hem $-(A/I)r$ hem de *-Iyor* “teklifte bulunma” anlamını vermektedir:

(227) Allah’ın emri Peygamberin kavliyle kızınızı oğlumuza **isteriz**.

(teklifte bulunma)

(228) Allah’ın emri Peygamberin kavliyle kızınızı oğlumuza **istiyoruz**.

(teklifte bulunma)

4.2.2.7. Tahmin ve Olasılık Belirtme

Tahmin ve olasılık ifade etmek için *-(A/I)r* biçimbirimi kullanılmaktadır. Bu tür kullanımlarda gerçekleşmesi olası durumlar anlatılmaktadır.

(229) A: Hafta sonu ne yapıyorsunuz?

B: Bilmem, Foça'ya, annelere **gideriz** herhalde.

(230) Bu ev 125 bin TL'den fazla **etmez**. Emlakçılar fazla söylerse sakın inanmayın.

(231) Ahmet çok iyi kalplidir, söyle derdini, sana yardım **eder**.

Tahmin ve olasılık anlatan bu örneklerden (229)'da *-Iyor*'lu kullanım da aynı anlamı vermektedir:

(232)

A: Hafta sonu ne yapıyorsunuz?

B: Bilmem, Foça'ya, annelere **gidiyoruz** herhalde.

Ancak tamamen varsayımsal bir olasılığın anlatıldığı (230)' da ise *-Iyor* anlamı değiştirmekte; tümcenin anlamsal ulamı "tahmin" den "gerçek bir durum tespiti"ne dönüştürmektedir:

(233) Bu ev 125 bin TL'den fazla **etmiyor**. Emlakçılar fazla söylerse sakın inanmayın.

Yine varsayımsal bir olasılığın ifade edildiği (231)'de *-Iyor*, *-(A/I)r* yerine kullanıldığında hem dilbilgisel hem de anlamsal açıdan bozuk bir sözce oluşmaktadır:

(234) *Ahmet çok iyi kalplidir, söyle derdini, sana yardım **ediyor**.

4.2.2.8. Koşul, Varsayımda Bulunma

Bir diğer kipsel kullanım olan gerçekleşmesi bir şarta bağlı koşul tümceleri ile varsayım anlatan sözceler *-(A/I)r* biçimbirimini fiilcil ek olarak gerektirmektedir:

- (235) Döviz pahalı hale getirme politikası izlenirse, ekonomide cari açığı azaltan yapısal dönüşüm **sağlanır**. (koşul)
- (236) “Döviz fiyatının yüksek olması, yerli katma değeri **arttırır**.”(varsayım)
(Ege CANSEN 21.11.2009 Hürriyet Gazetesi)
- (237) “Toplumlarda ekonomik çözümler ve de sosyal adalet kavramında depremler derinleştikçe şans oyunlarına ilgi **tırmanır**.” (varsayım)
(Güneri CİVAOĞLU 21.11.2009 Milliyet Gazetesi)

Bu tür tümcelerde *-Iyor* biçimi koşul ve varsayım anlamlarını vermemekte; adeta gerçek bir olay anlatımını yapmaktadır:

- (238) Döviz pahalı hale getirme politikası izlenirse, ekonomide cari açığı azaltan yapısal dönüşüm **sağlanıyor**.
- (239) Döviz fiyatının yüksek olması, yerli katma değeri **arttırıyor**.
- (240) Toplumlarda ekonomik çözümler ve de sosyal adalet kavramında depremler derinleştikçe şans oyunlarına ilgi **tırmanıyor**.

4.2.2.9. Yetenek, Nitelik, Özellik vb. Durumlar

Herhangi bir yeteneğin, niteliğin, özelliğin vb. ifade edilmesinde *-(A/I)r* kullanılabilir. Bu kullanımlarda *-(A/I)r* gerçekleşmesi olası, varsayımsal bir durumu anlatmaktadır.

- (241) Onur’un parmakları ince ve uzun; iyi piyano **çalar**. Bence bu çocuk bir kursa gitmeli. (varsayımsal özellik, durum)
- (242) Dakikalardır bahçedeki çiçeklere ilgiyle bakıyorsun. Sen bu ilgiyle güzel çiçek **yetiştirirsin**. (varsayımsal özellik)

Bu tümcelerın fiillerine *-Iyor* eklendiğinde gerçekleşen, var olan bir durum/özelliğ anlatılmaktadır:

- (243) Büyük gösteriye az kaldığından Onur çok çalışıyor, sürekli keman **çalıyor**. (gerçek özellik, durum)
- (244) Ne güzel çiçekler **yetiştiriyorsun** böyle. Evin bahçesi cennet gibi. (gerçek özellik, konuşma anındaki durum)

4.2.2.10. Sözedimler

Edim fiillerinin kullanıldığı sözcelerin bir kısmında hem *-(A/I)r* hem de *-Iyor* biçimi kullanılabilirken, bazıları sadece *-(A/I)r* gerektirmektedir. *-(A/I)r*'ın edim fiilleriyle olan kullanımlarında kibarlık, geriye çekilme, mesafe koyma anlamları bulunmaktadır.

- (245) A: Her şey için çok **teşekkür ederim/ediyorum**. Sayenizde çok güzel bir tatil geçirdik.
B: Ne demek efendim, görevimiz, her zaman **bekleriz/bekliyoruz**.
- (246) **Rica ederim/rica ediyorum** konuyu daha fazla uzatma!
- (247) Akşamki sözlerim galiba kalbini kırdı. Çok **özür dilerim/özür diliyorum**. Amacım seni üzmem değildi.
- (248) Yemeklerden sonra çay yerine kahveyi **tercih ederim/tercih ediyorum**.
- (249) **Affedersiniz/*affediyorsunuz** Efeler Mahallesi'ne nasıl gidebilirim?
- (250) Gereğinin yapılmasını **arz ederim/*arz ediyorum**. (dilekçeler)

4.2.2.11. Sonuç

Zaman düzleminde olduğu gibi metin türleri ve anlamsal değerler düzlemlerinde de *-(A/I)r* çok geniş bir kullanım yelpazesine sahiptir. *-(A/I)r*'ın çok farklı metin türlerinde çok çeşitli anlamsal değerlerle kullanılması; *-(A/I)r* biçimbiriminin anlamsal değerlerinin bağlama göre değiştiğini, onun zaman düzleminde olduğu gibi anlamlar düzleminde de değerlerini bağlamın belirlediğini göstermektedir.

Başka bir deyişle $-(A/I)r$ 'ın anlam açısından da istikrarsızlık, belirsizlik gösterdiği belirli bir anlamsal değer eki olmadığı ve “isteme kipi” ya da “bilgi kipliği” tanımlarına sığmadığı anlamına gelmektedir. Bu durumda beliren temel sorun şudur: Tüm bu farklı anlamsal değerler tek bir ana değere bağlanarak $-(A/I)r$ 'ın kipsel değeri açıklanabilir mi? Ya da belirli bir anlamsal değer eki olmamasından $-(A/I)r$ 'ın bir kip eki olmadığı sonucu çıkarılabilir mi? Öte yandan; $-(A/I)r$ 'ın konuşucunun başından geçen (yaşanan olay) anlatımında kullanılmaması ortak bir özellik olarak görülmektedir. Tüm farklı kullanımlar için bu özellik (yaşanan bir olay anlatmama) temel alınarak bir kipsel değer belirlenebilir mi?

4.3. $-(A/I)r$ ve Görünüş

Zaman ve kip düzlemlerinde çeşitlilik ve belirsizlik niteliği taşıyan $-(A/I)r$ görünüş düzleminde nasıl bir görünüm sunmaktadır?

4.3.1. $-(A/I)r$ ve Bitmişlik Görünüşü (Perfective Aspect)

$-(A/I)r$ biçimbiriminin tüm kullanımlarında “görünüş” bakımından beliren özellik sözcenin bitmişlik belirtmemesidir. Gerçekten de şimdiye kadar verdiğimiz fiilleri $-(A/I)r$ 'la çekimlenmiş sözcelerin hiçbirisinde bitmiş, sonlanmış, son noktası ile tasavvur edilen bir “olay” ifade edilmemektedir (diğer bölümlerde kullanılan örneklere bakınız).

Bu nedenle de $-(A/I)r$ 'la ifade edilen sözceler “artık...mıyor” ya da “...mayı bitirdi” ile eşanlamlı değildir. Örneğin, “yemekleri pişiririm, sonra masaya otururuz” gibi bir sözce, “artık pişirmiyorum, masaya oturmuyoruz ” ile tamamlanamaz. Aynı şekilde, “teşekkür ederim”, “artık teşekkür etmiyorum”a denk değildir. Oysa Türkçede bitmişliği belirten $-DI$ dan sonrası “artık...mıyor” ile tamamlanabilir. Örneğin “yemekleri pişirdim”, “artık pişirmiyorum” ya da “pişirmeyi bitirdim” demektir. Benzer şekilde “koştu”, “artık koşmuyor” anlamındadır.

Bitmişliği belirtmeme $-(A/I)r$ 'ın tüm farklı zamanlarda, metinlerde ve anlamlardaki kullanımlarında beliren ortak, değişmeyen özelliğidir. Bu yönüyle $-(A/I)r$, *-Iyor* ile aynı, ortak bir özellik taşımaktadır. Çünkü “*yemek pişiriyorum*” da “*pişirmeyi bitirdim*” demek değildir ve bu yüzden *-Iyor* da bitmişlik belirtmez.

4.3.2. $-(A/I)r$ ve Bitmemişlik Görünüşü (Imperfective Aspect)

-Iyor gibi $-(A/I)r$ 'la ifade edilen bir “olay”ın, “durum”un “*artık...-mıyor*” ya da “*...-mayı bitirdi*” ile tamamlanamaması onun *-Iyor* gibi “*hala...-ıyor*” ile açılacağı anlamına gelmez. Başka bir deyişle $-(A/I)r$ 'ın *-Iyor*'la ortak özellik olarak bitmişliği belirtmemesi, onun yine *-Iyor* gibi “sürme” belirttiğini de göstermez. Konuşma anında süren (“sürmekte olan”), yani son noktaya ulaşmamış bir “olay” Türkçede *-Iyor* biçimbirimiyle ifade edilmektedir.

(251) Lütfen yüksek sesle konuşmayın, bebek **uyuyor**.

(252) Ders **çalışıyorum**, dışarı çıkamam.

Ve bu sözcelerdeki sürme görünüşü “*hala...-ıyor*” (“*hala uyuyor*”; “*hala ders çalışıyorum*”) ile açılabilir. Oysa fiilleri $-(A/I)r$ 'lı sözcelerin hiçbirinde “olay” “*hala... -yor*”a denk değildir. Dolayısıyla *-Iyor*'un tersine, $-(A/I)r$ biçimbirimi “sürme görünüşü”nü (progressive aspect) belirtmemektedir. Bilindiği gibi genel olarak dilbilim çalışmalarında “sürme görünüşü” “bitmemişlik görünüşü”nün bir alt değeri olarak kabul edilmektedir (Comrie, 1981: 25, Göksel ve Kerslake, 2005: 332).

Buna karşılık, $-(A/I)r$ bitmemişliğin alt değerlerinden sayılan ve genellikle “alışkanlık görünüşü” (habitual aspect) olarak kabul edilen (Kornfilt,1997:356) kullanımlara sahiptir. Örneğin aşağıdaki iki sözcede geleneksel anlamıyla alışkanlık söz konusudur.

(253) Ara sınavlar başlayınca sabahları erken **kalkar**, ders **çalışırım**.

(254) Fırsat buldukça balık avına **çıkırım**.

Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi $-(A/I)r$ 'ın birçok kullanımında “alışkanlık görünüşü”nü ifade ettiğini söylemek çok güçtür. Örneğin aşağıdaki sözcelerde “alışkanlık” yoktur. Demek ki “alışkanlık” kavramı $-(A/I)r$ 'ın görünüş değerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Öte yandan $-(A/I)r$ bilinen tanımıyla “alışkanlık” olarak nitelenemeyecek, yineleme¹⁹ ifade eden sözcelerde de kullanılmaktadır:

(255) Karadeniz Bölgesinde sık sık yağmur **yağar**.

(256) Dünya güneşin etrafında **döner**.

(257) Ali her Cumartesi bize **gelir**.

Nihayet, sadece durum belirten sözcelerde $-(A/I)r$ ne alışkanlık ne de yineleme belirtmektedir.

(258) Dört kere dört on altı **eder**. (durum)

(259) İzmir'de ailemle aynı evde **yaşarız**. (durum)

4.3.3. Sonuç

$-(A/I)r$ görünüş açısından da değişkendir ve tek bir görünüş değeri ile tanımlanamamaktadır. Söylenebilecek olan $-(A/I)r$ 'ın tüm kullanımlarında ortak olan, değişmeyen şey bitmişliğin olmadığı ve $-(A/I)r$ 'ın görünüş bakımından değerinin ne olduğunun bir sorun olarak ortada durduğudur

¹⁹ Comrie(1981: 27-28) “yinelemenin (iterativity) tek başına alışkanlığın oluşması için yeterli olmadığını, alışkanlık için yinelemeyle beraber tam olarak karakteristik bir özelliğin oluşması” gerektiğini belirtmektedir. Comrie(1981: 27)'ye göre “yineleme tek başına alışkanlık için yeterli bir özellik olsaydı üst üste öksürmek alışkanlık davranışı” olacaktı.

V. BÖLÜM

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİM KİTAPLARINDAKİ -(A/I)r BİÇİMBİRİMİ ÖĞRETİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

-(A/I)r biçimbiriminin hem geleneksel dilbilgisinde hem de dilbilimsel çalışmalarda betimlenmesindeki kuramsal sorunları önceki bölümlerde tespit ettik. Bu bölümde ise Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesini amaçlayan ders kitaplarında -(A/I)r biçimbiriminin hangi ulamda/larda öğretildiği tespit edilecek ve bu öğretim malzemelerindeki yöntemsel sorunlar ve eksiklikler belirlenecektir. Bu amaçla, Turkofoni (1999), Turkuaz Türkçe Yolu Cümleler (2001), Turkuaz Türkçe Konuşalım (2001), Hitit 1 (2002) ve Adım Adım Türkçe Dilbilgisi (2005) kitap serilerinde -(A/I)r'ın öğretildiği bölümler²⁰ incelenmiştir.

5.1 Turkofoni Serisi (1999)

Turkofoni serisinde -(A/I)r biçimbirimi “geniş zaman” başlığı altında “orta 1” seviyesinde öğretilmektedir. -(A/I)r “geniş zaman” olarak öğretilmeden önce “temel 1” seviyesinde “şimdiki zaman -Iyor” ve “belirli geçmiş zaman -DI”, “temel 2” seviyesinde “gelecek zaman -AcAk” öğretilmektedir.

-(A/I)r biçimbiriminin öğretildiği ünite, fiilleri bu biçimle çekimlenen bir diyalog (1999; 36) ve bir okuma parçası ile (1999: 38) başlamaktadır. Her iki metnin de dinleme kaydı bulunmaktadır. Öğrenciler dinleme ve okuma faaliyetlerini yaptıktan sonra metinlerde geçen yeni sözcükleri kullanmayı gerektiren sözcük alıştırmaları yapmaktadırlar. Daha sonra -(A/I)r biçimbiriminin farklı eşbiçimleriyle (-r, ır, -ur, -ür) olumlu, olumsuz ve soru fiil çekimleri verilmektedir.

Fiil çekiminin ardından -(A/I)r'a yüklenen “geniş zaman” özellikleri;

- “Genelde yaptığımız şeyler için kullanılır
- İstemek anlatır
- Gelecek zaman ifade eder

²⁰ Bu kitaplardaki -(A/I)r'ın öğretildiği konu anlatımlarını görmek için ekler bölümüne bakınız.

- Genel duyguları anlatır (“seni severim” değil “seni seviyorum”)
- Rica fonksiyonu vardır
- -a bilmek, -e bilmek yerine kullanılır (bazen) (1999: 38)” olarak verilmektedir.

$-(A/I)r'$ a atfedilip sıralanan bu özellikleri örnekleyen, açıklayan okuma parçası, konuşma, dinleme alıştırmaları, grup çalışması vb. faaliyetler bulunmadığı için bu özelliklerle aslında tam olarak ne anlatılmak istendiği belirsizdir. Bu yüzden bu özelliklerin gerçekten $-(A/I)r'$ a ait olup olmadıkları, hangi bağlamlarda yer aldığı anlaşılabilir değildir.

Geleneksel dilbilgisine uygun olarak Turkofoni (1999) ders kitabında, $-(A/I)r$ biçim birimini sadece “geniş zaman” olarak öğretilmektedir. Bu biçim birimin yoğunlukla kullanıldığı metin türleri ve dil konuşucularının $-(A/I)r'$ ı hangi anlamsal değerlerle kullandığı göz önüne alınmamaktadır. Bu yüzden Türkçenin gerçek kullanımından uzaklaşarak bağlam dışı, yapay örnekler verilmektedir. Öte yandan verilen örnek tümceler bağlam dışı, yapay, birbirinden izole edilmiş bir sunumla verilmektedir.

Öğrencilere $-(A/I)r$ biçim birimini pekiştirmeleri için bağlam dışı, sadece birtakım yapısal kuralların uygulanmasını gerektiren ve bilgi boşluğu içermeyen mekanik alıştırmalar verilmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin kendi yaşantılarını kullanarak yeni ve özgün tümceler üretmesi olanaklı değildir. Ayrıca gerek $-(A/I)r'$ ın yapısal olarak sunulduğu konu anlatımında gerekse de alıştırmaları içeriklerinde diğer biçim birimlerle hiçbir karşılaştırma verilmeyerek, izole bir içerik oluşturulmuştur.

5.2. Turkuaz Türkçe Yolu Cümleler (2001)

Genel olarak farklı Türkçe cümle yapılarının öğretilmesini amaçlayan Turkuaz Türkçe Yolu Cümleler (2001)'de de $-(A/I)r$ “geniş zaman” olarak verilmektedir.

-(A/I)r biçimbirimi zaman ve yer belirteçlerinin de yer aldığı bir tabloda “*gitmek, olmak, kalmak ve durmak*” fiilleriyle çekimlenmekte (2001: 14) ve öğrencilerden sadece bu sözcükleri kullanarak tümce üretmeleri beklenmektedir. Alıştırma öğrencilerin kendilerinden sadece iki tümce üretmelerini gerektirmektedir.

Buradaki öğretim yöntemi iletişimsel olmaktan çok uzakta olup çok sınırlı bağlam dışı tümceler ile işlevi tamamen yok sayan mekanik bir yaklaşımla öğretim yapılmaktadır. Bu yüzden öğrencilerin kişisel üretkenliklerini gösterebilecekleri bir fırsatı yoktur.

5.3. Turkuaz Türkçe Konuşalım 2 (2001)

-(A/I)r biçimbiriminin yine “orta seviyede” “geniş zaman” olarak sunulduğu bu ders kitabında konuşma öğretimi amaçlanmaktadır. -(A/I)r’in öğretildiği ünite (2001: 6) ses kaydı bulunan bir diyalogla başlamakta ve ardından diyalogda geçen sözcüklerin İngilizce karşılıkları verilmektedir.

-(A/I)r’in diğer eşbiçimleriyle olumlu, olumsuz ve soru yapılarında fiil çekimleri tablo halinde İngilizce karşılıklarıyla verildikten sonra, öğrencilerin yönlendirilmiş, sınırlı sözcüklerle (bu sözcüklerin dışına çıkılamamaktadır) diyaloglar yapmaları beklenmektedir.

Bu ders kitabında da gerçek dil kullanımı bulunmamakta, İngilizce karşılıklarıyla verilen diyalog örnekleri yapay, bağlam dışı tümcelerden oluşmaktadır. Öğrencilerin dil üretimi yine yapay örneklerin yer aldığı diyaloglarla sınırlandırılmaktadır. Öte yandan -(A/I)r’in diğer biçimbirimlerden farkı ortaya konmamakta, bu biçimbirim yine izole bir şekilde öğreilmeye çalışılmaktadır.

5.4. Hitit 1 (2002)

$-(A/I)r$ biçimbirimi “Hitit” serisinin ilk ders kitabında başlangıç seviyesinde “geniş zaman” ulamıyla öğretilmektedir. Konuların sıralanışı açısından $-(A/I)r$ ’dan önce şimdiki zaman, emir/istek kipi, geçmiş zaman ve gelecek zaman öğretilmektedir. Ancak $-(A/I)r$ ’ın sunumu sırasında bu öğretilen dilbilgisel zamanlar ile herhangi bir karşıtısal ilişki kurulmamaktadır.

$-(A/I)r$ ’ın “geniş zaman eki” olarak öğretildiği ünite, geçmişte gerçekleşen bir olayın öyküleştirilerek anlatıldığı, bu biçimin fiil eki olarak kullanıldığı bir okuma parçasıyla başlamaktadır. Ancak ünitenin ilerleyen kısımlarında $-(A/I)r$ ’ın bu öyküleştirme işlevinde kullanılmasına hiç değinilmemektedir. Okuma parçasının hemen ardından $-(A/I)r$ ’lı fiil çekimleri ve $-(A/I)r$ ’ın biçimsel özellikleri şemalar halinde verilmektedir. Öğrencilerin burada verilen bilgileri pekiştirmeleri için sadece ünlü-ünsüz uyumu ile hece sayısını dikkate alıp fiil boşluklarını doldurdukları mekanik tümce alıştırmaları yer almaktadır.

“Hitit 1 (2002)” ders kitabında da $-(A/I)r$ biçimbirimi bağlam dışı, yapay ve izole tümce yapıları ve bilgi boşluğu içermeyen alıştırmalar ile öğretilmeye çalışılmaktadır. Ancak konuşma dilinin iletişimsel kullanımlarını yansıtmayan bu tür bir yaklaşım ile dil öğretiminde ne derece başarılı olunabilir?

5.5. Adım Adım Türkçe Dilbilgisi 1 (2005)

Bu ders kitabında $-(A/I)r$ biçimbirimi “giriş”, “fiil çekimleri” ve “alıştırmalar” olmak üzere üç alt bölümde öğrencilere öğretilmektedir. “Giriş bölümü”nde ilk önce $-(A/I)r$, $(-r)$ biçiminde gösterilip “geniş zaman” ulamında öğretilmekte ve “geniş zaman, işin başlayıp devam ettiğini ve devam edeceğini gösterir. Geniş zaman; geçmiş, gelecek ve şimdiki zamanı içine alan bir zamandır. Bu zamanda hiçbir sınırlama ve kesinlik yoktur.” (2005: 107) şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu tanım giriş bölümünün hemen başında verilmekte ve tanımdan sonra fiilleri $-(A/I)r$ ile çekimlenmiş, günlük yaşam faaliyetlerini anlatan bir paragraf yer almaktadır.

Bu paragraftan hemen sonra $-(A/I)r$ 'ın diğereşbiçimbirimleri “ $-r$, $-ar$, $-er$, $-ir$, $-ir$, $-ur$, $-ür$ ” olarak gösterilmekte ve fiilin son sesinin ünlü/ünsüz ile bitmesine bağlı olarak çekim kuralları verilmektedir (2005: 107-108).

İkinci alt bölüm olan “fiil çekimleri”nde $-(A/I)r$ 'ın *olumlu*, olumsuz ve soru biçimleri fiiller üzerinde tablolar ve örnek tümceler eşliğinde gösterilmektedir. Üçüncü bölüm “alıştırmalar”da; karışık verilen sözcüklerden tümce oluşturma, olumsuz fiil çekimi yapma, “geniş zaman”da verilen soruları cevaplama, “gelecek zaman”da verilen tümceleri “geniş zaman”a çevirme, öğrencilerin kişisel yaşamıyla ilgili soruları cevaplama, cevapları verilen soruları yapma, tümce eşleştirme, paragraf tamamlama ve verilen fiillerle fiil çekimi yapma alıştırmalarına yer verilmektedir (2005: 110-113).

“Adım Adım Türkçe Dilbilgisi” (2005) ders kitabında da $-(A/I)r$ biçimbirimine yanlış anlamsal değerler (“geniş zaman” tanımında verildiği gibi) yüklenmektedir. $-(A/I)r$ 'a sadece şekilsel özellikleri açısından bakılmakta ve bağlam dışı ele alınmaktadır. Konun pekiştirilmesi için önerilen alıştırmalar sözcük sıralama, tümce dönüştürme, tümce eşleştirme ve tamamlama gibi sadece mekanik özellikleri kapsamaktadır. Hedef kitle öğrencilerini sınırlandırıcı ve yönlendirici olan bu tür alıştırmalar hiçbir şekilde yeni ve özgün dil üretimine fırsat vermemektedir.

5.6. Sonuç

Yabancı dil olarak Türkçe öğretmeyi hedefleyen bu ders kitaplarında $-(A/I)r$ biçimbiriminin öğretime ilişkin varılan sonuçlar şunlardır:

Eksik, yanıltıcı bir betimlemeyle “geniş zaman” olarak öğretmeye çalışmaktadır. $-(A/I)r$ 'ın sunulduğu bu öğretim malzemelerinde $-(A/I)r$ 'ın kullanım özelliklerini tam olarak yansıtmayan eksik dilbilgisel bilgiler ile gerçek iletişimsel kullanımları yansıtmayan, bağlam dışı, yapay örnekler kullanılmaktadır. Burada anılan kitapların hiçbirinde $-(A/I)r$ biçimbiriminin bu çalışma kapsamında farklı metin türleri ve bağlamlar dikkate alınarak belirlenen anlamsal değerleri içermemektedir.

Konunun pekiştirilmesi için öğrencilerin yapması gereken alıştırmalar ve ödevler de yine bağlam dışı ve yapay tümcelerden oluştuğu gibi bilgi boşluğu içermeyen; dolayısıyla, bağımsız dil üretimini engelleyen, sınırlayıcı ve yönlendiricidir.

Sonuç olarak, hedef kitle öğrencilerinin bağlam dışı bu yapay tümce örnekleri ve mekanik alıştırmalarla $-(A/I)r'$ 'ın gerçek işlevlerini öğrenmeleri ve Türkçeyi yabancı dil olarak kullandıkları iletişim ortamlarında bu biçimbirimi doğal dil özelliklerine uygun biçimde kullanmaları çok güçtür.

VI. BÖLÜM

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

$-(A/I)r$ 'a ilişkin yaygın düşüncelere, daha önce yapılan açıklamalara, önerilen yorumlara (“geniş zaman kipi” eki olması, “alışkanlık görünüşü” belirtmesi “bilgi kipi” ya da “isteme kipi” eki olması) ve dil öğretimindeki sunuluşuna bakıldığında ilk bakışta bu biçimbirime ilişkin her şeyin çözülmüş olduğu; işlevinin ne olduğunun belirlendiği, pek bir sorun kalmadığı izlenimi edinilse de, burada yapılan ayrıntılı çalışma gerçekte bu biçime ilişkin birçok olgunun gözden kaçırıldığını, betimlemenin eksik kaldığını, açıklanması gereken bir çok kuramsal sorunun ortada durduğunu göstermektedir. Her şeyden önce, bu ekin işlevine ilişkin önerilerin hiçbiri $-(A/I)r$ 'ın çok çeşitli kullanımlarını kapsamamakta ve $-(A/I)r$ 'a ilişkin temel kuramsal soruna, “ $-(A/I)r$ Türkçede ne ekidir?” sorusuna doyurucu bir yanıt verememektedir. Bu temel soruna buradaki çalışmada belirlenen aşağıdaki kuramsal sorunlar da eklenmektedir:

1. Neden $-(A/I)r$ geçmiş zaman değerine sahip sözcelerde anlatıların ve anlatısal metinlerin ya da anlatı niteliğinde sunulan tarihteki olayların anlatılmasında tercih edilen, hatta kimi zaman zorunlu biçimbirim iken, yakın geçmişteki ya da konuşucunun başından geçen, yaşadığı olguların ifade edilmesinde kullanılmamaktadır?
2. Neden $-(A/I)r$ şimdiki zaman değerine sahip sözcelerde sadece edim fiilleriyle kullanılabilmekte ama diğer fiillerle kullanılmamaktadır?
3. Gelecek zaman anlatımında “varsayım” ve “olasılık” söz konusu olduğunda $-AcAk$ yerine neden $-(A/I)r$ kullanılmaktadır?

4. “Geniş zaman”a her zaman, çoğu zaman, kimi zaman, sık sık, kalıcı (sürekli) nitelik, durum gibi oldukça farklı zamansal gerçeklikleri olan olgular girmektedir. Peki onları ortak kılan husus nedir; bir zamanla sınırlı olmamaları mı yoksa tümünü kapsayabilmeleri mi?
5. $-(A/I)r$ 'in belli bir zamanı göstermemesi “zamansız bir ek” olduğu, zamanla hiçbir ilişkisi olmadığı anlamına mı gelmektedir ?
6. Zamanla hiçbir ilgisi yoksa $-(A/I)r$ 'in farklı bağlamsal içeriklerde geçmiş zaman eki $-DI$, şimdiki zaman eki $-Iyor$ ve gelecek zaman eki $-AcAk$ yerine fiilcil ek olarak kullanılabilmesinin nedeni nedir?
7. $-(A/I)r$ biçimbiriminin farklı kullanımlarından dolayı üstlendiği çeşitli anlamsal değerler tek bir kipsel değer (yaşanan bir olay anlatmama gibi) altında toplanabilir mi? $-(A/I)r$ 'in “yaşanan olay” anlatmaması kipsel değerini açıklamak için bir ipucu oluşturabilir mi?
8. Kimilerinin kipsel, kimlerinin görünüşsel bir kavram olarak değerlendirdikleri “alışkanlık” gerçekte hangi ulamı ifade edebilir?
9. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi süreçlerinde $-(A/I)r$ biçimbirimini hedef kitleye öğretirken iletişimi ön plana alan ders malzemelerini hazırlamak için hangi bağlamsal içerikler kullanılmalıdır?
10. Yine $-(A/I)r$ 'in yabancılara öğretilmesinde biçimsel özellikleri mi yoksa anlamsal değerleri mi öne alınmalı? Biçimsel özellikleri öğretilirken tüme varım yöntemi mi, tümünden gelim yöntemi mi kullanılmalı?
11. $-(A/I)r$ biçimbirimi bağımsız bir dilbilgisi konusu olarak mı yoksa bir edimsel davranışın (Türkçede “rica etme”, “teklifte bulunma”, “niyet ifade etme”, “genelleştirme yapma”, “kural koyma”, “olasılık ifade etme”, “varsayımda bulunma”, vb.) öğretilmesinde mi aktarılmalıdır?

-(A/I) r biçimbiriminin etkili bir şekilde öğretimine olanak tanıyacak bir yöntem oluşturulabilmesi için önce tam olarak ne eki olduğunun, işlev(ler)inin belirlenmesi, bunun için de burada tespit edilen sorunlar temel alınarak kuramsal bir çerçevede ele alınıp yorumlanması gerekli görünmektedir. -(A/I) r 'ın yabancılara öğretilmesinde kullanılan yöntem, stratejiler ve öğretim malzemelerinin de bu yorumlamanın sağlayacağı veriler doğrultusunda hazırlandığında bu biçimbirimin kullanım özelliklerinin yabancılara daha kolay ve etkili bir şekilde öğretileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

A-GÖNDERMELER

Acarlar, K. (1968). Türkçede Geniş Zaman (Muzari). **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**. Sayı: 203 (Ağustos 1968)

Açıksöz, E. (Ed.) (2002). **Hitit Yabancılar İçin Türkçe 1**. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi

Aksan, D. Atabay, Kutluk, N. Özel, S. (1983). **Sözcük Türleri**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Akerson-Erkman, F. (2000). **Dile Genel Bir Bakış, Türkçe Örneklerle**. İstanbul: Multilingual Yayınları

Akerson-Erkman, F. ve Ozil, Ş. (1998). **Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler**, İstanbul: Simurg Yayınevi

Banguoğlu, T. (2007). **Türkçenin Grameri**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Bazin, L. (1987). **Introduction à l'Etude Pratique de la Langue Turque**, Paris: A. Maisonneuve Yayınları

Comrie, B. (1981). **An Introduction to The Study of Verbal Aspect and Related Problems**. New York: Cambridge University Pres

Çetin, M. (1999). **Turkofoni. Türkçe Öğren 2**. İstanbul: Turkofoni

Çetin, M. (2001). **Turkuaz Türkçe Konuşalım 2**. İstanbul: Dil Evi Yayınları.

Çetin, M. (2001). **Turkuaz Türkçe Yolu Cümleler**. İstanbul: Dil Evi Yayınları.

Ediskun, H.(2003). **Türk Dilbilgisi**. İstanbul: Remzi Kitabevi

Eker, S. (2005). **Çağdaş Türk Dili**. Ankara: Grafiker Yayınları

Gabain Von, A. Çeviren: Akalın, M. (2000). **Eski Türkçenin Grameri**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Gencan, T. N. (2001). **Dilbilgisi**. Ankara: Ayraç Yayınevi

Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). Turkish: **A Comprehensive Grammar**. London ve New York: Routledge

Gülsevin, G. (1997). **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Korkmaz, Z. (2003). **Türkiye Türkçesi Grameri**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Nilsson, B. (1991). "Turkish Semantics Revisited". Boeschoten, H. Verhoeven, L. (Ed.). **Turkish Linguistics Today**. Tilburg: Brill Yayınları

Özçelik, S. Türkçede Geniş Zaman Ekine Dair Bazı Tespitler. **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi** (50. Yıl Özel Sayısı) Sayı: 598 (Ekim 2001)

Öztürk, T. ve Akçay, S. (2005). **Adım Adım Türkçe Dilbilgisi 1**. İzmir: Dilset Yayınları

Savaşır, İ. (1986). Habits and Abilities in Turkish. **Studies in Turkish Linguistics**: Sayı: 8

Trask, R. L. (1993). **A Dictionary Of Grammatical Terms In Linguistics**: New York: Routledge Publishing

Uzun, E. N. (1998b). **Dilbilgisinin Temel Kavramları**. Ankara:

Uzun, E. N. Türkçede Görünüş/Kip/Zaman Üçlüsü. **Dil Dergisi** Sayı: 68 (Haziran 1998a)

Uzun Subaşı, L. ve Emeksiz Erk, Z. (2002).**Türkçede -Ar Biçimbiriminin Anlamsal ve Sözdizimsel Yapısı Üzerine**. XVI. Dilbilim Kurultayı Bildirileri. (23-24 Mayıs 2002). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Vardar, B. (2002). **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: Multilingual Yayınları

Yaman, E. (1999). **Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayıncılık

Yavuz, H. Balcı, A. Turan, Ü. D. ve Balpınar, Z. (Ed.). (2000). **Turkish Phonology, Morphology and Syntax (Türkçe Ses, Biçim ve Tümce Bilgisi)**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

B- TARANAN ESERLER

Akın, S. (2007). **Önce Çocuklar ve Kadınlar**. İstanbul: Çınar Yayınları

Alagöz, S. (2010). **İki Kez Yaşadım**. İstanbul: Dharma Yayınları

Altan, A. (2004). **İçimizde Bir Yer**. İstanbul: Alkım Yayınevi

Ali, S. (2008). **Yeni Dünya**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Asaf, Ö. (2010). **Dokuza Kadar On**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Atabay, B (2004). **Mütevazi Lezzetler İkramlar**. Ankara: Park Foto Kültür Yayınları

Aybars, E. (2000). **Atatürkçülük ve Modernleşme**. İzmir: Ercan Kitabevi

Behramoğlu, A. (1994). **Sevgilimsin**. İstanbul: Adam Yayınları

Cansen, E. (2009). **Hürriyet Gazetesi**. (21 Kasım 2009)

Civaoğlu, G. (2009). **Milliyet Gazetesi**. (21 Kasım 2009)

Çiçekoğlu, F. (2006). **Uçurtmayı Vurmasınlar**. İstanbul: Can Yayınları.

Evin, M. (2009). **Milliyet Gazetesi** (21. Kasım 2009)

Kaya, T. (1998). **Yükseköğretim Kanunu**. Ankara: Seçkin Yayınevi

Kitabı Mukaddes- Tevrat (2010). İstanbul: Ohan Matbacılık

Kulin, A. (1999). **Sevdalinka**. İstanbul: Remzi Kitabevi

Kuruüzüm, H. (2001). **Üzümün Kurusu**. İzmir: Bassaray Basım Evi

Mağden, P. (2004). **Korkma Bu Akşam Gelip Çalmam Kapını**. İstanbul: Everest Yayınları

Öztürk, Y. (1997). **Kuran-ı Kerim Meali**. İstanbul: Yeni boyut Yayınları

Pazar Eki, **Hürriyet Gazetesi** (07.11.2010)

Pınar, İ. (1998). **Devlet Memurları Kanunu**. Ankara: Seçkin Yayınevi

İncil (1998). İstanbul: Yeni Yaşam Yayıncılık

Senemoğlu, N. (2005). **Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya.**
Ankara: Gazi Kitabevi

Şafak, E. (2009). **Aşk.** İstanbul: Doğan Kitap

Tezel,N. (2009). **Türk Masalları.** İstanbul: Bilge Yayıncılık

Urgan, M. (2009). **Bir Dinozorun Anıları.** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

C-İTERNET KAYNAKLARI

Yavaş, F.(1982).**The Turkish Aorsit.** <http://kuscholarworks.ku.edu/dspace/bitstream/1808/656/ling.wp.v14.n1.paper4.pdf> (02.02.2010)

Yıldırım, S. (2010). **Karagöz İle Hacivat: İbiş'le Domuz Avı**
<http://www.dersimiz.com/masal/info.asp?id=306&KARAGÖZ İLE HACİVAT: İBİŞ>
(01.06.2010)

EKLER

Ek 1: Turkofoni Türkçe Öğren

GENİŞ ZAMAN

1.) VOKAL İLE (-r)

- * Çocuklar sık sık ağlar.
- * Eşim bana "geç kalma" der.
- * Kızım çok şeker yer.
- * Bir saat sonra döneriz.
- * Saat ikide başlarız.
- * Tedbir, kazaları önler.

A BENZER CÜMLELER YAZIN

- *
- *
- *

B

2.) ÇOK HECELİ FİLLER (ır, ir, ur, ür)

- * Biraz çalış, öğrenirsin.
- * Belki Antalya'da görüşürüz.
- * Her zaman ailesini düşünür.
- * Gel, ben sana öğretirim.
- * Hafta sonu gelin. Balkonda otururuz.
- * Şimdi olmaz. Akşam konuşuruz.

B BENZER CÜMLELER YAZIN

- *
- *
- *

A

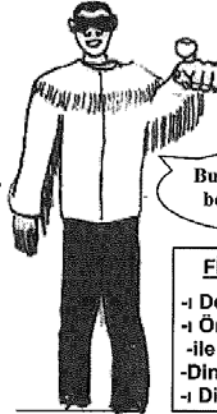
<u>de-mek</u>	<u>ve-mek</u>	<u>başla-mak</u>
derim	yer miyim?	Başlamam
dersin	yer misin?	Başlamazsın
der	yer mi?	Başlamaz
deriz	yer miyiz?	başlamayız.
dersiniz	yer misiniz?	Başlamazsınız
derler	yerler mi?	başlamazlar.

A ÇEKİM YAPIN

- Ben
- Sen
- O
- Biz
- Siz
- Onlar

B

<u>düşün-mek</u>	<u>otur-mak</u>	<u>bil-mek</u>
düşünürüm	oturur muyum?	Bilmem
düşünürsün	oturur musun?	Bilmezsın
düşünür	oturur mu?	Bilmez
düşünürüz	oturur muyuz?	Bilmeyiz
düşünürsünüz	oturur musunuz?	bilmezsınız.
düşünürler	otururlar mı?	bilmezler

Burada soruları
ben sorarım...

B ÇEKİM YAPIN

- Ben
- Sen
- O
- Biz
- Siz
- Onlar

FİİL LİSTESİ

- i Dene-mek
- i Öne-mek
- ile Görüş-mek
- Dinlen-mek
- i Dinle-mek

BİR HECELİ FİLLER (ar, er)

- * Akşamları ne yaparsın?
- * Günde ne kadar çay içersiniz?
- * Saat kaçta giderler?
- * Dikkat et! Düşersin.
- * Ben sana telefon ederim.
- * Buna kargalar bile güler.

Ç BENZER CÜMLELER YAZIN

- *
- *
- *
- *

İSTİSNALAR (Bir heceli -ır, -ir, -ur, -ür)

- * Belki geç kalırsınız.
- * Sabah erken geliriz.
- * Olur olmaz konuşma!
- * Bakkalı boşver! Marketten alırsınız.
- * Ekspres otobüs burada durur mu?
- * Biraz para verir misin?

Ç BENZER CÜMLELER YAZIN

- *
- *
- *

doy-mak	aç-mak	telefon et-mek
doyarım.	açar mıyım?	telefon etmem.
doyorsun.	açar mısınız?	telefon etmezsin.
doyar.	açar mı?	telefon etmez.
doyarız.	açar mıyız?	telefon etmeyiz.
doyorsunuz.	açar mısınız?	Telefon etmezsiniz.
doyarlar.	açarlar mı?	telefon etmezler.

Ç ÇEKİM YAPIN

- Ben
- Sen
- O
- Biz
- Siz
- Onlar

al-mak	gör-mek	dur-mak
alırım.	görür müyüm?	Durmam.
alırsın.	görür müsün?	Durmazsın.
alır.	görür mü?	Durmaz.
alırız.	görür müyüz?	Durmamız.
alırsınız.	görür müsünüz?	Durmazsınız.
alırlar.	görürler mi?	Durmazlar.

Ç ÇEKİM YAPIN

- Ben
- Sen
- O
- Biz
- Siz
- Onlar

FİİL LİSTESİ

-a, -dan Düş-mek
Doy-mak
ı-Unut-mak

GENİŞ ZAMANIN ÖZELLİKLERİ

- * Genelde yaptığımız şeyler için kullanılır.
- * İstemek anlatır.
- * Gelecek zaman ifade eder.
- * Genel duygular anlatılır. ("Seni severim" değil, "seni seviyorum".)
- * Rica fonksiyonu vardır.
- * -a bilmek, -e bilmek yerine kullanılır (Bazen).

D

ZAMAN KELİMELERİ

HER ZAMAN
SIK SIK
GENELLİKLE
ARA SIRA
BAZEN
SIKÇA
HERGÜN
HER AY
ASLA
HIÇBİR ZAMAN
BAZI GÜNLER
SABAHLARI
GENELDE
YILDA BİR
HER SAAT
AYDA YILDA BİR

GENİŞ ZAMAN OLUMSUZ CÜMLELER

Ben oraya gitmem.
Sen bunu anlamazsın.
O bu yemeği yemez.
Biz sizden para almayız.
Siz Ahmet Beyi tanımazsınız.
Onlar erken dönmezler.

BENZER CÜMLELER YAZIN

- *
- *
- *
- *

ŞİMDİKİ ZAMAN VE GENİŞ ZAMAN İLE CÜMLE KURUN.

- *
- *
- *
- *

**LÜTFEN
BUGÜN SADECE
TÜRKÇE KONUS!**

ALİŞTIRMALAR-4

ALİŞTIRMALAR-4

1. GENİŞ ZAMAN EKLERİYLE
CÜMLELERİ TAMAMLAYIN.

Vokal ile (-r-)

O hemen
anla.....
Kaçta
başla.....?
Hızlı
yürü.....müsün?

Çok heceli (-ır, -ir, ur, ür)

Çay
al.....mısınız?
Dikkat et. Gözlüğün
düş.....
Her zaman böyle
bağır.....mı?

Bir heceli (-ar, -er)

Ne zaman
dön.....?
Acaba
kız.....?

2. LÜTFEN CEVAP VERİN.

- * Beni bekler misiniz?
Evet.....
Hayır.....
- * Bu konuyu biraz düşünür müsünüz?
Evet.....
Hayır.....
- * Lütfen söyler misin?
Evet.....
Hayır.....
- * Sık sık gelir mi?
Evet.....
Hayır.....
- * Her zaman böyle çalışır mı?
Evet.....
Hayır.....
- * Lütfen yardım eder misiniz?
Evet.....
Hayır.....
- * Şefe sorar mısın?
Evet.....
Hayır.....
- * Kapıyı açar mısınız?
Evet.....
Hayır.....
- * Ne zaman gelir?
.....
- * Kaçta gider?
.....
- * Bunu niçin yaparlar?
.....
- * Neden korkarsınız?
.....

ALİŞTIRMALARI
YAPTINIZ MI?

Ek 2: Turkuaz Türkçe Yolu Cümleler

23 Geniş zaman, sık sık, bazen, ara sıra, genellikle, gerekirse
(Simple present tense, often, sometimes, occasionally, generally, if need be)

Ben	(Her yıl)	Kasım ayında	Genellikle	Tatile	Giderim.	
		Aralık içinde		Sık sık		Sinemaya
		Ay sonlarında		Ara sıra	Tiyatroya	
		Ay başlarında			Evde	Olurum.
		Yıl Sonunda			Büroda	
		Yıl Başında			Yazlıkta	
Gerekirse	Okulda	Dururum.				

1
2

24 Belirli geçmiş zaman, ile, -a, -e, kaç saatte, kaç günde
(Simple past tense, by, to, how long.....)

Biz	Geçen yıl	Trenle	İtalya'ya	Bir günde	Gittik.	
	1997'de	Uçakla	Napoli'ye	Altı saatte		
	1999'da	Vapurla	Fransa'ya	Bir ayda		Vardık.
	1978'te	Bisikletle	Norveç'e	Bir haftada		Ulaştık.
	İki yıl önce	Otostopla	New York'a	On günde		(İndik)
	Birkaç yıl önce	Gemiyle	Mısır'a	İki haftada		
	Arabayla	İsrail'e				
	Otobüsle	Cezayir'e				
	Arabamızla	Avustralya'ya				
	Motosikletle					

1
2

Ek 3: Turkuaz Türkçe Konuşalım

♥♥♥♥♥♥♥♥ AŞK RÜZGARI ♥♥♥♥♥♥♥♥ 1

AH MELTEM AH...!

- MELTEM :** Ayşe hoş geldin !
AYŞE : Hoş bulduk,Meraklı.
MELTEM : Anlat hadi anlat... Neler oldu ? Ne dedi ? Sen ne dedin ?
AYŞE : Meltem susar mısın lütfen. Çok ayıp ama...
MELTEM: Hayır hayır. Şimdi anlat. Ben bilirim,akşam kaçarsın sen.
AYŞE : Hayır,kaçmam.
MELTEM: Tamam,bak söz verdin. Sakın kaçma.
AYŞE : Hadi hadi sonra konuşuruz. Müdür Bey bize bakıyor.
MELTEM : " Seni seviyorum " dedi mi ?
AYŞE : Bak,kızıyorum ama.....
MELTEM : " Ben sensiz ne yaparım Ayşe..! " dedi mi ?
AYŞE : Çok gevezesin, biliyor musun ?
MELTEM : Özür dilerim.
AYŞE : Tamam,neyse..
MELTEM : Ama ne yapayım,çok merak ediyorum.
AYŞE : Biliyorum. Anlatacağım sana.
MELTEM : Şimdi mi ?
AYŞE : Aaaaa ! Yeter artık.

AŞK RÜZGARI 1 CÜMLE VE KELİMELER

Meraklı: Curious .
Anlat hadi anlat:Tell me now
Neler oldu?: Whats happend ?
Susar mısın ?: Shut up.....!
Çok ayıp ama...: Shame on you.
Ben bilirim: I know.
Akşam kaçarsın sen: You will leave without me in the evening.
Hayır,kaçmam: No,I don't.
Söz verdin: You promised.
Sakın kaçma: Don't do it....!
Sonra konuşuruz: We speak later.
Müdür Bey bize bakıyor: Our boss look at us.
"Seni seviyorum" dedi mi?: Did he say " I love you"?
Bak lozuyorum ama...: I am getting angry now...
"Ben sensiz ne yaparım Ayşe"dedi mi?: Did he say"What shall I do without you?" .
Çok gevezesin: You are really talkative.
Tamam,neyse: OK, anyway....
Ama ne yapayım?: But What shall I do ?
Çok merak ediyorum: I am very curious.....
Anlatacağım sana: I'll explain you.
Şimdi mi?: Now ?
Yeter artık: It is Enough .

FİLLER

Anlat-mak: **To tell**
Ol-mak: **To be,to happend**
Sus-mak: **To be silence**
Kaç-mak: **To go,To leave**
Söz ver-mek: **To promise**
Kız-mak: **To get angry**
Merak et-mek: **To be curious**
Yet-mek: **To be enough**

SOKAKTA

KES SESİN!..!=

.....
(Stop it.....!)

KAPA ÇENENİ!..!=

.....
(Shut up.....!)

ÇENENİ TUT...!=

.....
(Say nothing..!)

ŞEHİR:CITY

Cadde: **Street**
Sokak: **Small street**
Meydan: **Square**
Bulvar: **Boulevard**
Ana cadde: **Main road**
Ara sokak: **Small street**
Tek yön: **One way**
Şerit: **Line**

(i) BAKALIM NELER VAR ? (i)

(+) GENİŞ ZAMAN-SIMPLE PRESENT TENSE (?)

a.ı	e.i	o.u	ö.ü	a.ı	e.i	o.u	ö.ü
alırım	yerim	okurum	düşünürüm	yapar mıyım?	İçer miyim?	Durur muyum?	Yürür müyüm?
alırsın	yersin	okursun	düşünürsün	yapar mısın?	İçer misin?	Durur musun?	Yürür müsün?
alır	yer	okur	düşünür	yapar mı?	İçer mi?	Durur mu?	Yürür mü?
alınız	yeriz	okuruz	düşünürüz	yapar mıyız?	İçer miyiz?	Durur muyuz?	Yürür müyüz?
alırsınız	yersiz	okursunuz	düşünürsünüz	yapar mısınız?	İçer misiniz?	Durur musunuz?	Yürür müsünüz?
alırlar	yerler	okurlar	düşünürler	yaparlar mı?	İçerler mi?	Dururlar mı?	Yürürler mi?

Vokal var

-R
çok heceli fiiller
-IR -İR -UR -ÜR
tek heceli fiiller
-AR -ER
istisnalar
-IR -İR -UR -ÜR

(-)

a.l.o.u e.i.ö.ü
anla-mak ye-mek
anlamam yemem
anlamazsın yemezsin
anlamaz yemez
anlamayız yemeyiz
anlamazsınız yemezsiniz
anlamazlar yemezler

ZAMAN KELİMELERİ

TIME EXPRESSIONS

HER ZAMAN DAİMA
HERGÜN ASLA
SIK SIK ARA SIRA
GENELLİKLE BAZEN
HIÇBİR ZAMAN SIKÇA

(P) BİRAZ ÇALIŞALIM ✕

FOR DETAILS: TURKISHWAY, SENTENCES, P. 14.
" ,GRAMMAR.
" ,CONJUGATIONS.

GENİŞ ZAMAN

SIMPLE PRESENT TENSE

Bana yardım eder misin?

Tabii.

Kaçta dönerler?
Geceleri kaçta yatarsın?
Pizza sever misin?

Sekiz buçukta dönerler.
Onikiden önce yatmam.
Hiç sevmem.

Yarın saat kaçta gelirsin?

Saat dokuzda burada olurum.

Lütfen cevap verir misin?
Her gün uğrar değil mi?
Ne istersin?

Hayır,söylemem.
Hayır,haftada iki defa uğrar.
Hiç bir şey istemem.

Yarın bana telefon eder misin?

Tamam,öğleden sonra ararım.

Sana e-posta gönderirim,tamam mı?
Mehmet'e söyler misin?
Bize haber verir mi?

Peki gönder!
Tabii söylerim.
Bence haber vermez!

Çay içer misin?

Hayır,içmem.

Hafta sonları koşar mısınız?
Çocuklar niçin bu kadar çok düşerler?
O ne yapar ?

Bazen koşarız bazen koşmayız.
Çünkü dikkat etmezler.
Bilmem.

Hafta sonları neler yaparsın?

Dinlenirim,kitap okurum,
müzik dinlerim.

İşe neyle gidersin?
Akşamları ne yaparsın?
Bebek geceleri ağlar mı?

Ya otobüsle ya dolmuşla giderim.
TV seyredirim,kitap okurum.
Hayır,pek ağlamaz.

Would you help me?

What time do they return?
What time do you go to bed at nights?
Do you like pizza?

Of course.

They return at half past eight.
I don't go to sleep before twelve.
I don't like it.

What time do you come tomorrow?

Would you answer please?
He comes everyday doesn't he?
What do you want?

I come at nine o'clock.

No,I can't say.
No,he comes twice a week.
I don't want anything.

Do you phone me tomorrow?

I will send you an e-mail,OK?
Would you tell to Mehmet?
Will he inform us?

OK.I phone in the afternoon.

OK,send!
Of course I say.
I think, he will not.

Do you drink tea?

Do you run at the weekends?
Why do children fall so often?
What does he do ?

No,I don't drink.

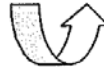
Sometimes we run,sometimes we don't.
Because they are not careful.
I don't know.

What do you do at the weekends?

How do you get to work?
What do you do in the evenings?
Does the baby cry at night?

I rest,read books and listen to music.

Either by bus or dolmuş.
I watch TV,I read book.
No, he doesn't cry much.

Ek 4: Hitit 1

DOĞAN KARDEŞ

12

Neyi Ne Kadar
Yapabilirsiniz?DOĞAN
KARDEŞ

KONU BAŞLIKLARI

- ▶ Doğan Kardeş
- ▶ Geniş Zaman
- ▶ Dinleme
- ▶ Yeterlilik Eylemi
- ▶ Okuma
- ▶ Yazalım
- ▶ Bağlaçlar

Resam Naci Kalmukoğlu

▶ Bugün 40 yaşın üzerindeki insanların birçoğunun hoş bir anısıdır Doğan Kardeş Dergisi. Aşağıdaki öykü, bu çocuk dergisinin adının, yani Doğan Kardeş'in hüznü öyküsüdür:

Bankacılık dünyasının öncüsü Kazım Taşkent ve eşi Ayşe'nin ilk çocukları Doğan. O günlerde takvimler 1939 yılını gösterir. Baba Taşkent, sekiz buçuk yaşındaki oğlunu Almanya'ya götürür ve orada bir okula kaydettirir. Ama İkinci Dünya Savaşı alarm vermeye başlar. Bunun üzerine Doğan'ı babası Almanya'dan İsviçre'ye götürür; Doğan Alplerdeki bir başka okula gider. O sıralarda halk yerel bir bayramı kutlar. Okuldaki yabancı öğrenciler de tatil için memleketlerine giderler, ama Doğan ve birkaç arkadaşı okulda kalır. Okul idaresi de bu tatili fırsat bilir ve okul binasının onarımını başlar. Sadece onarım süresinde okuldaki öğrenciler 3 km ötedeki bir başka okula yerleşirler. Bu süre en fazla bir haftadır.

10 Nisan günü çocuklar açık havada dolaşmaya çıkarlar. Okul müdürü de atıyla onlara eşlik eder. Dönüş yolunda yakındaki bir dağın eteklerinden geçerler. O sırada dağdan bir uğultu gelir. Ama bunu müdürün atından başka kimse duymaz. At ürker ve koşmaya başlar. Bunun üzerine müdür atına tutunur ve son anda ölümden kurtulur, ama Doğan ve on dokuz arkadaşı beş bin metre yükseklikte bir taş yığınının altında kalır.

Ayşe ve Kazım Taşkent, çocuklarının anısını yaşatmak için her şeyi yaparlar. Araştırmacı, bilime meraklı ve sağduyulu çocuklar yetiştirmek amacıyla anne ve babası Doğan'ın ölümünden sonra, Doğan Kardeş dergisini çıkarırlar. Derginin ilk sayısı 23 Nisan 1945 Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'yla aynı gün çıkar ve 1978 yılına kadar devam eder.

Aşağıdaki soruları metne göre yanıtlayın.

1. Doğan'ın anne ve babası Doğan Kardeş dergisini hangi amaçla çıkardı?
.....
2. Doğan niçin İsviçre'deki okula gitti?
.....
3. Çocuklar niçin 3 km ötedeki bir başka okula gittiler?
.....
4. Okul müdürü ölümden nasıl kurtuldu?
.....
5. Derginin ilk sayısı ne zaman çıktı ve ne zamana kadar devam etti?
.....

Dil Bilgisi

Geniş Zaman

	Olumlu	Olumsuz	Olumlu Soru	Olumsuz Soru
Ben	yazarım	yazmam	yazar mıyım?	yazmaz mıyım?
Sen	yazarısın	yazmazsın	yazar mısın?	yazmaz mısın?
O	yazar	yazmaz	yazar mı?	yazmaz mı?
Biz	yazarız	yazmayız	yazar mıyız?	yazmaz mıyız?
Siz	yazarısınız	yazmazsınız	yazar mısınız?	yazmaz mısınız?
Onlar	yazarlar	yazmazlar	yazarlar mı?	yazmazlar mı?

Olumlu

r
eylem + A'r + kişi eki
I'r

al- kal-
bil- ol-
bul- öl-
dur- san-
gel- var-
gör- ver-
vur-

Örnek:

1. Canlılar doğar, büyür, ölür.
2. Belki yarın pikniğe gideriz.
3. Cumartesileri saat ona kadar uyurum.

3

Alıştırma

Örnekteki gibi tamamlayın.

1. İlbaharda doğa canlan....., çiçekler aç....., insanlar aşık ol..... .
2. Beni de bekleyin, birazdan gel..... .
3. Bayramda büyüklerimizi ziyaret et....., ellerini öp..... .
4. Ali her hafta bir kitap oku..... .
5. Her pazar eşimle birlikte ata bin..... .
6. Her sabah kahvaltıdan önce koş..... .
7. Akşamları, önce dişlerimi fırçala....., sonra biraz kitap oku..... ve daha sonra uyu..... .

Olumsuz

eylem + mA° + kişi eki
mA°z

ben / biz → mA° + (y) + kişi eki

Örnek:

1. Güzel resim yaparım, ama dans etmeyi **bilmem**.
2. Begüm dedikodudan hiç hoşlan**maz**.
3. Biz derse hiç geç **kalmayız**.

4

Alıştırma

Örnekteki gibi tamamlayın.

1. Dedikodu ve yalanı hiç sev..... .
2. Sen bu konudan anla..... .
3. O çok yemek yer, ama hiç kilo al..... .
4. Televizyonda çok film var, onun için biz sinemaya pek git..... .
5. Onu boşuna bekleme, bugün gel..... .

Olumlu Soru

r
eylem + A°r ml° + (y) kişi eki?
I°r

Örnek:

1. Hemen geliyorum, beni biraz bekler **misin**?
2. O ailesine sık sık telefon eder **mi**?
3. Şu tuzluğu bana uzatır **misiniz**?

5 // Alıştırma

Örnekteki gibi tamamlayın.

1. Lütfen bir dakika bekle.....?
2. Sence toplantı beşe kadar bit.....?
3. Eve geç kaldım, acaba annem kız.....?
4. Benimle dans et.....?
5. Bana biraz kendini anlat.....?

Olumsuz Soru

eylem + mA°z ml° + (y) kişi eki?

Örnek:

1. Bir dilim kek daha **almaz** mısınız?
2. Onlar bu yemekten hoşlan**mazlar** mı?
3. Anne şuna söyle, ben hiç yemek yap**maz** mıyım? (yap**mam** mı?)

6 // Alıştırma

Örnekteki gibi tamamlayın.

1. Biz sık sık tiyatroya gideriz, siz git.....?
2. Vakit daha erken, biraz daha otur.....?
3. Ne kadar çok ağlıyor, bu çocuk hiç sus.....?
4. Neden susuyorsun, sen hiç konuş.....?
5. Türkiye'ye geçen yıl on milyon turist gelmiş. Hiçbir şeyden haberiniz yok, siz hiç gazete oku.....?

7

Alıştırma

Aşağıdaki tümceleri Geniş Zaman ekleriyle tamamlayın.

1. Ben hayvanları çok sev....., ama yılanı kork.....
2. Yarın onlarla sinemaya git.....?
3. Zeytinyağlı dolmayı en iyi annem yap.....
4. Benim için bir şarkı söyle.....?
5. Sen hafta sonlarını nasıl geçir.....?
6. Havalarda kışın soğuk, yazın sıcak ol.....
7. Yarın sana mutlaka uğra.....
8. Sence onlar kısa zamanda Türkçe öğren.....?
9. Ayhan yaramaz bir çocuk, hiç ele avuca sığ.....
10. Ben derse hiç geç kal.....
11. Sen ne biçim insansın, hiç kimseyi sev.....?
12. Lütfen, pencereyi aç.....?
13. Belki yarın seni ziyarete gel.....
14. Siz hiç halden anla.....?
15. Yakında görüş.....

8

Dinleme

Masa Başı Sohbeti

Dinleyin ve diyalogu tamamlayın.

A: Eline sağlık çok güzel olmuş.

B: Afiyet olsun. Biraz daha?

A: Teşekkür ederim. Çok yedim.

B: Lütfen şu tatlı tabağını bana?

C: Tabii al, tatlılar da harika görünüyor.

B: Bu tatlıyı eşim çok Onun için sık sık

D: Nefis bir şey bu. Nasıl yaptın? Tarifini?

B: Çok zor bir tatlı. Bunu herkes yapamaz. Şaka şaka, çok basit bir tatlı, yemekten sonra yazıp

Şimdi size güzel bir kahve yapayım.

Kahve?

Ek 5: Adım Adım Türkçe Dilbilgisi 1

Konu 30 GENİŞ ZAMAN (-r)

1 Giriş

Tanım: Geniş zaman, işin başlayıp devam ettiğini ve devam edeceğini gösterir. Geniş zaman; geçmiş, gelecek ve şimdiki zamanı içine alan bir zamandır. Bu zamanda hiçbir sınırlama ve kesinlik yoktur.

BİR GÜNÜM

Ben her sabah saat altıda kalkarım. Elimi ve yüzümü yıkarım. Annem güzel bir kahvaltı hazırlar. Saat yedide kahvaltı yaparım. Daha sonra okula giderim. Okuldan saat on iki buçukta çıkarım ve eve gelirim. Evde biraz dinlenirim. Dışarı çıkar ve arkadaşlarımla futbol oynarım. Futboldan sonra eve gelir, ders çalışırım. Akşam vakti kardeşlerimle oyun oynar ve televizyon seyredirim. Saat onda yatarım.

Yapılışı: Bir fiile geniş zaman eki (-r, -ar, -er, -ır, -ir, -ur, -ür) getirilerek yapılır.

Fiil + Geniş zaman eki + Şahıs eki

Örnek:

Gelmek	Gel	ir	iz
	↓	↓	↓
	Fiil	Geniş zaman eki	Şahıs eki

Örnekler:

Söylemek	→	Söylerim
Kalkmak	→	Kalkarsın
Toplamak	→	Toplar
İzlemek	→	İzleriz
Oynamak	→	Oynarsınız
Varmak	→	Varırlar

Not:

1. Ünlü ile biten fiillere "-r" gelir.

Örnek: Söyle-r, Oku-r, Yürü-r, Bekle-r

2. Tek heceli fiillere "-ar, -er" eklerinden biri gelir.

Örnek: Bak-ar, Yaz-ar, Çiz-er, Gez-er

Dikkat!

Aşağıdaki 13 fiil bu kuralın istisnasıdır.

gel-ir, al-ır, bil-ir, var-ır, gör-ür, kal-ır, bul-ur, ver-ir, öl-ür, vur-ur, ol-ur, san-ır, dur-ur

3. Ünsüz ile biten birden fazla heceli fiillerin sonuna "-ır, -ir, -ur, -ür" gelir:

Örnek: Çalış-ır, Konuş-ur, Öğren-ir, Götür-ür, Sevin-ir

2 Fiil Çekimleri

1. Geniş Zaman (Olumlu)

Fiil + Geniş zaman eki + Şahıs eki

	Yazmak	Bilmek	Okumak
Ben	Yazarım	Bilirim	Okurum
Sen	Yazarsın	Bilirsin	Okursun
O	Yazar	Bilir	Okur
Biz	Yazarız	Biliriz	Okuruz
Siz	Yazarsınız	Bilirsiniz	Okursunuz
Onlar	Yazarlar	Bilirler	Okurlar

Örnekler:

Her yemekten sonra dişlerimi fırçalarım.

Babam her sabah saat yedide işe gider.

Ahmet çok güzel şarkı söyler.

Emre çok güzel futbol oynar.

Biz her hafta sonu tiyatroya gideriz.

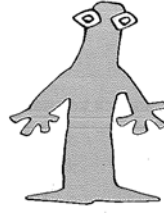
2. Geniş Zaman (Olumsuz)

Fiil + Olumsuzluk eki + Şahıs eki

	Yazmak	Bilmek	Okumak
Ben	Yazmam	Bilmem	Okumam
Sen	Yazmazsın	Bilmezsin	Okumazsın
O	Yazmaz	Bilmez	Okumaz
Biz	Yazmayız	Bilmeyiz	Okumayız
Siz	Yazmazsınız	Bilmezsiniz	Okumazsınız
Onlar	Yazmazlar	Bilmezler	Okumazlar

Örnekler:

- Mehmet hiç kitap okumaz.
- Kış mevsiminde üzüm olmaz.
- Babam sigara içmez.
- Kardeşim hiç ağlamaz.
- Bizim öğrencilerimiz yalan söylemezler.

Not: Geniş zamanın olumsuzu, öbür zamanların ve kiplerin olumsuzlarına göre, çok ayrı yapıdadır. Birinci tekil ve çoğul kişilerde olumsuzluk "-me" biçiminde; diğer kişilerde "-mez" biçimindedir.

3. Geniş Zaman (Soru)

Fiil + Geniş zaman eki + Soru eki + Şahıs eki

	Yazmak	Bilmek	Okumak
Ben	Yazar mıyım?	Bilir miyim?	Okur muyum?
Sen	Yazar mısın?	Bilir misin?	Okur musun?
O	Yazar mı?	Bilir mi?	Okur mu?
Biz	Yazar mıyız?	Bilir miyiz?	Okur muyuz?
Siz	Yazar mısınız?	Bilir misiniz?	Okur mısınız?
Onlar	Yazarlar mı?	Bilirler mi?	Okurlar mı?

Örnekler:

- Annen hafta sonu kek yapar mı?
- Akşamları parka gider misin?
- Çocuklar sabahları erken kalkar mı?
- Çiçekleri sevmez misin?
- Öğle yemeğini lokantada yemez misin?

2 Alıştırmalar

1. Aşağıdaki karışık kelimelerle örnekteki gibi geniş zamanlı cümleler kurunuz.

Örnek: ile / gel- / eve / araba / her akşam / o

O her akşam eve araba ile gelir.

1. yat- / genellikle / siz / saat kaçta?

.....?

2. arkadaşlarını / ziyaret et- / sık sık

.....?

3. balık tut- / boş zamanlarımda

.....?

4. git- / genellikle / okula / yürüyerek

.....?

5. ile / kavga et- / asla / arkadaşları / o

.....?

2. Aşağıdaki cümleleri tamamlayınız. (Geniş zaman olumsuz)

1. Yaz mevsiminde kar (yağmak)

2. Babam sigara (içmek)

3. Kardeşim futbol (oynamak)

4. Köpekler denizde (yaşamak)

5. Ben sabahları geç (kalkmak)

3. Aşağıdaki cümleleri olumsuz yapınız.

Örnek: Onlar her akşam sinemaya giderler.

Onlar her akşam sinemaya gitmezler.

1. Ahmet çok yalan söyler.

.....

2. Kardeşim futbolu çok sever.

.....

3. Ben her gün gazete okurum.

.....

4. Sınıfta yüksek sesle konuşurum.

.....

5. Öğretmenimiz her zaman bağırır.

.....

4. Aşağıdaki soruları örnekteki gibi "evet" ve "hayır" ile cevaplayınız.

Örnek: Akşamları televizyon seyredersiniz mi?

Evet, seyredirim.

Hayır, seyretmem.

1. Öğle yemeğini lokantada mı yersin?

.....
.....

2. Mehmet sabahları erken kalkar mı?

.....
.....

3. Kışın hava çok soğuk olur mu?

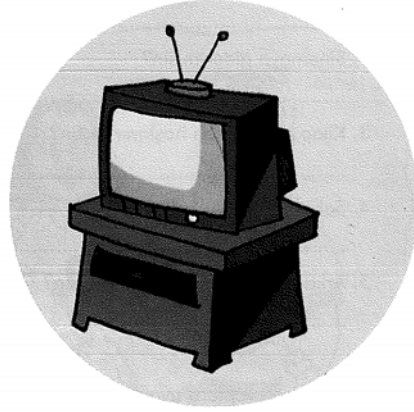
.....
.....

4. Gülü sever misiniz?

.....
.....

5. Bu duraktan 32 numaralı otobüs geçer mi?

.....
.....

5. Aşağıdaki gelecek zamanlı cümleleri geniş zamana çeviriniz.

Örnek: Yarın seninle parka gideceğiz.

Yarın seninle parka gideriz.

1. Babam yarın akşam gelecek.

.....
.....

2. Kış mevsiminde kalın elbiseler giyeceğim.

.....
.....

3. Sonbahar mevsiminde kuşlar göç edecek.

.....
.....

4. Babacığım bana para verecek misin?

.....
.....

5. Çocuklar hafta sonu kursa gidecekler mi?

.....
.....

